

**Науково-дослідна робота
здобувачів вищої освіти
факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
в умовах війни**

Інформаційний довідник

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ № 1

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФАКУЛЬТЕТУ № 1
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ В УМОВАХ ВІЙНИ**

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ДОВІДНИК

Харків
2023

**УДК 34(477)(06)
НЗ4**

*Рекомендовано Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ,
протокол № 10 від 31.08.2023*

Загальне редагування: декан факультету № 1, к.ю.н., доц. В.В. Романюк.

Авторський колектив: заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 1, к.ю.н., доц. В.В. Кікінчук; завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства, д.ю.н., проф. Т.Г. Фоміна; доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1, к.ю.н., доц. Т.А. Шевчук; доцент кафедри адміністративного права та процесу, к.ю.н., доц. І.Д. Казанчук; професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1, к.ю.н., доц. Ю.О. Загуменна; професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1, д.ю.н., проф. А.М. Яценко.

Упорядник: курсант навчальної групи Ф1-402 О.О. Рачинський.

Рецензенти:

І.В. Пиріг – професор кафедри криміналістики, судової медицини та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Г.К. Терятник – завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

А.Т. Комзюк – професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор.

НЗ4 Науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ в умовах війни : [інформаційний довідник] / кол. авт.-уклад.: В.В. Кікінчук, Т.Г. Фоміна, Т.А. Шевчук та ін ; упоряд.: О.О. Рачинський ; під заг. ред. В.В. Романюка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 208 с.

В інформаційному довіднику зібрана актуальна інформація про особливості діяльності наукових гуртків кафедр факультету № 1 як осередків Наукового товариства студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів, докторантів і молодих вчених Харківського національного університету внутрішніх справ в умовах дії правового режиму воєнного стану на території нашої держави.

Значну увагу приділено науковим працям здобувачів вищої освіти, які приймали участь у конкурсах різних рівнів та відомств з метою популяризації наукових знань та апробації результатів досліджень у сфері діяльності органів досудового розслідування, зокрема в частині документування та розслідування воєнних та пов'язаних із війною злочинів.

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023

© Кікінчук В.В., Фоміна Т.Г, Шевчук Т.А. та ін., 2023

© Романюк В.В., загальне редагування, 2023

© Рачинський О.О., упорядкування, 2023

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДЕКАНА ФАКУЛЬТЕТУ № 1.....	4
НАУКОВИЙ ГУРТOK КАФЕДРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І КРИМІНОЛОГІЇ.....	6
НАУКОВИЙ ГУРТOK КАФЕДРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА.....	22
НАУКОВИЙ ГУРТOK КАФЕДРИ КРИМІНАЛІСТИКИ, СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ ТА ДОМЕДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	36
НАУКОВИЙ ГУРТOK КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.....	45
НАУКОВИЙ ГУРТOK КАФЕДРИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ.....	55
НАУКОВІ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	67

Шановні колеги! До вашої уваги інформаційний довідник «Науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ в умовах війни».

Під обкладинкою цього видання містяться здобутки важливої та актуальної науково-дослідної роботи курсантів і слухачів магістратури нашого факультету. Презентовані дослідження стосуються різних аспектів наукової роботи, починаючи від покращення стратегій безпеки та закінчуючи аналізом впливу воєнного конфлікту на суспільство. Саме талановиті молоді науковці мають сказати своє вагомє слово в розв'язанні багатьох проблем і завдань, пов'язаних із реформаційними процесами в законотворчості на шляху до національно орієнтованої системи цінностей та зміцнення на цій основі оборонної функції держави.

Ректор Сокурєнко Валерій Васильович приділяє велику увагу розвитку науки серед курсантів та слухачів магістратури, яка є невід'ємним складником наукової діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ. Завдяки його зусиллям, бажанню пізнавати, досліджувати й розкривати нові горизонти, ми стаємо свідками народження інновацій, технологічного прогресу та наукових відкриттів. Інформаційний довідник наукових праць молодих дослідників є логічним продовженням славетних традицій факультету № 1, започаткованих нинішнім проректором Університету Музичуком Олександром Миколайовичем, який свого часу очолював цей навчальний підрозділ (2012–2023 рр.).

Факультет № 1 як структурний підрозділ Харківського національного університету внутрішніх справ за роки свого існування посів чільне місце у науковому просторі України. Завдяки професіоналізму, наполегливості, самовідданості та творчій енергії кожного із працівників зі стін факультету було випущено понад шість тисяч високоосвічених фахівців, що продовжують славетні традиції правоохоронців. 24 лютого 2022 р. особовий склад факультету зустрів війну на своїй основній базі у місті Харкові. Після проведення евакуаційних заходів факультет № 1 разом з іншими підрозділами Університету зміг адаптувати освітній процес до нових умов, а курсанти та слухачі магістратури отримали змогу продовжити навчання в аудиторіях. Одночасно продовжили свою діяльність і наукові гуртки кафедр нашого факультету: кафедра кримінального права і кримінології; кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства; кафедра криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки; кафедра теорії та історії держави і права; кафедра адміністративного права та процесу. Завдяки нашим молодим дослідникам, які пильно та цілеспрямовано працюють над важливими питаннями, ми здатні впроваджувати нові підходи, забезпечувати безпеку нашої країни та її громадян.

Тематика наукових досліджень охопила нові напрями, пов'язані із запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану. Керівниками наукових гуртків на постійній основі були організовані зустрічі з представниками органів Національної поліції, прокуратури та суду, які отримали досвід щодо кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування воєнних та пов'язаних із війною злочинів. У співпраці з іншими закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що належать до сфери управління МВС України, було організовано та проведено спільні засідання наукових гуртків, під час яких і молоді науковці, і викладачі обмінювалися своїм досвідом та науковими надбаннями.

У своєму вітальному слові я хочу привернути увагу до розвитку науково-пізнавальної діяльності у процесі підготовки нового покоління співробітників Національної поліції для досягнення успіхів у їх майбутній роботі у світлі вимог до сучасної правоохоронної діяльності, оскільки від того, наскільки ефективно будуть захищатися права, свободи та інтереси громадян, залежить авторитет України як держави в цілому. Виклики, що постали перед Національною поліцією з початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну потребують рішучого підвищення результативності науково-дослідної роботи в системі відомчої науки, яка обов'язково повинна бути пов'язана з актуальними практичними проблемами.

Завдяки співпраці та обміну знаннями між студентами, викладачами та науковим колективом ми отримали змогу розширити свої горизонти та збагатити наше розуміння суті сучасної війни. Цей довідник свідчить про нашу відданість науці та меті надавати реальний вплив на суспільство, допомагаючи зробити наш світ кращим та більш безпечним.

**Декан факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
підполковник поліції**

Віталій РОМАНЮК

Науковий гурток кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 від початку повномасштабної агресії російської федерації проти України забезпечує активну науково-дослідну роботу курсантів і слухачів магістратури над гострими проблемами у сфері протидії злочинності, які поставила війна перед українським суспільством та державою.

Науково-дослідна робота наукового гуртка кафедри ведеться за **такими основними напрямками:**

- кримінально-правові та кримінологічні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану;
- кримінальна відповідальність за воєнні злочини та злочини проти людяності;
- використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності;
- проблеми кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень;
- стан та тенденції злочинності неповнолітніх;
- ризики торгівлі людьми та експлуатації щодо жінок в умовах воєнного стану;
- гендерний складник кримінально-правової політики: проблеми та перспективи;
- кримінальна відповідальність за сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту;
- особливості захисту персональних даних кримінально-правовими та кримінологічними засобами;
- доктринальні та правозастосовні проблеми розробки нового Кримінального кодексу України.

Очолює гурток – професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1, доктор юридичних наук, професор Яценко Андрій Миколайович.

У зв'язку з вимушеною тимчасовою передислокацією Харківського національного університету внутрішніх справ та організаційного розташування за двома базами професор Андрій Яценко, здійснюючи загальну організацію та керівництво діяльністю гуртка, безпосередньо забезпечує його функціонування у м. Вінниці.

Роботу з курсантами Кам'янець-Подільського осередку гуртка очолює доцент кафедри кримінального права і кримінології, кандидат юридичних наук, доцент Шевчук Тетяна Анатоліївна.

Засідання наукового гуртка

1. 28 липня 2022 р. проведено перше у 2022/2023 навчальному році засідання наукового гуртка, приурочене до Дня Української Державності.

Увагу учасників засідання було сфокусовано на наявному гострому запиті реформування кримінально-правової та кримінологічної політик держави як відповіді на виклики війни РФ проти України. Ці запити виявляються як в аспекті удосконалення існуючих інструментів кримінально-правового регулювання відносин у сфері забезпечення національної безпеки (усунення конструктивних недоліків кримінально-правових норм про колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України та ін.), так і синхронізації національних та міжнародних механізмів кримінальної юстиції через ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду, удосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за воєнні злочини, злочини агресії й проти людяності тощо. Формування науково обґрунтованих відповідей на ці запити – справа молодого покоління правників, здобувачів університетської освіти.

2. 19 серпня 2022 р. презентовано інформацію про всеукраїнські та міжнародні науково-практичні конференції, конкурси, гранти у 2022/2023 навчальному році. Обговорення актуальної тематики та обрання перспективних тем для проведення курсантами наукових досліджень.

За результатами засідання рекомендовано направити до участі у конкурсі наукових робіт здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів

вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України у 2022–2023 році у номінації «Кримінальне право та кримінологія» наукову роботу курсантки 4 курсу факультету № 1 Свистун Я. В. на тему: «Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності», науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Шевчук Т. А.

3. 26 вересня 2022 р. проведено тренінг на тему: «Формування культури академічної доброчесності у майбутніх науковців».

Курсантів було ознайомлено з Положенням про академічну доброчесність у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Порядком перевірки академічних та наукових текстів на плагіат у Харківському національному університеті внутрішніх справ та Планом заходів щодо дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти, науковими, науково-педагогічними та педагогічними працівниками Харківського національного університету внутрішніх справ на 2022–2023 навчальний рік.

Доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Шевчук Т. А. презентувала курсантам інформацію про академічну доброчесність на основі знань, отриманих у рамках підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників: «Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів» (курс на базі платформи онлайн-освіти Prometheus). Сертифікат про підвищення кваліфікації від 19 серпня 2022 р.

4. 14 листопада 2022 р. організовано проведення практикуму з кримінального права з метою набуття та закріплення навичок кримінально-правової кваліфікації, вироблення у курсантів умінь давати власну правову оцінку конкретних життєвих ситуацій (квестових завдань з дисципліни «Кримінальне право України»).

Основною метою проведення цього заходу було визначено удосконалення навичок курсантів в орієнтуванні в досить широкому інформаційному просторі, аналітично мислити, аналізувати, узагальнювати, прогнозувати події і явища, знаходячи оптимальні шляхи вирішення професійних завдань, що вимагає знання та вміння правильного застосування закону про кримінальну відповідальність.

Акцентовано увагу курсантів на тому, що в умовах воєнного стану в Україні, коли слідчі Національної поліції активно залучаються до виявлення та документування воєнних злочинів, виключної значущості набуває питання їх професійної підготовки. Системне підвищення рівня якості освіти, посилення її практичної спрямованості є запорукою ефективного опору злочинності.

5. 28 листопада 2022 р. проведено тематичне засідання в межах щорічної Всесвітньої акції «16 днів проти насильства».

Учасниками засідання було порушено низку науково-прикладних проблем, пов'язаних із кримінально-правовими та кримінологічними засобами протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству в Україні. Керівник гуртка – професор кафедри, доктор юридичних наук, професор Яценко А. М. акцентував увагу на важливості наукового дослідження та подальшого практичного вирішення цих проблем у нашому суспільстві.

Жваву дискусію серед курсантів викликали проблемні питання кваліфікації домашнього та гендерно зумовленого насильства, застосування кримінально-правових заходів реагування до кривдників. Усі учасники заходу активно долучилися до обговорення, висловили свої судження з приводу тлумачення окремих погано визначених ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України.

У резолютивній частині засідання члени гуртка дійшли згоди, що вказаний склад кримінального правопорушення потребує корегування шляхом усунення нормативних передумов для преюдиційної, у багатьох випадках проблемної практики. Це можливо через використання узвичаєного підходу до відмежування кримінального правопорушення від адміністративного з використанням категорії «суспільна небезпечність». Одним із найбільш ефективних інструментів формалізації ознак останньої є заподіювана шкода суспільним відносинам, зокрема суспільно небезпечні наслідки. Саме спираючись на них,

можливо достатньо чітко сформулювати склад кримінального правопорушення домашнього насильства, відійшовши від систематичності як погано визначеної ознаки діяння.

6. 8 лютого 2023 р. проведено засідання наукового гуртка, приурочене річниці початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

На засіданні було репрезентовано результати системного аналізу «воєнних» новел кримінального законодавства, проведено аналіз існуючих недоліків, прогалин, колізій. Означено перспективи удосконалення як

Кримінального кодексу України, так і правозастосовної практики, з урахуванням ролі і значення у цьому процесі наукової діяльності курсантів Університету. Також було окреслено ті сфери, предметні зони наукового пошуку, що потребують першочергової розробки у зв'язку з необхідністю покращення якості кримінально-правового реагування на воєнні злочини, колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору, інші, пов'язані з війною, кримінальні правопорушення, кримінологічного забезпечення діяльності Національної

поліції в умовах воєнного стану, зокрема на деокупованих територіях. Окрему увагу було приділено механізмам міжнародної кримінальної юстиції.

7. 13 березня 2023 р. проведено засідання наукового гуртка з питань обговорення тез доповідей курсантів для участі у роботі науково-практичної конференції «Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри», проведення якої заплановане на 12 квітня 2023 р. у Харківському національному університеті внутрішніх справ.

Участь у наукових заходах, конкурсах

1. *11 серпня 2022 р.* курсантка 3 курсу факультету № 1 Свистун Я. В. взяла участь у роботі міжвідомчої науково-практичної конференції «Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України» (м. Київ, Національна академія внутрішніх справ). Тези доповіді на тему: «Деякі зміни та доповнення до Кримінального кодексу України в період воєнного стану».

2. *23 серпня 2022 р.* члени наукового куртка кафедри серед курсантів факультету № 2 долучилися до роботи круглого столу «Незалежність України: досягнення та перспективи», приуроченого до Дня Незалежності України, що проходив на базі Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки.

3. *30 серпня 2022 р.* курсантка 4 курсу факультету № 1 Свистун Я. В., курсантка 3 курсу факультету № 1 Переверзева С. В. та курсантка 2 курсу факультету № 1 Титаренко Ю. М. взяли участь у роботі онлайн-вебінару «Ризики торгівлі людьми та експлуатації (за кордоном і в Україні) щодо жінок: підняття обізнаності журналістів» від ГО «Ла Страда-Україна» та ГО «Жінки в медіа» за підтримки International Media Support (IMS).

4. *20 жовтня 2022 р.* курсантка 3 курсу факультету № 1 Сафронова А. Д. взяла участь у роботі Всеукраїнського науково-практичного семінару «Протидія дискримінації в Україні та світі» (м. Дніпро, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ). Тези доповіді на тему: «Особливості мотивації кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті».

5. *28 листопада 2022 р.* курсант 3 курсу факультету № 2 Гіблалієв Р. З. взяв участь у роботі Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції» (м. Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна). Тези доповіді на тему: «Деякі міркування з приводу відмежування злочину, передбаченого ст. 299 КК України, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП».

6. *2 грудня 2022 р.* курсантка 3 курсу факультету № 1 Переверзева С. В. взяла участь у роботі X заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави» (м. Чернігів, Академія Державної пенітенціарної служби). Тези доповіді на тему: «Сучасні тенденції злочинності неповнолітніх».

7. 8 грудня 2022 р. курсантка 3 курсу факультету № 1 Переверзева С. Д. взяла участь у роботі VII міжнародної науково-практичної конференції «Право і суспільство: актуальні питання та перспективи розвитку» (м. Полтава, Полтавський фаховий коледж Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого). Тези доповіді на тему: «Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність».

8. 31 по 2 квітня 2023 р. курсантки першого курсу факультету № 1 Чумак А. О. та Петрович А. В. разом із доцентом кафедри кандидатом юридичних наук, доцентом Шевчук Т. А. взяли участь у роботі науково-практичної конференції на тему: «Освіта в умовах воєнного стану: практичний аспект» (Київ, Київський інститут післядипломної освіти).

9. 5 квітня 2023 р. курсантки 2 курсу факультету № 1 Титаренко Ю. М. та Коломієць В. І. на платформі онлайн-освіти Prometheus пройшли курс підвищення кваліфікації «Як протидіяти сексуальному насильству, пов'язаному з війною, та надавати допомогу постраждалим: що має знати кожен та кожна».

10. За результатами 2 туру конкурсу наукових робіт здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України у 2022–2023 році у номінації «Кримінальне право та кримінологія» наукова робота курсантки 4 курсу факультету № 1 Свистун Я. В. на тему: «Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності» за результатами оцінювання набрала **найвищу кількість балів**. Науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Шевчук Т. А. Диплом 1 ступеня.

Участь членів наукового гуртка кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 у заходах, організованих міжнародними партнерами України

1. 14 та 15 липня 2022 р. курсанти 4 курсу факультету № 1 взяли участь у дводенному тренінгу «Застосування практики ЄСПЛ при розгляді кримінальних проваджень про корупцію», що відбувся у м. Кам'янець-Подільський, організованому Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні у межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансування Європейського Союзу.

Тренер заходу – Геннадій Зеленов, начальник правового управління (Ш) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду.

Запрошені спікери: 1) Василь Луцик – заступник керівника Департаменту запобігання та виявлення корупції, керівник Управління захисту викривачів та обробки повідомлень про корупцію Департаменту запобігання та виявлення корупції Національного агентства з питань запобігання корупції; 2) Вікторія Дідач – головний спеціаліст відділу роботи з викривачами Управління захисту викривачів та обробки повідомлень про корупцію Департаменту запобігання та виявлення корупції Національного агентства з питань запобігання корупції.

Основною метою участі у тренінгу було формування у членів гуртка кафедри додаткових компетентностей як у сфері використання практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у діяльності органів досудового слідства та дізнання Національної поліції, так і у більш загальному контексті – підвищення ефективності впровадження міжнародних стандартів у сфері прав людини до правової системи України. Фокус уваги тренінгу було зосереджено на здобутті у його учасників системи знань загальноправового характеру щодо значення практики ЄСПЛ у системі джерел права України, положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.)

та Протоколів до неї, особливостей тлумачення її статей саме у міжнародно-правовій традиції, відмінності останньої від положень вітчизняного законодавства й правозастосовної діяльності, проблем забезпечення релевантності в процесі пошуку та використання відповідних рішень ЄСПЛ при кваліфікації кримінальних правопорушень.

Окрему увагу спікери тренінгу присвятили питанням, пов'язаним із тлумаченням ст. 6 Конвенції «Право на справедливий суд» та у зв'язку з цим формуванням автономного тлумачення поняття «провокація злочину», визначенням матеріального та процесуального критеріїв провокації, співвідношенням провокації злочину та провокації підкупу.

Жвавий інтерес і дискусію в учасників тренінгу викликали питання щодо тлумачення та застосування положень ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (право на мирне володіння майном), категорій «законна мета», «пропорційність втручання», «суспільний інтерес», «справедливий баланс». Застосування положень ст. 1 Першого протоколу Конвенції було відпрацьовано через аналіз практики ЄСПЛ щодо вилучення майна, отриманого в результаті корупційного правопорушення, у справах про декларування майна осіб, які перебувають на публічній службі.

Виклад теоретичного матеріалу, огляди практики ЄСПЛ супроводжувалися виконанням учасниками тренінгу практичних завдань, закріпленням навичок пошуку в рішеннях національних судів та ЄСПЛ ознак порушень Конвенції. Спікери тренінгу сприяли формуванню уявлення про національні проблеми та перспективи вдосконалення використання практики ЄСПЛ як у діяльності правоохоронних органів, так і органів судової влади, зокрема Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду України.

2. 13 та 14 жовтня 2022 р. у м. Кам'янець-Подільський члени наукового гуртка, разом зі студентами й Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля та Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, взяли участь у зустрічі з представниками Національного антикорупційного бюро України та антикорупційному брейн-ринзі. Захід організовано Національним антикорупційним бюро України за підтримки ПРООН у межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Керівниця відкритого офісу НАБУ Вікторія Івашинюта виступила перед учасниками зустрічі з лекцією на тему «Боротьба з корупцією в Україні: інструменти для молоді».

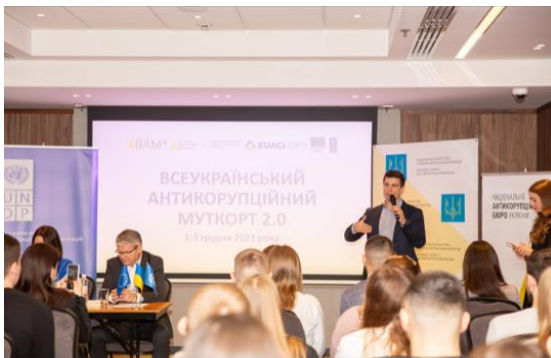
Жвавий інтерес в учасників викликали тренінги за напрямками «Особливості слідчих дій під час розслідування топкорупції» й «Робота з відкритими даними для боротьби з корупцією», проведені детективом НАБУ Сергієм та детективами-аналітиками НАБУ Андрієм і Мариною.

Навички застосування знань з окремих аспектів розкриття та розслідування корупційних кримінальних правопорушень були закріплені у формі антикорупційного брейн-рингу. В інтелектуально-ігровій формі курсанти отримали змогу відпрацювати прийоми роботи в команді з пошуку відповідей на запитання прикладного характеру у сфері протидії корупції.

Серед переможців брейн-рингу – члени наукового гуртка кафедри кримінального права і кримінології.

3. З 1 по 3 грудня 2022 р. курсанти факультету № 1 Бушин В. С., Єлісеєва О. С., Рачинський О. О. та Коваль К. О. взяли участь у Всеукраїнському антикорупційному муткорті (ВАМ*2.0), організованому НАБУ та НАЗК за сприяння ПРООН в Україні у межах Програми ООН. Команда наукового гуртка кафедри кримінального права і кримінології увійшла у четвірку кращих з-понад 100 команд України.

4. З 3–6 травня 2023 р. курсанти факультету № 1 Рачинський О. О., Коваль К. О. та Герасименко В. О. доєдналися до Лабораторії молодіжних антикорупційних інновацій (Youth Anti-Corruption Innovation Lab), організованої за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні в партнерстві з Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) та студією онлайн-освіти EdEra в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Європейського Союзу. Тренерами виступили детективи НАБУ та співробітники EdEra.

Програма заходу була поділена на 4 дні та 4 тематичні блоки:

– темою 1-го дня була «Інструменти OSINT та протидія корупції з криптовалютою». Детективи НАБУ розповіли, як вони використовують дані з відкритих джерел і технологію blockchain під час розслідування топкорупції. Були продемонстровані особливості роботи з операторами пошуку Google, вебархівом сайтів, Telegram-ботами, державними та іноземними реєстрами, криптовалютними транзакціями. В межах тематики робочого дня було пройдено тренінг «Протидія корупції з криптовалютою»;

– 2-го дня увага учасників була привернута до теми «Процесуальне інтерв'ю: як це роблять детективи НАБУ». Курсанти дізналися, що змінює процесуальне інтерв'ю для розслідування, алгоритм його проведення, а також особливості отримання інформації під час процесуального інтерв'ю. Особливо корисним виявився тренінг «Встановлення психологічного контакту в процесуальному інтерв'ю»;

– на 3-й день працівники EdEra розповіли про «ChatGPT. Штучний інтелект і питання доброчесності». Куранти отримали змогу дізнатися, як навчатися ефективніше завдяки ChatGPT: робота з новим матеріалом (створення summary, прикладів, пояснень), do's & don'ts; повторення матеріалу (створення відкритих запитань, тестів і флеш-карток за допомогою ChatGPT, отримання фідбеку від ChatGPT, ChatGPT як tutor) тощо;

– 4-го дня була організована екскурсія до Національного парку – Музею корупції «Межигір'я».

Після звершення заходу учасники отримали сертифікати про успішне проходження Youth Anti-Corruption Innovation Lab.

Публікації членів наукового гуртка

1. Демченко А. О. Віктимізація неповнолітніх в мережі Інтернет // Кримінологічний вимір сучасності : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Харків. наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 29–31.

2. Борисова Д. О. Особливості кваліфікації посягань на транспортні засоби, вчинені з використанням електронних пристроїв для втручання в роботу технічних засобів охорони // Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 трав. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 347–349.

3. Левченко Д. Ю. До питання про мінімальний вік кримінальної відповідальності // Кримінологічний вимір сучасності : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ;

Кримінол. асоц. України; Харків. наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 47–50.

4. Переверзева С. Д. Сучасні тенденції злочинності неповнолітніх // Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави : матеріали Х заоч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 2 груд. 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Акад. Держ. пенітенціар. служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 178–180.

5. Свистун Я. В. Деякі зміни та доповнення до Кримінального кодексу України в період воєнного стану // Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 серп. 2022 р.) / [редкол.: С. С. Чернявський, Д. І. Овсянюк, В. В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 307–309.

6. Бережна О. М. Щодо питання сексуального насильства на невідконтрольних територіях України: проблеми розслідування та притягнення до відповідальності // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 37–38.

7. Брусевич Я. О. Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України: колізія між ст. 43¹ КК України та ст. 1 Закону України «Про оборону України» // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 49–50.

8. Гайденко М. О. Особливості детермінації вчинення масових вбивств цивільного населення військовослужбовцями РФ // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 55–56.

9. Герасименко В. О. Про деякі актуальні поправки до Кримінального кодексу України (після 24 лютого 2022 року) // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 69–61.

10. Коваль К. О. Проблеми кримінально-правової кваліфікації та розслідування розграбування культурних цінностей в умовах збройного конфлікту // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023

р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 117–120.

11. Козакова М. С. Деякі міркування з приводу класифікації кримінальних правопорушень // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 120–122.

12. Котелевець А. В. Кібербулінг: до питання про протидію // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 129–133.

13. Мусійко А. А. Щодо питання воєнних злочинів та їхньої сутності в кримінальному праві України та міжнародному кримінальному праві // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 160–162.

14. Перепеліцина С. Д. Щодо деяких змін, унесених до Кримінального кодексу України протягом дії воєнного стану // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 182–183.

15. Рачинський О. О. Незаконний обіг вогнепальної зброї в умовах збройного конфлікту: стратегія трансформації криміногенної загрози // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 190–193.

16. Свистун Я. В. Розвиток систем протиповітряної оборони в Україні: роль безпілотних літальних апаратів у протидії злочинності // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 198–200.

17. Ткаченко Б. М. Щодо питання спеціального трибунала та етапи його створення // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 220–222.

18. Цапок К. Р. Обмежувальні заходи як правові наслідки вчинення кримінальних проступків, пов'язаних з домашнім насильством // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 235–237.

19. Чобот Р. В. Крадіжка, передбачена ч. 1 ст. 185 КК України: особливості кваліфікації за об'єктом кримінального проступку // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 244–246.

20. Шкурат І. О. Проблеми кваліфікації участі у збройному конфлікті у складі приватних військових компаній // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 260–263.

21. Зінченко Д. А. Віктимологічні особливості злочинності неповнолітніх // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 88–91.

22. Іщенко Д. С. Проблеми криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь у зв'язку із введенням в Україні правового режиму воєнного стану // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 99–101.

23. Шевченко В. О. Проблеми розмежування воєнних злочинів та злочинів проти людяності // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 251–253.

24. Титаренко Ю. М. До питання про мінімальний вік кримінальної відповідальності // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 256–259.

25. Коломієць В. І. Тенденції злочинності в Україні в умовах війни // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів

та студентів : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 289-291.

26. Титаренко Ю. М. До питання про зниження віку кримінальної відповідальності // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 519-522.

27. Перепеліцина С. Д. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 415-417.

28. Сафронова А. Д. Особливості мотивації кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 466-468.

29. Шевельова В. С. Кримінологічний профіль серійного вбивці-гвалтівника // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 583-585.

30. Шкурат І. О. Кваліфікація незаконного переміщення, депортації цивільного населення та дітей на тимчасово окупованій території України // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 603-605.

СКЛАД НАУКОВОГО ГУРТКА
кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

№ з/п	Учасник гуртка	Факультет, група	Науковий керівник
1.	Петрович Анастасія	Ф1-107	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Шевчук Тетяна
2.	Чумак Аліна	Ф1-107	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Шевчук Тетяна
3.	Амельченко Нікіта	Ф1-201	професор кафедри, к.ю.н., доцент Черевко Кирило
4.	Ткаченко Богдана	Ф1-201	професор кафедри, к.ю.н., доцент Черевко Кирило
5.	Гонтар Ігор	Ф1-201	професор кафедри, к.ю.н., доцент Черевко Кирило
6.	Коломієць Вероніка	Ф1-203	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Шевчук Тетяна
7.	Горпиненко Даша	Ф1-203	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Шевчук Тетяна
8.	Борщ Ярослав	Ф1-204	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Шевчук Тетяна
9.	Титаренко Юлія	Ф1-204	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Шевчук Тетяна
10.	Бережна Ольга	Ф1-205	професор кафедри, к.ю.н., доцент Черевко Кирило
11.	Мусійко Альона	Ф1-205	професор кафедри, к.ю.н., доцент Черевко Кирило
12.	Гайденко Марина	Ф1-301	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Орлов Юрій
13.	Коваль Кристина	Ф1-302	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Орлов Юрій
14.	Шкурат Іван	Ф1-302	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Орлов Юрій

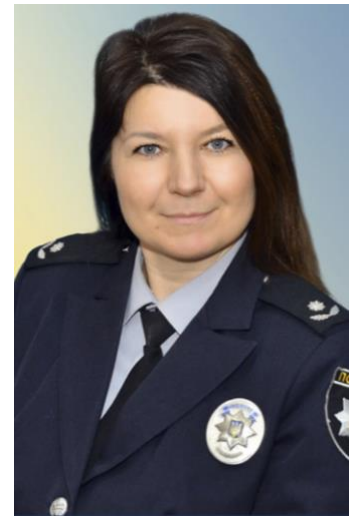
15.	Рачинський Олексій	Ф1-302	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Орлов Юрій
16.	Герасименко Володимир	Ф1-303	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Лизогуб Ярослав
17.	Перепеліцина Софія	Ф1-305	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Лизогуб Ярослав
18.	Шевельова Владислава	Ф1- 305	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Орлов Юрій
19.	Сафронова Анна	Ф1- 305	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Орлов Юрій
20.	Брусевич Ярослав	Ф2-204	професор кафедри, д.ю.н., професор Ященко Андрій
21.	Чобот Руслан	Ф2-204	проф. кафедри, д.ю.н., професор Ященко Андрій
22.	Цапок Каміла	Ф2-204	професор кафедри, д.ю.н., професор Ященко Андрій
23.	Козакова Маріанна	Ф2-204	професор кафедри, д.ю.н., професор Ященко Андрій
24.	Шевченко Вікторія	Ф1-201м	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Орлов Юрій
25.	Іщенко Дмитро	Ф1-201м	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Орлов Юрій
26.	Зінченко Данііл	Ф1-201м	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Кріцак Іван

Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України науково-дослідна діяльність членів гуртка кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1, з огляду на виникнення гострих питань правового характеру, не зупинилася, а навпаки – набрала нових обертів.

На засіданнях гуртка розглядаються актуальні проблеми науки кримінального процесу, що вимагають уваги і дослідження молодих науковців. Протягом 2022–2023 років основними напрямками науково-дослідної роботи наукового гуртка кафедри були:

- особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану;
- документування воєнних злочинів і кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією, зокрема на деокупованих територіях;
- проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану;
- застосування заходів забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану;
- міжнародне співробітництво під час розслідування воєнних злочинів.

Очолює гурток – завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1, доктор юридичних наук, професор Тетяна Фоміна.

Засідання наукового гуртка

У зв'язку з вимушеною тимчасовою передислокацією Харківського національного університету внутрішніх справ та його розташуванням в різних містах, засідання гуртка відбуваються в змішаному форматі: в офлайн-форматі у м. Кам'янець-Подільський із дистанційним залученням за допомогою платформи Zoom учасників гуртка із м. Вінниця.

До роботи гуртка активно долучаються представники практичних підрозділів: слідчі та судді. Такий формат роботи викликає зацікавленість у гуртківців і бажання презентувати свої наукові здобутки.

1. 20 липня 2022 р. проведено перше у 2022/2023 навчальному році засідання наукового гуртка.

У зустрічі взяли участь курсанти факультетів № 1, № 2, № 4 та керівництво факультету № 1. Засідання присвятили організаційним питанням діяльності наукового гуртка, під час якого курсантів ознайомили із Положенням про роботу наукових гуртків курсантів та

студентів у Харківському національному університеті внутрішніх справ. Крім того, керівниця гуртка роз'яснила про неприпустимість порушення принципів академічної доброчесності в Університеті, норм законодавства про авторське право та суміжні права під час написання наукових робіт і участі в наукових заходах. Здобувачі освіти ознайомилися із планом роботи наукового гуртка на 2022/2023 навчальний рік.

Керівниця гуртка Тетяна Фоміна акцентувала увагу учасників на змінах і доповненнях, які відбулися останнім часом у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України стосовно здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Також під час засідання організатори з'ясували думку молодих науковців щодо їх бачення подальших наукових досліджень з проблематики кримінальної юстиції. Досвідчена членкиня гуртка курсантка навчальної групи Ф1-403 Олена Єлісеєва поділилася із молодшими колегами власним досвідом участі в діяльності наукового гуртка.

2. 5 серпня 2022 р. відбулося засідання наукового гуртка, присвячене темі «Провадження слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану: теорія та практика».

Під час зустрічі курсанти виступили з доповідями та обмінялися думками з приводу проблемних питань щодо теми засідання. Особливу зацікавленість серед молодих науковців викликали питання огляду місця події в умовах воєнного стану, використання доступних технічних засобів фіксації в умовах воєнного стану. Керівниця гуртка окреслила проблемі питання практики щодо розмежування обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи.

3. 2 вересня 2022 р. відбулося засідання наукового гуртка, тема якого «Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану».

До роботи гуртка долучилися суддя Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області Ірина Шаповалова та заступник начальника слідчого відділу Кам'янець-Подільського РУП ГУНП в Хмельницькій області капітан поліції Ілля Сіньков, які окреслили практичні аспекти згідно з тематикою засідання гуртка та відповіли на запитання молодих науковців.

Під час зустрічі курсанти виступили з доповідями та обмінялися думками з приводу проблемних питань. Особливу зацікавленість серед молодих науковців

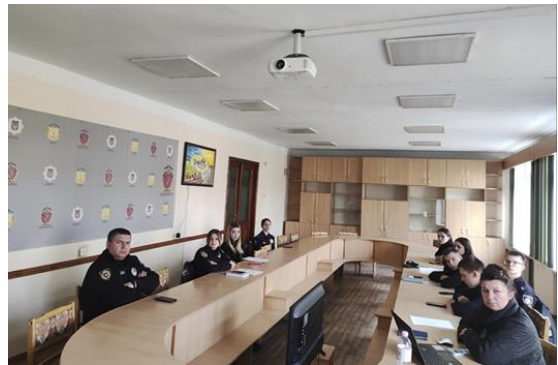

викликали питання підстав та порядку проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану та фіксації воєнних злочинів.

4. 27 жовтня 2022 р., урахувавши зацікавленість гуртківців питаннями проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, засідання гуртка було проведене вдруге за цією темою.

До роботи гуртка долучився випускник нашого Університету, слідчий слідчого відділення відділу спеціальної поліції ГУНП в Харківській області Андрій Мартовицький, який окреслив практичні аспекти огляду місця події на деокупованих територіях.

Під час зустрічі курсанти виступили з доповідями та обмінялися думками з приводу проблемних питань. Особливу зацікавленість серед молодих науковців викликали питання порядку ексгумації трупа під час огляду місця події, використання технічних засобів фіксації під час проведення слідчих (розшукових) дій, допиту військовополонених під час кримінального провадження. Керівниця гуртка окреслила проблемні теоретичні та практичні питання щодо теми засідання гуртка.

5. 22 листопада 2022 р. проведено засідання гуртка, на якому презентовано інформацію про конкурси наукових робіт та їх учасників.

Під час засідання керівниця гуртка Тетяна Фоміна окреслила переваги участі у наукових заходах для молодих науковців. Свистун Яна (курсантка 4 курсу факультету № 1) презентувала наукову роботу на тему: «Використання електронних доказів у кримінальному процесі України: теоретико-правові основи», яку представлено на конкурс наукових робіт здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України у 2022–2023 році у номінації «Кримінальний процес, криміналістика та судова експертиза» (науковий керівник – декан факультету № 1, кандидат юридичних наук, доцент Віталій Романюк).

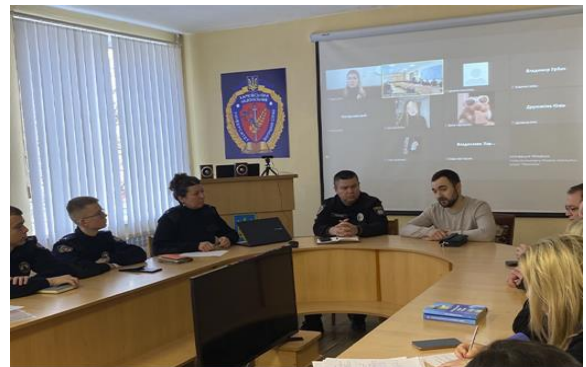
Кристина Коваль (курсантка 3 курсу факультету № 1) презентувала наукову роботу на тему: «Колабораціонізм під час війни: витоки формування та сучасне унормування», яку представлено на конкурс наукових робіт серед здобувачів вищої освіти ХНУВС з нагоди Дня заснування Університету «Історія органів охорони правопорядку». (науковий керівник – завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Тетяна Фоміна).

Олексій Рачинський (курсант 3 курсу факультету № 1) презентував наукову роботу на тему: «Інститут електронних доказів у кримінальному процесуальному законодавстві: необхідність та небезпека відсутності», яку представлено на творчий конкурс для студентів-правників ЗВО від адвокатського об'єднання «Бачинський та партнери» (науковий керівник – завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Тетяна Фоміна).

6. 23 лютого 2023 р. відбулося спільне засідання наукових гуртків кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства, а також кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1, присвячене річниці повномасштабної війни.

Тема засідання – «Документування воєнних злочинів на деокупованих територіях». До роботи гуртка долучився начальник відділення розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи, СВ Кам'янець-Подільського РУП ГУНП у Хмельницькій області Юрій Прокоф'єв, який окреслив практичні аспекти фіксації та розслідування воєнних злочинів на деокупованих територіях Харківської області.

Під час зустрічі відбулася жвава дискусія між курсантами, практичним працівником та науково-педагогічними працівниками кафедр. Особливу зацікавленість серед молодих науковців викликали питання фіксації воєнних злочинів; розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю; обліку геномної інформації людини в умовах воєнного стану.

7. 23 березня 2023 р. вдруге за темою «Документування воєнних злочинів на деокупованих територіях» проведено засідання гуртка.

До засідання дистанційно долучився старший слідчий в особливо важливих справах 1-го відділу (розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту) управління організації розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту, ГСУ НПУ капітан поліції Іван Дулкай, який окреслив практичні аспекти фіксації та розслідування воєнних злочинів на деокупованій території м. Ірпінь Київської області. Доповідь та презентації Івана Дулкая викликали зацікавленість у гуртківців, зокрема, щодо алгоритму дій слідчо-оперативної групи під час огляду місця події у результаті артилерійських та мінометних обстрілів; розслідування та документування воєнних злочинів, пов'язаних із жорстоким поводженням з цивільним населенням.

Молоді науковці також презентували свої доповіді, зокрема, присвячені темам документування та розслідування сексуальних злочинів на деокупованих територіях, огляду місць масових поховань тощо.

8. 17 травня 2023 р. відбулося заключне засідання наукового гуртка кафедри.

Декан факультету № 1 Віталій Романюк та керівниця гуртка Тетяна Фоміна подякували членам гуртка за плідну працю та підбили підсумки діяльності за навчальний рік. Найактивніші члени гуртка за виявлену ініціативність, наполегливість та жагу до наукових пошуків були відзначені подяками. Подяку оголосили: старшим лейтенантам поліції Олені Бушиній, Яні Свистун та Володимиру Урбану; курсанту 3-го курсу факультету № 1 Олексію Рачинському; курсантці 3 курсу факультету № 1 Кристині Коваль та курсанці 2 курсу факультету № 1 Теоні Строк.

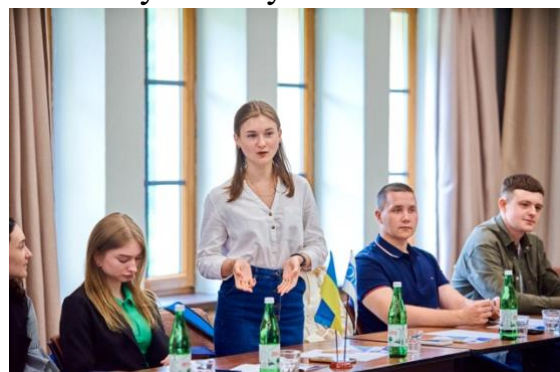

Участь членів наукового гуртка у заходах, організованих міжнародними партнерами України

1–3 грудня 2022 р. Олексій Рачинський, Кристина Коваль, Олена Єлісеєва, В'ячеслав Бушин взяли участь у Всеукраїнському антикорупційному муткорті (ВАМ*2.0), організованому НАБУ та НАЗК за сприяння ПРООН в Україні у межах Програми ООН. Команда наукового гуртка увійшла у четвірку кращих з понад 100 команд України. Під час заходу детективи НАБУ розповіли про особливості проведення обшуку у топкорупційних справах, а також дали змогу курсантам самостійно провести обшук.

3–6 травня 2023 р. Олексій Рачинський і Кристина Коваль відвідали Лабораторію молодіжних антикорупційних інновацій, організовану ПРООН у партнерстві з НАБУ, яка проходила у м. Київ. Під час заходу детективи НАБУ розповіли про роль OSINT та blockchain у боротьбі із корупцією, а також порядок та особливості проведення процесуального інтерв'ю.

6–8 червня 2023 р. Коваль Кристина взяла участь у Літній школі з розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, організовану у рамках спільного проєкту ОБСЄ та МВС України. Під час Літньої школи тренери розповіли про особливості розслідування торгівлі людьми, тактичні аспекти проведення допиту та обшуку, після чого була надана можливість застосувати отримані знання на практиці: інтерв'ювання неповнолітньої

особи, обшук приміщення та автомобіля, складання протоколів слідчих (розшукових) дій.

3-8 липня 2023 р. Рачинський Олексій доєднався до Антикорупційного кемпу, організованого НАБУ, Асоціацією юридичних клінік, Фондацією інституційного розвитку та Інститутом законодавчих ідей за сприяння ПРООН. У межах заходу спікери розповіли про: проблеми співвідношення антикорупції та добросовісності; міжнародні та національні антикорупційні стандарти; некримінальні (цивільні) інструменти боротьби з корупцією; розслідування топкорупції в Україні; цифрові інструменти для пошуку та аналізу даних.

Участь членів гуртка у наукових конкурсах

1. Курсантка 4 курсу факультету № 1 Яна Свистун отримала **диплом I ступеня** у конкурсі наукових робіт здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України, у 2022–2023 році у номінації «Кримінальний процес, криміналістика та судова експертиза» із науковою роботою на тему: «Використання електронних доказів у кримінальному процесі України: теоретико-правові основи». Науковим керівником виступив декан факультету № 1, кандидат юридичних наук, доцент Віталій Романюк.

2. Курсантка 3 курсу факультету № 1 Кристина Коваль отримала **диплом II ступеня** у конкурсі наукових робіт серед здобувачів вищої освіти ХНУВС з нагоди Дня заснування університету «Історія органів охорони правопорядку» із роботою на тему «Колабораціонізм під час війни: витоки формування та сучасне унормування». Науковим керівником виступила завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Тетяна Фоміна.

Участь членів гуртка у наукових заходах

Члени наукового гуртка беруть участь у наукових заходах: всеукраїнських та міжнародних конференціях, круглих столах, що відбуваються як на базі ХНУВС, так і інших закладів вищої освіти. Так, у період дії воєнного стану членами гуртка підготовлено 29 тез доповідей, які опубліковано у збірниках міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Члени гуртка є учасниками науково-практичних лекторіїв, що організовано ЗВО МВС України, на нагальні кримінальні процесуальні тематики, зокрема:

17 травня 2023 р. члени наукового гуртка кафедри взяли участь у лекторії на тему: «Впровадження процесуального інтерв'ю в діяльність органів досудового розслідування», під час якого розглядалися питання: поняття та сенси процесуального інтерв'ю, міжнародний досвід його застосування, зокрема, під час розслідування воєнних злочинів для МКС; національний досвід та перспективи впровадження цієї методики у діяльність органів досудового розслідування, зокрема Національної поліції та Національного антикорупційного бюро України; особливості застосування процесуального інтерв'ю в практичній діяльності детективів НАБУ. Спікерами заходу стали професор кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Університету Вікторія Рогальська, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ЛьвДУВС Оксана Броневицька та представник НАБУ, старший детектив Віталій Кабаєв.

14 червня 2023 р. члени наукового гуртка кафедри приєдналися до чергового лекторію, темою якого стало «Використання матеріалів журналістських та інших „неофіційних“ розслідувань у кримінальному провадженні». У межах заходу обговорювалися можливості використання у кримінальному провадженні та надання доказового значення матеріалам публікацій і розслідувань журналістів, блогерів, OSINTерів за фактами кримінальних правопорушень. Спікерами заходів виступили: професор кафедри поліцейської діяльності ЛННІ ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент Артем Коваленко; заступник начальника 2 відділу управління розслідування корупційних злочинів ГСУ НПУ, канд. юрид. наук, підполковник поліції Олександр Мірковець; журналістка, авторка та ведуча телепроєкту «Злочин і покарання» Ольга Журавель.

Публікації членів наукового гуртка

1. Бойко Х. О. Тактико-спеціальні прийоми освідування під час воєнного стану // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 76–79.

2. Бойко Х. О. Участь інших учасників кримінального провадження в доказуванні під час воєнного стану // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доповідей наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. С. 38–40.

3. Демедюк Ю. Д. Особливості процесуальних аспектів проведення обшуку під час воєнного стану // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 174–177.

4. Єлісеєва О. С. Сучасний стан використання електронних доказів у кримінальному провадженні // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129.

5. Іванова А. В. Особливості допиту дітей за правилами «зеленої кімнати» // Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Черкаси, 20 квіт. 2023 р.). Черкаси : ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2023. С. 286–289.

6. Коваль К. О. Взаємодія органів досудового розслідування під час проведення слідчих (розшукових) дій на деокупованих територіях // Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності в сучасних умовах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 26 трав. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2023. С. 234 – 236.

7. Коваль К. О. Документування та розслідування сексуальних злочинів на деокупованих територіях // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 454 - 456.

8. Коваль К. О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 217–219.

9. Нішта А. О. Вплив змін у законодавстві в умовах воєнного стану на порядок досудового розслідування // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів в умовах воєнного стану : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 340–343.

10. Остапенко Б. Ю. Проблеми кримінального процесуального законодавства в питанні тимчасового доступу до речей і документів // Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23–24 черв. 2022 р.). Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. С. 209–211.

11. Переверзева С. Д. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). С. 311–313. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7319910>.

12. Петриченко А. М. Фіксація процесуальних дій у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні // Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Черкаси, 20 квіт. 2023 р.). Черкаси : ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2023. С. 338–341.

13. Рачинський О. О. Використання доступних технічних засобів фіксації під час проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 345–347.

14. Рачинський О. О. Інститут електронних доказів у кримінальному процесуальному законодавстві України // Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-й річниці набуття чинності Кримін. процес. кодексу України (м. Одеса, 9 груд. 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. С. 181–185. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23970/>

15. Рачинський О. О. Облік геномної інформації людини в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності в сучасних умовах : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 26 травня 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. С. 312-314.

16. Рачинський О. О. Фіксація воєнних злочинів з відкритих інтернет-джерел. *Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.) Одеса: ОДУВС, 2023. С. 193-196.

17. Смітюх Б. О. Особливості проведення допиту неповнолітніх у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів (згвалтувань). Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 412–414.

18. Строк Т. М. Генезис, проблемні питання правового і прикладного удосконалення дізнання як форми досудового розслідування // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 387–389.

19. Строк Т. М. Проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 418–422.

20. Строк Т. М. Процесуальний порядок проведення огляду місця події на території масових поховань під час воєнного стану // Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності в сучасних умовах : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.) Одеса: ОДУВС, 2023. С.235-237.

21. Строк Т. М. Тактика і процесуальні особливості проведення допиту неповнолітньої особи // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 415–418.

22. Топчій А. О. Актуальні питання взаємодії органів досудового розслідування та прокуратури // Multidisciplinary academic notes. Theory, methodology and practice : The XXVII International Scientific and Practical Conference, July 12–15, 2022. Prague, Czech Republic. Pp. 149–153.

23. Топчій А. О. Забезпечення законності проведення негласних слідчих (розшукових) дій в рамках судової практики Європейського суду з прав людини // Modern ways of solving the latest problems in science : The XXXVII International Scientific and Practical Conference September 20–23, 2022. Varna, Bulgaria. Pp. 115–120.

24. Топчій А. О. Ключові аспекти підготовки до проведення допиту військовополонених // Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice : VI Міжнар. наук.-практ. конф. (November 01–04, 2022, Edmonton, Canada. Pp. 254–257.

25. Топчій А. О. Особливості фіксації доказів учинення воєнних злочинів із відкритих джерел Інтернету // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 195–198.

26. Урбан В. А. Роль органів прокуратури під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: сучасність та перспективи розвитку // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 451–453.

27. Хара Д. С. Проблемні питання щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 337–340.

28. Холодняк Р. С. Щодо окремих змін у кримінальному процесуальному законодавстві в умовах воєнного стану // Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.) Одеса: ОДУВС, 2023. С. 253-256.

29. Шугаєва І. В. Вивчення практики Європейського суду з прав людини при підготовці працівників органів досудового розслідування // Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 26 трав. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 39–41.

СКЛАД НАУКОВОГО ГУРТКА
кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету №1 Харківського національного університету
внутрішніх справ

№	Учасник гуртка	Факультет, група	Науковий керівник
1.	Онищенко Анастасія	Ф1-201	професор кафедри, к.ю.н., доцент Глобенко Геннадій
2.	Ткаченко Богдана	Ф1-201	професор кафедри к.ю.н., доцент Глобенко Геннадій
3.	Ісаєва Олександра	Ф1-202	доцент кафедри, к.ю.н. Строк Інна
4.	Коломієц Ніка	Ф1-202	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Фоміна Тетяна
5.	Горпиненко Даша	Ф1-203	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Фоміна Тетяна
6.	Підгайна Вікторія	Ф1-203	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Фоміна Тетяна
7.	Приходько Євгеній	Ф1-203	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Фоміна Тетяна
8.	Строк Теона	Ф1-203	доцент кафедри, к.ю.н. Строк Інна
9.	Борщ Ярослав;	Ф1-204	викладач кафедри Горбунова Катерина
10.	Ємельяненко Анастасія	Ф1-204	викладач кафедри Горбунова Катерина
11.	Бережна Ольга	Ф1-205	доцент кафедри, к.ю.н. Піддубна Аліна
12.	Іщенко Володимир	Ф1-205	доцент кафедри, к.ю.н. Піддубна Аліна
13.	Осадчук Дмитро	Ф1-205	доцент кафедри, к.ю.н. Піддубна Аліна
14.	Підлужна Валерія	Ф1-205	доцент кафедри, к.ю.н. Піддубна Аліна
15.	Коваль Кристина	Ф1-301	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Фоміна Тетяна
16.	Рачинський Олексій	Ф1-302	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Фоміна Тетяна

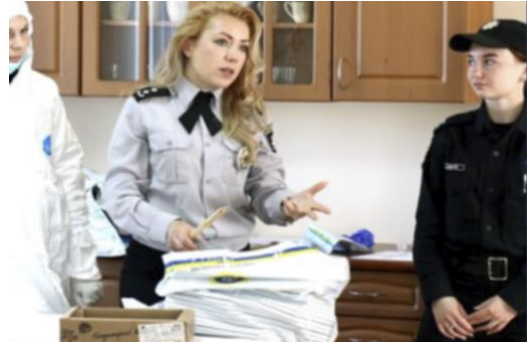
**НАУКОВИЙ ГУРТОК КАФЕДРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА**

17. .	Демедюк Вікторія	Ф1-304	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Салманов Олексій
18.	Федоренко Андрій	Ф1-304	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Фоміна Тетяна
19.	Переверзева Софія	Ф1-305	викладач кафедри Горбунова Катерина
20.	Іванова Андріана	Ф2-302	професор кафедри, д.ю.н., професор Пчеліна Оксана
21.	Коротка Дар'я	Ф2-302	професор кафедри, д.ю.н., професор Пчеліна Оксана
22.	Петриченко Анастасія	Ф2-302	професор кафедри, д.ю.н., професор Пчеліна Оксана
23.	Швачко Андрій	Ф2-302	професор кафедри, д.ю.н., професор Пчеліна Оксана
24.	Шугасва Ірина	Ф2-302	професор кафедри, д.ю.н., професор Пчеліна Оксана
25.	Смітюх Богуслав	Ф2-303	доцент кафедри, к.ю.н. Хань Олександр
26.	Бойко Христина	Ф2-307	доцент кафедри, к.ю.н. Гнатенко Валерія
27.	Дружиніна Юлія	Ф4-301	доцент кафедри, д.ю.н., професор Мартовицька Олена
28.	Резанов Дмитро	Ф4-301	доцент кафедри, д.ю.н., професор Мартовицька Олена

Незважаючи на складні умови воєнного стану, науковий гурток кафедри продовжував свою діяльність. Роботу було організовано у такому складі учасників.

Керівниця наукового гуртка, доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції Орлова Тетяна Анатоліївна.

Старостою і секретарем одногосно обрано курсантів 4 курсу факультету № 1, навчальної групи 401 капрала поліції Юр'єва Данила та рядову поліції Тапдигову Нурлану, які відомі колективу як найбільш активні та досвідчені учасники гуртка.

До складу гуртка на початок навчального року увійшло 35 учасників, хоча список охочих долучитися постійно оновлювався.

Відповідно до затвердженого Плану роботи наукового гуртка 30 вересня 2022 р. було проведено установче засідання, під час якого, крім загальних організаційних питань (знайомство із новими учасниками, оголошення головних завдань і принципів роботи, обрання старости та секретаря, повідомлення про дистанційні способи і засоби обміну інформацією систем Viber, Skype, Zoom), визначено пріоритетні напрями діяльності колективу на 2022–2023 навчальний рік. Серед напрямів члени гуртка одногосно визначили такі:

- поглиблений розгляд питань, що зумовлені специфічними завданнями працівників поліції (слідчих, спеціалістів-криміналістів, патрульних) в умовах воєнного стану;

- напрацювання практичних навичок надання допомоги пораненим за алгоритмом М.А.Р.С.Н., тактики спілкування із населенням територій, що перебували під окупацією рф, особливостей огляду місць масових поховань, катівень, об'єктів зруйнованих обстрілами та інших дій слідчо-оперативних груп під час виїзду на деокуповані території;

- організація навчальних тренінгів для учнів середніх шкіл із попередження розповсюдження наркотиків, а також методики виявлення ознак їх вживання;

- підготовка наукових доповідей за результатами проведених заходів для виступів на конференціях та публікації тез і статей у наукових виданнях.

Головними принципами роботи наукового гуртка визначено і затверджено Академічну добросовісність та тісний зв'язок наукових досліджень із слідчою і судовою

практикою. Впровадженню зазначених принципів приділяється особлива увага, зокрема, для їх забезпечення проведено науково-практичний семінар «Принцип Академічної доброчесності в ХНУВС як основа наукової діяльності молодих вчених», на якому виступили: завідувач кафедри Кікінчук В. В. із вступним словом про засади та головні принципи роботи наукового гуртка, керівниця наукового гуртка Орлова Т. А. про зміст принципу Академічної доброчесності у науковій діяльності; староста гуртка Юр'єв Д. із доповіддю «Засоби дотримання принципу Академічної доброчесності»; секретарка гуртка Тапдигова Н. із доповіддю «Негативні наслідки порушення принципу Академічної доброчесності» (дата і місце проведення заходу: 7 жовтня 2022 р., онлайн з використанням платформи Zoom-конференції). Тісний зв'язок наукових досліджень із слідчою і судовою практикою забезпечується залученням до круглих столів та семінарів представників слідчих підрозділів, спеціалістів-криміналістів, а також систематичним прослуховуванням членами гуртка вебінарів, що організуються Національною школою суддів України, Верховним Судом України та Центром з підвищення кваліфікації Спілки адвокатів України. Особливу цікавість у цьому навчальному році викликали вебінари на тему «Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів» та «Про перекваліфікацію дій та законність проведення НСРД» (спікером був керівник Центру з підвищення кваліфікації Спілки адвокатів України Олександр Дроздов), а також вебінар «Огляд судової практики ККС ВС щодо визнання доказів недопустимими» (спікером була суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Ольга Булейко).

Протягом звітнього періоду у рамках реалізації визначених пріоритетних напрямів роботи гуртка проведено такі заходи:

1. У рамках поглибленого розгляду питань, що зумовлені специфічними завданнями працівників поліції (слідчих, оперативних працівників, патрульних) в умовах воєнного стану в рамках спільного засідання колективу гуртків кафедр факультету № 1 ХНУВС проведено круглий стіл «Річниця початку широкомасштабної збройної агресії рф проти України. Особливості документування злочинних порушень законів та звичаїв війни».

На заході виступили: завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Романюк В. В. з промовою про річницю початку широкомасштабної збройної агресії рф проти України; керівниця наукового гуртка кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Фоміна Т. В. з промовою про перспективи обрання тем наукових досліджень, пов'язаних із особливостями розслідування злочинів в умовах воєнного

стану; керівниця наукового гуртка кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Орлова Т. А. з доповіддю щодо окремих проблем документування порушень законів та звичаїв війни; професор тієї ж кафедри Степанюк Р. Л. з доповіддю про особливості проведення ДНК-досліджень в умовах воєнного стану та інші учасники. Участь в обговоренні проблем узяли всі присутні (дата і місце проведення заходу: 24 лютого 2023 р., зал для конференцій, навчальний корпус факультету № 1, 4 у м. Кам'янець-Подільський, інформацію опубліковано на сайті ХНУВС).

Круглий стіл за участю практиків «Актуальні проблеми практики розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Аналіз найбільш складних ситуацій роботи слідчо-оперативних груп документування злочинів, що вчинені під час окупації рф територій Харківської області» (дата і місце проведення заходу: 24 квітня 2023 р., онлайн з використанням платформи Zoom-конференції). На заході виступили: керівниця гуртка Орлова Т. А. з доповіддю про типові проблеми практики розслідування злочинів в умовах воєнного стану; спеціаліст-криміналіст ВКЗ СУ ГУНП в Харківській області, майор поліції Савчук Т. І. з доповіддю про труднощі, пов'язані з вилученням і оглядом трупів у місцях масового поховання на територіях, що перебували під окупацією рф; оглядом залишків ракет та вибухових пристроїв та ін.; старший слідчий СВ ХРУП №1 ГУНП в Харківській області, капітан поліції Орлов О. О. з доповіддю про проблеми документування фактів колабораційної діяльності, особливості тактики допиту осіб, які потрапили під окупацію рф; особливості огляду катівень та місць масових поховань жертв окупантів. В обговоренні теми взяли участь усі присутні члени гуртка.

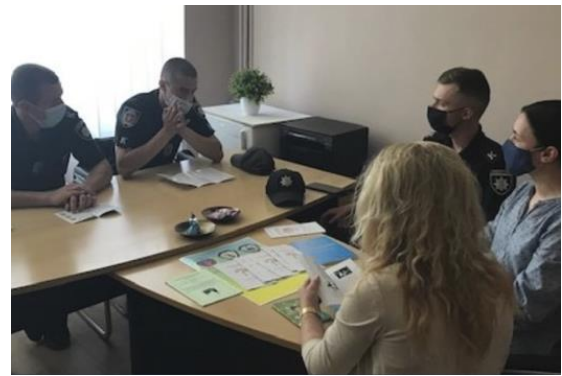
2. У рамках напряму напрацювання спеціальних практичних навичок у вільний від занять і служби час проводилися зустрічі членів гуртка, присвячені засвоєнню алгоритму врятування поранених М.А.Р.С.Н. тактики спілкування із населенням територій, що перебували під окупацією рф, особливостей огляду місць масових поховань, катівень, об'єктів зруйнованих обстрілами та інших дій слідчо-оперативних груп під час виїзду на деокуповані території.

3. У рамках реалізації напряму організації навчальних тренінгів для курсантів 1 курсів та учнів середніх шкіл з попередження розповсюдження наркотиків, а також методики виявлення ознак їх вживання проведено серію зустрічей із вчителями та учнями старших класів середніх шкіл м. Харків та м. Кам'янець-Подільський.

Під час науково-практичних тренінгів для учнів старших класів середніх шкіл виступали: керівниця наукового гуртка Орлова Т. А. про основні види та характеристику наркотиків, ознаки виявлення наркотичної залежності у підлітків; курсанти 4 курсу факультету № 1 гр. 401 Петраков І. з доповіддю і демонстрацією зразків найбільш небезпечних синтетичних наркотиків, Юр'єв Д. з доповіддю про правила поведіння із наркозалежними, Тапдигова Н., Колесник В. з доповіддю про порядок звернення до поліції та повідомлення про правопорушення.

4. У рамках підготовки наукових доповідей за результатами проведених заходів для виступів на конференціях та публікації тез і статей у наукових виданнях членами наукового гуртка кафедри за науковим керівництвом науково-педагогічного складу кафедри підготовлено та опубліковано 1 наукову статтю у фаховому міжнародному виданні *Journal of Legal Studies and Arbitration* та 15 тез доповідей до участі у всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях:

1. Zozulia Ihor, Pohudina Arina. The Court System of General Jurisdiction: Foreign Practice. *International Journal of Legal Studies and Arbitration*. 2022. Vol. 1. Iss. 2. Pp. 52–57.

2. Орлова Т. А., Шульга Р. Про небезпеку розповсюдження реклами вживання курильних сумішей та одурманюючих засобів // Сучасні тенденції

розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 430–432. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>.

3. Орлова Т. А., Панчішна А. Про злочинні схеми торгівлі дітьми // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 293–295. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>.

4. Орлова Т. А., Тапдигова Н. Про криміналістичну характеристику особи педофілів та ознаки їх виявлення у соціумі // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 295–298. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>.

5. Орлова Т. А., Волобуєв І. Р. Про удосконалення тактики пошукових операцій зниклих осіб при обставинах, що вказують на їх вбивство // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 288–293. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>.

6. Орлова Т. А., Колесник В. Прояви торгівлі людьми та проблеми розбудови методики розслідування // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 224–225.

7. Орлова Т. А., Марина В. Щодо особливостей криміналістичного профілю кіберзлочинців // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 258–260.

8. Гагжа Т. В., Юр'єв Д. С. Про удосконалення тактики допиту // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 128–131.

9. Ганжа Т. В., Петраков І. Про здобутки та перспективу використання новітніх технологій під час розслідування злочинів // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 126–128.

10. Орлова Т. А., Волобуєв І. Р. Рекомендації з тактики проведення операцій з пошуку дітей, зниклих при обставинах, що вказують на вбивство //

Юридична осінь 2022 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м. Харків, 17 листоп. 2022 р.) / за заг. ред. Д. В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 117–118.

11. Ільченко А. О. Використання протоколу Берклі при розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (в авторській редакції) // Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 30 верес. 2022 р. Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. С. 118–121.

12. Строк Т. М. Генезис, проблемні питання правового і прикладного удосконалення дізнання як форми досудового розслідування // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 389–394.

13. Сурда В. Формування криміналістичної характеристики злочинів при мирному і воєнному стані у наукових дослідженнях вчених // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 389–394.

14. Смирнов Г., Волобуєв І. Пропозиції щодо удосконалення системи протидії злочинам проти дітей в Україні // Якісне дослідження місця події – важливий чинник проведення подальших судових експертиз : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14 квіт. 2023 р., Кишинів, Нац. центр суд. експертиз М-ва юстиції Республіки Молдова, International Conference of Judicial Experts, Chisinau, 2023. С. 156–160.

15. Storozhenko V., Zozulia I. The Latest methods of modern criminalistics // Omul, Criminologia, Stiinta : Conferinta stiintifica internationala, 24 martie 2023, Chisinau, Vol. 1. 2023. S. 367–369.

16. Книженко С., Ільченко А. Особливості огляду місця події при розслідуванні порушень законів та звичаїв війни // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану : тези Всеукр. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 16 берез. 2023 р. Хмельницький : Вид-во Нац. академії прикорм. служби України, 2023. С. 110–112.

СКЛАД НАУКОВОГО ГУРТКА
кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

№ з/п	Учасник гуртка	Факультет, група	Науковий керівник
1.	Погудіна Аріна	ПДдср-21-7	професор кафедри, д.ю.н., професор Зозуля Ігор
2.	Стороженко Віолета	Ф1 -104	професор кафедри, д.ю.н., професор Зозуля Ігор
3.	Сулима Дарина	Ф1-306	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
4.	Андрєєва Катерина	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
5.	Гурбич Аліна	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
6.	Дацько Богдан	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
7.	Коваленко Олексій	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
8.	Коденко Денис	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
9.	Колесник Вікторія	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
10.	Комісаров Назарій	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
11.	Косун Гліб	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
12.	Марина Вікторія	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
13.	Меденцев Олексій	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
14.	Наумчик Вадим	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент

**НАУКОВИЙ ГУРТОК КАФЕДРИ КРИМІНАЛІСТИКИ, СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ ТА
ДОМЕДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

			Орлова Тетяна
15.	Нестеренко Микита	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
16.	Панчішна Анна	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
17.	Петраков Ілля	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Ганжа Тетяна
18.	Плис Валерія	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
19.	Плис Віталія	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
20.	Рябенська Катерина	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
21.	Савицький Вячеслав	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
22.	Сумін Ігор	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
23.	Тапдигова Нурлана	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
24.	Тризна Владислав	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
25.	Хлопко Павло	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
26.	Чуркіна Валерія	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
27.	Шевченко Микита	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
28.	Юр'єв Данііл	Ф1-401	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Ганжа Тетяна
29.	Ільченко Аліна	Ф2 -301	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Книженко Світлана
30.	Аврамчук Георгій	Ф3- 103	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна

31.	Смірнов Андрій	Ф3- 103	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
32.	Шульга Роман	Ф3- 103	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна
33.	Чукалов Дмитро	Ф4-102	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Орлова Тетяна

В умовах дії з лютого 2022 р. правового режиму воєнного стану науково-педагогічним складом кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 проводилася плідна робота з реалізації заходів, передбачених планом науково-дослідної роботи наукового гуртка кафедри з урахуванням особливостей організації науково-дослідної роботи курсантів в умовах воєнного стану.

Станом на 20 травня 2023 р. гурток об'єднує 25 курсантів, які представляють факультети № 1 – 4. Керівником наукового гуртка призначено доцента кафедри, кандидата історичних наук, доцента Дедуріна Геннадія Геннадійовича.

Протягом вказаного періоду було проведено 12 планових засідань та 2 круглих столи. Заходи відбувалися в очній, дистанційній та змішаній формах. Курсантами-членами наукового гуртка під керівництвом науково-педагогічного складу кафедри підготовлено та опубліковано 39 тез доповідей, 3 есе, зокрема, і з питань забезпечення безпеки в умовах воєнного стану та відновлення і розвитку Української держави в післявоєнний період.

Серед заходів, проведених під егідою наукового гуртка кафедри та за активної участі його членів, слід відзначити:

1. Проведення 20 липня 2022 р. круглого столу: «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» у форматі Zoom-конференції.

У його роботі взяли участь курсанти факультетів № 1 і № 4. Модераторами заходу виступили доценти кафедри Станіслав Іванов та Геннадій Дедурін.

Учасники заходу заслухали доповіді, що стосувалися різних наукових проблем теоретико-методологічного та історико-правового характеру. Окремо зупинилися на обговоренні специфіки системи міжнародно-правових санкцій як важливого елемента стримування держави-агресора, що є особливо актуальним на тлі російської агресії проти України.

2. 5 грудня 2022 р. члени наукового гуртка кафедри на чолі з професором Юлією Загуменною взяли участь у роботі круглого столу «Духовність: біблійний, суспільний і освітній контекст», присвяченому року ювілейного перекладу Біблії Іваном Огієнком. Мета заходу – спільний пошук розв'язання складних проблем захисту та

відбудови високодуховного громадянського суспільства в умовах сучасних викликів через осмислення тексту духовної книги – Біблії. Юлія Загуменна виступила з доповіддю на тему «Філософський підхід щодо осмислення права в Біблії». До обговорення питань зв'язку духовної та культурної спадщини долучилися курсанти університету, після чого вони ознайомилися з виставкою духовної літератури та творами мистецтва сакральної тематики.

3. На виконання Плану заходів до Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь у 2023 році, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2022 р. № 791, кафедрою теорії та історії держави і права факультету № 1 21 січня 2023 р. було проведено круглий стіл, присвячений історії Криму, його сьогоденню та шляхам деокупації півострова.

Учасниками круглого столу було сформовано консолідовану позицію стосовно того, що тільки єдність і відданість усього суспільства навколо ідеї соборності й незалежності власної Вітчизни та незламна воля до перемоги дозволять відновити територіальну цілісність держави в її історично-етнографічних межах, зміцнити її національну безпеку, закріпити за Україною статус сучасної світової держави.

4. 22 лютого 2023 р. відбулося відкрите засідання наукового гуртка кафедри, присвячене вшануванню подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні, а також роковинам повномасштабного російського вторгнення.

У засіданні взяли участь заступник декана факультету № 2 з навчально-методичної роботи Сергій Гіренко та представники кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 – професор Юлія Загуменна, професор Дмитро Слинко і доценти Геннадій Дедурін, Станіслав Іванов та Олена Юшкевич. Курсанти факультетів № 2 та № 3.

Доцент Станіслав Іванов презентував доповідь «Революція гідності як важливий крок на шляху становлення громадянського суспільства в Україні», а доцент Геннадій Дедурін виступив з доповіддю «Російсько-українська війна та зміни у системі міжнародної безпеки».

5. 21 березня 2023 р. кандидат юридичних наук Юлія Загуменна разом з членами гуртка кафедри долучилась до літературознавчого заходу «Літературна кав'ярня», який проводився до Всесвітнього дня поезії (відзначається щорічно 21 березня). Захід організовано курсантсько-

студентським самоврядуванням ХНУВС у співпраці з відділом соціально-гуманітарної роботи. Цього разу засідання літературного клубу відбулося в кав'ярні-музеї «Кава від Поліцмейстера». Курсанти декламували твори українських письменників, які їм найбільше подобалися. У невимушеній атмосфері за філіжанкою кави учасники кав'ярні обговорили проблематику сучасної літератури через призму вітчизняної класики.

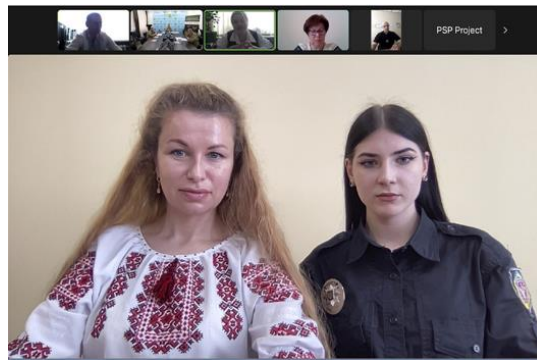
6. 5 квітня 2023 р. професорка кафедри Юлія Загуменна разом з курсантами 1 курсу факультету № 1 пройшла онлайн-курс «Академічна доброчесність в університеті», організованого Міжнародним фондом «Відродження». Під час курсу було розглянуто такі питання: «Що таке академічна доброчесність?», «Що таке плагіат?», «Як уникнути плагіату (академічне письмо)?», «Якими є передумови створення доброчесного середовища в університеті (університетська автономія)?», «Як створити доброчесне середовище в університеті?». Лекції проводили – координаторка Американської бібліотеки імені Віктора Китастого при НаУКМА, старша викладачка кафедри психології та педагогіки НаУКМА, кандидат педагогічних наук Світлана Чуканова та директор Центру забезпечення якості освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія», професор НаУКМА, PhD, доктор філологічних наук Сергій Квіт. За результатами навчання всі учасники курсу отримали відповідні сертифікати. Набуті компетентності будуть використані в освітньому процесі.

7. 20 квітня 2023 р. було проведено засідання наукового гуртка кафедри, де відбулося обговорення актуальних питань, пов'язаних зі змінами у системі міжнародної безпеки на тлі подій російсько-української війни. Були заслухані доповіді курсантів щодо історичного досвіду використання міжнародних санкцій для стримування агресивних держав, історико-правових особливостей визначення воєнних злочинів у міжнародному праві, що є особливо актуальним в умовах повномасштабної російської агресії.

8. З курсантами наукового гуртка ведеться постійне консультування щодо написання наукових робіт, участі у різноманітних наукових конкурсах, конференціях, круглих столах тощо. У травні 2023 р. професор Юлія Загуменна разом із курсанткою 1 курсу факультету № 1 Дар'єю Греля взяли участь у IV Міжнародній науково-практичній конференції «Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони України: стан, проблеми, перспективи», яка проходила онлайн на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Окрім того, на засіданнях наукового гуртка розглядалися теми: «Санкції як важливий міжнародно-правовий механізм стримування агресії», «Вплив воєнного стану на діяльність правоохоронних органів в Україні», «Україна та Європейський суд з прав людини: історія та перспективи співпраці», «Взаємодія засобів масової інформації із збройними силами України в умовах воєнного часу» та ін.

Під керівництвом Загуменної Ю. О. підготовлено роботи на конкурс есе англійською мовою «Ukraine – Europe: the issue of cooperation in terms of martial law» до Дня Європи в Україні, який організований відділом міжнародного співробітництва та кафедрою іноземних мов факультету № 4 ХНУВС за підтримки Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, а саме:

1. Тесля Д. The problem of finding a place in life after participation in war.
2. Куш М. Ukraine – Europe: topical issues of cooperation under the conditions of marital state.
3. Цикоза О. Conceptual directions for cooperation between the European Union and Ukraine in investigating war crimes.

Членами наукового гуртка кафедри під науковим керівництвом науково-педагогічного складу кафедри підготовлено та опубліковано 39 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях курсантів, студентів та слухачів магістратури, проведених на базі ХНУВС та інших ЗВО України, зокрема, присвячених питанням безпеки держави в умовах війни, підготовлено 3 наукові роботи на Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт МОН України у галузі «Теорії та історії держави і права; історії політичних і правових учень, філософії права; 2 наукові роботи на конкурс наукових робіт здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів вищої освіти, що належать до сфери управління МВС України у номінації «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень, філософія права». У листопаді 2022 р. членами наукового гуртка кафедри підготовлено 10 наукових робіт для участі у конкурсі серед здобувачів вищої

освіти Харківського національного університету внутрішніх справ з нагоди Дня заснування Університету «Історія органів охорони правопорядку»:

1. Ємельяненко А. О. Способи тлумачення норм права: загальна характеристика // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С.129–132 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

2. Іщенко В. В. Актуальні питання побудови демократичної держави в Україні // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 162–165 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

3. Коломієць В. І. Теорія правової держави: політико-правові ідеї // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 194–197 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

4. Підгайна В. В. Законність та демократія // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 334–337 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

5. Строк Т. М. Загальна характеристика видів гарантії прав і свобод людини та громадянина // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 418–422 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

6. Титаренко Ю. М. Юридичні гарантії законності // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 436–440 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

7. Расторгуєва Н. О. Окремі питання понятійного апарату гендерно-обумовленого насильства // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 359–362 (науковий керівник – професор кафедри, кан.ю.н, доц. Загуменна Ю. О.)

8. Вахіна О. О. Правова система України серед правових систем сучасності. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С.72–75 (науковий керівник – професор кафедри, доктор юридичних наук, професор Слинко Д. В.).

9. Гураль В. Р. Вибори в Україні – право чи обов’язок // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С.110–112 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Безуса Ю. О.).

10. Пілявська О. В. Особливості створення і внесення змін до конституції зарубіжних держав // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 344–346 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Безуса Ю. О.).

11. Іванченко О. М. Зарубіжні наукові підходи щодо поняття «правова визначеність» // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С.155–158 (науковий керівник – професор кафедри, кандидат юридичних наук Невзоров І. В.).

12. Коваль К. О. Державний примус в діяльності поліції в умовах цифрового прогресу // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 181–183 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Лазарев В. В.).

13. Нішта А. О. Централізація карально-репресивної системи та зміни функцій міліції УСРР у 1930-х рр. // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 308–311 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.)

14. Пономаренко С. О. Боротьба міліції з майновими злочинами на початку 1920-х рр. // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 349–351. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.)

15. Мусійко А. А. Еволюція системи органів правопорядку за часів української держави гетьмана Скоропадського // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 162–165 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Іванов С. Ю.).

16. Савчук Б. Г. Дотримання законності в практичній діяльності міліції УРСР у 20-30 рр. ХХ ст. // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС

України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 385–388 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук Іванов С. Ю.)

17. Коренкіна А. О. Історичні витoki професії юриста // Сучасна студентська історична наука: візії та напрями : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. студ. конф., 9 груд. 2022 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2022. С. 63–66 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

18. Пащенко В. А. Функції теорії права і держави: поняття та види. // Сучасна студентська історична наука: візії та напрями : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. студ. конф., 9 груд. 2022 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2022. С. 100–103 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

19. Пойдюк А. С. Взаємодія засобів масової інформації із Збройними Силами України в умовах воєнного часу // Сучасна студентська історична наука: візії та напрями : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. студ. конф., 9 груд. 2022 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2022. С. 107–110 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

20. Стороженко В. С. Обмеження прав людини в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19 // Сучасна студентська історична наука: візії та напрями : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. студ. конф., 9 груд. 2022 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2022. С. 145–149 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

21. Бесцінна К. С. Зміст юридичної практичної діяльності слідчого у відділі територіального підрозділу національної поліції України // Актуальні проблеми та перспективи розвитку юридичної науки, освіти та технологій у XXI столітті в дослідженнях молодих учених : зб. матеріалів доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 3 березня 2023 р.). Харків, 2023. С. 56–58 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

22. Бурак А. Р. Особливості демократичного політичного режиму // Актуальні проблеми та перспективи розвитку юридичної науки, освіти та технологій у XXI столітті в дослідженнях молодих учених : зб. матеріалів доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 3 берез. 2023 р.). Харків, 2023. С. 66–70 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.).

23. Аврамчук Г. В. Особливості побудови терористично-репресивного апарату в нацистській Німеччині // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 30–31. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.).

24. Баглай Е. С. Процеси реабілітації доби відлиги України та їх обмеженість // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України,

Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 45-47. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.).

25. Бацінко О. А. Крим у складі Золотої Орди: історико-правова характеристика // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 64-66. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.).

26. Козлова І. О. ОУН: причини розколу // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 281-283. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.).

27. Мазур В. Р. Політика українізації та її законодавче оформлення // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 338-339. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.).

28. Ніколайчук Ю. С. Організація освіти правоохоронців в Україні у 1920-х роках // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 383-385. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.).

29. Савчук А. П. Мінські угоди: політико-правова характеристика // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 456-458. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент Дедурін Г. Г.).

30. Дрознік Д. Р. Участь у бойових діях працівників спецпідрозділів МВС України // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 212-215. (науковий керівник – професор кафедри, доктор юридичних наук, професор Слинько Д. В.).

31. Гранкіна А. О. Особливі функції та повноваження Національної поліції України, яких вона набуває під час військового стану // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 171-173. (науковий керівник – професор кафедри, доктор юридичних наук, професор Слинько Д. В.).

32. Володінцева К. Е. Місце омбудсмена у системі гарантування прав людини // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 132-134. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Лазарєв В. В.).

33. Коваль К. О. Нормативні засади захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях України // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 275-277. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Лазарєв В. В.).

34. Фошина М. С. Первинна норма права та первинне правове регулювання // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 541-543. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Лазарєв В. В.).

35. Лисенко Д. В. Діяльність правоохоронних органів ЗУНР // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 324-325. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук Іванов С. Ю.).

36. Мусійко А. А. Діяльність правоохоронних органів доби Директорії УНР // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 369-371. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук Іванов С. Ю.).

37. Онищенко А. М. Правопорядок і законність як головні елементи верховенства права в Україні // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 390-393. (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат історичних наук Іванов С. Ю.).

38. Тесля Д. Р. Права людини як ключова категорія національної безпеки України в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 515-518. (науковий керівник – професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Загуменна Ю. О.).

39. Греля Д. П., Загуменна Ю. О. Проблема гендерного балансу у національних Збройних Силах: теоретико-правовий аспект // Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони України: стан, проблеми, перспективи : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 18 трав. 2023 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 134-137. (науковий керівник – професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Загуменна Ю. О.).

СКЛАД НАУКОВОГО ГУРТКА
кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

№	Учасник гуртка	Факультет, група	Науковий керівник
1.	Тесля Данило	Ф1-101	професор кафедри, к.ю.н., доцент Загуменна Юлія
2.	Греля Дар'я	Ф1-103	професор кафедри, к.ю.н., доцент Загуменна Юлія
3.	Коренкіна Анна	Ф1-105	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Юшкевич Олена
4.	Фошина Маргарита	Ф1-106	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Лазарєв Віктор
5.	Онищенко Андрій	Ф1-202	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Іванов Станіслав
6.	Коваль Кристина	Ф1-302	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Лазарєв Віктор
7.	Лимаренко Анастасія	Ф1-306	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Юшкевич Олена
8.	Алексеев Антон	Ф1-307	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Юшкевич Олена
9.	Бацінко Олена	Ф2-101	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Дедурін Геннадій
10.	Козлова Ірина	Ф2-101	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Дедурін Геннадій
11.	Ніколайчук Юлія	Ф2-101	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Дедурін Геннадій
12.	Савчук Альбіна	Ф2-101	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Іванов Станіслав

Незважаючи на складні для країни часи, протягом 2022 року та з початку 2023 року активною є науково-дослідна діяльність курсантів, слухачів та магістрів ХНУВС у рамках роботи наукового гуртка кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1.

Пріоритетні напрями діяльності наукового гуртка кафедри умовно поділено на три секції: 1) актуальні питання адміністративного права та тенденції розвитку адміністративного судочинства; 2) сучасний стан і перспективи розвитку фінансового права; 3) особливості застосування антикорупційного законодавства в Україні. Також з метою ефективності роботи наукового гуртка науково-викладацьким складом кафедри запроваджено використання системи управління навчанням Moodle для самостійної підготовки курсантів та слухачів магістратури з навчальних дисциплін, які викладають на кафедрі. Тому в рамках діяльності наукового гуртка у курсантів та магістрів є змога не тільки поглибити свої знання у сфері адміністративного права та процесу, адміністративної відповідальності, фінансового права тощо, але й сформувані навички ораторської майстерності майбутніх науковців-адміністративістів.

Керівницею наукового гуртка призначено доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента, полковника поліції Казанчук Ірину Дмитрівну.

У зв'язку із закінченням у квітні місяці 2023 року навчання курсантів 4 курсів ХНУВС, оновлено список членів наукового гуртка кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1, до складу якого увійшло 18 учасників з курсантів 1–3 курсів факультету № 1.

У сучасних умовах після введення в Україні правового режиму воєнного стану на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. за № 64/2022 за науковим керівництвом працівників кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 члени наукового гуртка взяли участь у таких заходах, присвячених питанням забезпечення безпеки держави в умовах війни, та відновлення і розвитку Української держави в післявоєнний період:

1. Протягом березня-серпня 2022 року проведено 6 засідань наукового гуртка, з яких 3 засідання відбулися в режимі онлайн з використанням програмного забезпечення для проведення відеоконференцій Zoom з метою ефективного спілкування членів гуртка, розташованих на різних базах (м. Вінниця та м. Кам'янець-Подільський).

Під час цих засідань членами наукового гуртка в рамках розглянутих тем «Поліцейські заходи та заходи адміністративного примусу: особливості застосування під час війни» (протокол № 6 від 24.03.2022), «Актуальні проблеми підготовки кадрів для органів (підрозділів) Національної поліції України в

умовах воєнного стану» (протокол № 7 від 27.04.2022), «Адміністративно-правові засади захисту прав дитини в умовах війни: аналіз українського та зарубіжного законодавства» (протокол № 8 від 26.05.2022), «Проблеми кваліфікації адміністративних правопорушень» (протокол № 9 від 21.06.2022), «Актуальні питання адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина в правоохоронній діяльності (протокол № 10 від 14.07.2022), «Організаційно-правові основи діяльності Національної поліції» (протокол № 11 від 18.08.2022) були заслухані виступи членів гуртка та обговорені питання, присвячені проблемним аспектам організації та діяльності правоохоронних органів і насамперед органів Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану, реалізації внесених Верховною Радою України змін і доповнень до чинного адміністративного законодавства України в умовах воєнного часу, кваліфікації адміністративних правопорушень та порядку відшкодування шкоди громадянам унаслідок збройної російської агресії.

Зокрема, 27 квітня 2022 р. – проведено засідання наукового гуртка кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 в режимі онлайн з використанням Zoom. Тема обговорення – «Актуальні проблеми підготовки кадрів для органів (підрозділів) Національної поліції України в умовах воєнного стану» (протокол № 7 від 29.04.2022).

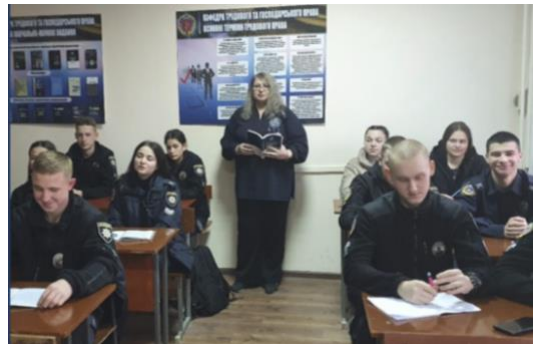
Відкрила засідання завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Салманова О. Ю., яка наголосила на важливості науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти за профілем кафедри, незважаючи на складні для країни часи. Вона акцентувала увагу учасників гуртка на змінах і доповненнях, які відбулися останнім часом у чинному законодавстві України стосовно діяльності Національної поліції та які слід врахувати під час написання наукових робіт.

Також перед членами наукового гуртка виступили професор кафедри, доктор юридичних наук, професор В. В. Чумак та доцент кафедри, кандидат юридичних наук І. Д. Казанчук, які підкреслили основну тематику науково-дослідних досліджень в умовах воєнного часу. На засіданні наукового гуртка було заслухано доповіді членів наукового гуртка, а також обговорено актуальні проблеми і перспективи удосконалення правових засад діяльності Національної поліції.

2. Крім того, протягом 2022–2023 навчального року під час засідань членами наукового гуртка та керівницею наукового гуртка, доцентом кафедри І. Д. Казанчук розглянуто теми «Сучасні тенденції розвитку адміністративного судочинства в Україні (протокол № 2 від 28.10.2022), «Адміністративно-правовий захист прав дитини в умовах воєнного стану: аналіз українського та зарубіжного законодавства» (в рамках відзначення щорічної

Всесвітньої акції «16 днів проти насильства» в Україні, протокол № 3 від 10.11.2022), «Актуальні проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху під час дії в Україні правового режиму воєнного стану» (протокол № 4 від 21.11.2022), «Особливості застосування антикорупційного законодавства України під час дії воєнного стану» (протокол № 5 від 14.12.2022), «Проблеми правового забезпечення організації та діяльності Національної поліції України та інших правоохоронних органів з моменту введення в Україні правового режиму воєнного стану» (протокол № 6 від 15.02.2023), «Особливості кваліфікації адміністративних правопорушень та порядку відшкодування шкоди громадянам унаслідок збройної російської агресії» (протокол № 7 від 16.03.2023), «Актуальні проблеми підготовки кадрів для органів (підрозділів) Національної поліції України» (протокол № 8 від 20.04.2023), «Адміністративно-правові засади взаємодії Національної поліції з іншими державними органами та громадськістю під час війни» (протокол № 9 від 11.05.2023), «Актуальні питання адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності правоохоронних органів України в умовах воєнного стану» (протокол № 10 від 20.05.2023), під час яких були обговорені питання щодо реалізації норм національного адміністративного законодавства в умовах дії правового режиму воєнного стану, правових засад діяльності органів Національної поліції України, а також перспектив розвитку науки адміністративного права та процесу в умовах сьогодення.

10 листопада 2022 р. проведено засідання наукового гуртка кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1, присвячене щорічній Всесвітній акції «16 днів проти насильства» в Україні. Тема засідання – «Адміністративно-правовий захист прав дитини в умовах воєнного стану: аналіз українського та зарубіжного законодавства» (протокол № 3 від 10.11.2022).

Керівниця наукового гуртка – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, полковник поліції І. Д. Казанчук ознайомила учасників гуртка з вимогами написання якісної наукової статті та її публікації у вітчизняних академічних виданнях, зазначила на обов'язковому дотриманні стандартів академічної доброчесності в науковій діяльності. Вона акцентувала увагу учасників гуртка на змінах і доповненнях, які відбулися за період дії правового режиму воєнного часу в чинному адміністративному законодавстві України, та які слід урахувати.

На засіданні також було заслухано доповіді членів наукового гуртка, обговорено актуальні проблеми і перспективи удосконалення правових засад організації діяльності Національної поліції в умовах бойових дій. Окрему увагу приділено питанням попередження булінгу в освітньому середовищі та відповідальності за його вчинення, методам роботи підрозділів кримінальної

поліції, патрульної поліції щодо недопущення проявів різних видів насильства щодо дитини та подолання цього негативного явища в сучасному суспільстві.

3. З початку 2023 року відбулися чергові засідання наукового гуртка кафедри. До засідань залучаються також і представники правоохоронних органів, зокрема органів Національної поліції України.

Так, 15 лютого 2023 р. відбулося засідання наукового гуртка кафедри (м. Вінниця), присвячене роковині початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Тема обговорення – «Проблеми правового забезпечення організації та діяльності Національної поліції України та інших правоохоронних органів з моменту введення в Україні правового режиму воєнного стану» (протокол № 6 від 15.02.2023).

На початку засідання керівниця наукового гуртка – доцент кафедри, кандидат юридичних наук І. Д. Казанчук окреслила важливість зміцнення патріотичного виховання української молоді, зазначила на особливій ролі органів Національної поліції у процесі відсічі збройної агресії, створенні безпекового простору в регіонах та відновленні територіальної цілісності незалежної України. Доцент кафедри, доктор юридичних наук М. В. Завальний ознайомив учасників гуртка із змінами і доповненнями, які відбулися за період дії правового режиму воєнного часу в чинному адміністративному законодавстві України, та які слід врахувати під час написання наукових робіт.

У засіданні наукового гуртка також взяли участь працівники практичних підрозділів територіальних органів Національної поліції: старший дільничний офіцер поліції сектору превенції Черкаського районного управління поліції ГУНП в Черкаській області капітан поліції В. В. Черниш, поліцейський відділення 2 взводу 2 роти 1 БКС ГУНП у Львівській області молодший лейтенант поліції І. С. Левко, інспектор черговий чергової частини відділу моніторингу Чернівецького РУП ГУНП у Чернівецькій області лейтенант поліції М. В. Нижник. Вони поділилися з курсантами власним досвідом поліцейської діяльності, розповіли про специфіку повноважень поліцейських та форми взаємодії підрозділів Національної поліції зі Збройними Силами України, Національною гвардією України, ДСНС України під час забезпечення безпеки громадян та підтримання правопорядку в регіонах країни в умовах дії воєнного стану.

Під час наукового заходу було заслухано доповіді членів наукового гуртка та обговорено перспективи подальшого реформування правоохоронної системи України та удосконалення правових засад діяльності Національної поліції України.

Наприкінці засідання було наголошено на єдності поглядів членів наукового гуртка, що лише спільними зусиллями усього українського народу можливо досягнути швидшої Перемоги нашої держави над агресором.

20 травня 2023 р. відбулося засідання наукового гуртка кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 на тему «Актуальні питання адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності правоохоронних органів України в умовах воєнного стану» (протокол № 10 від 20.05.2023).

У засіданні наукового гуртка також взяв участь старший інспектор підрозділу з контролю з обігу зброї у сфері дозвільної системи Миргородського ВП ГУНП у Полтавській області капітан поліції Ю. Ю. Шека, який поділився власним досвідом поліцейської діяльності в сфері забезпечення прав громадян в умовах воєнного стану та висвітлення проблемних аспектів у науковій роботі.

Під час наукового заходу було заслухано доповіді членів наукового гуртка на теми «Діяльність Національної поліції України в сфері протидії домашньому насильству в умовах дії воєнного стану», «Аналіз українського законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та прогалини у ньому під час війни», а також обговорено перспективи правового забезпечення прав і свобод громадян підрозділами Національної поліції України в умовах повномасштабного вторгнення російських військ в Україну.

У 2022 році під науковим керівництвом канд. юрид. наук, доцента, доцента кафедри І. Д. Казанчук курсант 3 курсу факультету № 1 (Ф1-306) рядовий поліції А. О. Топчій підготував наукову роботу на тему «Дисциплінарне провадження в органах Національної поліції України в умовах реформування системи МВС України» та взяв участь у Всеукраїнському конкурсі наукових студентських робіт зі спеціальності «Службове право» у 2021–2022 навчальному році (конкурс МОН України). *Отримано диплом переможця I ступеня.*

Протягом 2022-2023 навчального року членами наукового гуртка кафедри за науковим керівництвом науково-педагогічного складу кафедри підготовлено та опубліковано **23 тези доповідей** (з них **5 тез доповідей** підготовлені курсантами факультету № 1) до участі у всеукраїнських та міжнародних науково-практичних

конференціях курсантів, студентів та слухачів магістратури, проведених на базі ХНУВС та інших ЗВО України, присвячених питанням безпеки держави в умовах війни:

1. Марчук М. В. Проблемні питання впровадження інформаційних технологій у освітній процес ЗВО України, які здійснюють підготовку кадрів для національної поліції // Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2022. – С. 170–172 (науковий керівник – завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Салманова О. Ю.).

2. Загрунна Т. В. Проблемні аспекти правового регулювання взаємодії Національної поліції України з громадськими інституціями під час дії воєнного стану // Взаємодія поліції з населенням на засадах партнерства: сучасний стан та перспективи розвитку : тези доп. наук.-практ. круглого столу (м. Одеса, 4 листоп. 2022 р.) / МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса : ОДУВС, 2022. – С. 68–70 (у співавторстві з науковим керівником – доцентом кафедри, кандидатом юридичних наук, доцентом Казанчук І. Д.).

3. Бушин В. С. Криптовалюта як предмет неправомірної вигоди: новели в адміністративному законодавстві України // Стан та перспективи розвитку адміністративного права України : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Одеса, 28 жовт. 2022 р. Одеса : ОДУВС, 2022. – С. 197–199 (у співавторстві з науковим керівником – доцентом кафедри, кандидатом юридичних наук, доцентом Яценко В. П.).

4. Єлісеєва О. С. Проблемні аспекти нормативного забезпечення прав викривачів в Україні // Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 11–12 листоп. 2022 р. Львів : Львів. наук. форум, 2022. – С. 65–67 (у співавторстві з науковим керівником – доцентом кафедри, кандидатом юридичних наук, доцентом Яценко В. П.).

5. Мелкумов С. Щодо значення нормотворчої діяльності МВС України в правовому регулюванні функціонування органів Національної поліції України // Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. – С. 267-270 (у співавторстві з науковим керівником – завідувачем кафедри, доктором юридичних наук, професором Салмановою О. Ю.);

6. Переверзева С. Д. Правова характеристика та напрямки протидії булінгу в освітньому середовищі ЗВО України в умовах сьогодення // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів в умовах воєнного стану : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука

та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. – С. 323–328 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І. Д.);

7. Котелевець А. В. Зміст та значення принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів в умовах воєнного стану : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. – С. 219–222 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І. Д.).

8. Титаренко І. О. Особливості адміністративної діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів в умовах воєнного стану : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. – С. 432–436 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І. Д.).

9. Титаренко І. О. Організаційно-правові заходи протидії органами Національної поліції України домашньому насильству над дітьми в умовах воєнного стану // Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. м. Львів, 5–6 серп. 2022 р. Львів : Львів. наук. форум, 2022. – С. 35–39 (у співавторстві з науковим керівником – доцентом кафедри, кандидатом юридичних наук, доцентом Казанчук І. Д.).

10. Дрознік Д. В. Сучасний стан взаємодії поліції та інших державних органів в сфері запобігання випадкам домашнього насильства під час введення в Україні воєнного стану (в авторській редакції) // Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 30 верес. 2022 р. Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. – С. 169–172 (у співавторстві з науковим керівником – доцентом кафедри, кандидатом юридичних наук, доцентом Казанчук І. Д.).

11. Котелевець А. В. Окремі питання щодо протидії кібератакам та фейкам в соціальних мережах як важливої складової національної безпеки під час дії воєнного стану в Україні // Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 17–18 листоп. 2022 р.). Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2022. – С. 36–38 (у співавторстві з науковим керівником – доцентом кафедри, кандидатом юридичних наук, доцентом Казанчук І. Д.).

12. Вахницька О. О. Забезпечення публічної безпеки і порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану // Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2022. – С. 83–85 (науковий керівник – доцент кафедри, доктор юридичних наук, професор Джафарова М. В.).

13. Котелевець А. В. Організаційно-правові аспекти діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення кібербезпеки та протидії гібридній інформаційній війні в умовах воєнного стану // Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2022. – С. 126–129 (у співавторстві з науковим керівником – доцентом кафедри, кандидатом юридичних наук, доцентом Казанчук І. Д.).

14. Дрозник Дені В. Щодо питання про усунення прогалини у адміністративному законодавстві, що заважають ефективному виконанню повноважень поліції // Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2022. – С. 87–88 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І. Д.).

15. Казанчук І. Д., Гранкіна А. О. Аналіз правових засад і досвіду діяльності поліції зарубіжних країн у сфері протидії проявам домашнього насильства в умовах сьогодення // Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. III наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 11 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. – С. 120–125. (у співавторстві з науковим керівником – доцентом кафедри, кандидатом юридичних наук, доцентом Казанчук І. Д.).

16. Чалий Н. С. Особливості діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – С. 567-569 (науковий керівник – доцент кафедри, доктор юридичних наук, професор Джафарова М. В.).

17. Вахницька О. О. Завдання та функції Національної поліції України в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – С. 109-111 (науковий керівник – доцент кафедри, доктор юридичних наук, професор Джафарова М. В.).

18. Гранкіна А. О. Особливості здійснення Національною поліцією України адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука

та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – С. 168-170 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І. Д.).

19. Шепітько М. О. Правові аспекти діяльності слідчих підрозділів Національної поліції щодо проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану в Україні // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – С. 600-603 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І. Д.).

20. Коваленко О. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності Національної поліції України в сфері протидії правопорушенням в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – С. 273-275 (науковий керівник – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І. Д.).

21. Чалий Н. С. Адміністративно-правове регулювання військово-патріотичного виховання в Україні // Пріоритетні напрями наукових досліджень в Україні в умовах воєнного стану : зб. матеріалів Всеукр. наук.-теорет. конф. до Дня науки в Україні (м. Київ, 19 трав. 2023 р.). – Київ, 2023. – С. 211-214 (науковий керівник – доцент кафедри, доктор юридичних наук, професор Джафарова М. В.).

22. Чалий Н. С. Забезпечення публічної безпеки та порядку з урахуванням воєнно-політичних загроз і викликів // Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. – С. 93-96 (у співавторстві з науковим керівником –доцентом кафедри, доктором юридичних наук, професором Джафаровою М. В.).

23. Вахницька О. О. Участь Національної поліції України в національно-патріотичному вихованні молоді в умовах воєнного стану // Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. – С. 93-96 (науковий керівник –доцент кафедри, доктор юридичних наук, професор Джафарова М. В.).

СКЛАД НАУКОВОГО ГУРТКА
кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

№ з/п	Учасник гуртка	Факультет, група	Науковий керівник
1.	Задорожна Наталія	Ф1-201	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Яценко Валентина
2.	Данилюк Світлана	Ф1-201	викладач кафедри, д-р філософії Комзюк Альона
3.	Мелкумов Сергій	Ф1-204	завідувач кафедри, д.ю.н., професор Салманова Олена
4.	Марчук Марта	Ф1-302	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Яценко Валентина
5.	Савчук Богдана	Ф1-304	викладач кафедри, д-р філософії Комзюк Альона
6.	Переверзєва Софія	Ф1-305	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Казанчук Ірина
7.	Сафронова Анна	Ф1-305	викладач кафедри, д-р філософії Комзюк Альона
8.	Чалий Назар	Ф2-102	доцент кафедри, д.ю.н., професор Джафарова Маррина
9.	Семко Уляна	Ф2-102	доцент кафедри, д.ю.н., професор Джафарова Марина
10.	Вахницька Олена	Ф2-206	доцент кафедри, д.ю.н., професор Джафарова Марина
11.	Ємельянова Поліна	Ф3-105	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Кириченко Ольга
12.	Бич Анастасія	Ф3-201	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Казанчук Ірина
13.	Ткаченко Ангеліна	Ф3-202	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Казанчук Ірина
14.	Гранкіна Анастасія	Ф3-202	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Казанчук Ірина

15.	Коваленко Олексій	Ф3-202	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Казанчук Ірина
16.	Дрознік Дені	Ф3-203	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Казанчук Ірина
17.	Шепітько Максим	Ф4-201	доцент кафедри, к.ю.н., доцент Казанчук Ірина

Харківський національний університет внутрішніх справ

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«Використання технологій штучного інтелекту
у протидії злочинності»**

Виконала:

Курсантка факультету №1

Свистун Яна Вікторівна

Науковий керівник:

доцент кафедри кримінального права і
кримінології факультету №1

Шевчук Тетяна Анатоліївна

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

РОЗДІЛ 4. ЗАГРОЗИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, ТА ПИТАННЯ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ВИРІШЕННЯ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

«Штучний інтелект – це нова
електрика.

Зовсім скоро нейронні мережі
проникнуть у всі сфери
життєдіяльності»

виконавчий директор Google Сундар Пічаї

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. XXI століття ознаменувалось великою кількістю суттєвих соціальних перетворень. Загрози, що системно виникають, пов'язані, перш за все, з воєнними конфліктами, тероризмом, екстремізмом, корупцією, політичними реформаціями, та епідеміями глобального масштабу, зокрема, поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-COV-2, яким ознаменувалися для всього світу 2019-2021 роки.

А 2022 рік, як чорна сторінка в історії нашої держави – початок збройної агресії та відкритого воєнного нападу російської федерації на території України. Широкомасштабна війна, яку розпочала росія проти України стала найбільшим викликом системі світової безпеки після Другої світової війни. Це неминуче призвело до напруженості всіх суспільних процесів, катастрофічного ускладнення безпекової ситуації в Україні, та відповідно, до суттєвих змін в реалізації зовнішньої та внутрішньої політики держави.

Саме зараз, коли Україна мужньо протистоїть збройній агресії, перед наукою і практикою протидії злочинності постають складні завдання із врегулювання великої кількості проблемних питань в рамках правового поля. Кризові стани воєнного часу та пов'язані із цим загрози викликають необхідність впровадження нових дієвих механізмів забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, із застосуванням елементів штучного інтелекту (далі ШІ) та машинного навчання, в тому числі. Згідно з державною Концепцією розвитку ШІ, який є частиною інформаційних технологій, суттєвий імпульс позитивного розвитку отримують соціальна, економічна, оборонна, правова, технічна, наукова та інші напрямки життєдіяльності суспільства. Відповідно, відсутність концептуальних основ державної політики у напрямку врегулювання ШІ не дозволить створити та в послідуєчому розвивати конкурентоспроможне середовище у цій сфері діяльності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує, що означена проблема є актуальною та беззаперечно важливою для гармонійного розвитку правової науки. Вагомий внесок у дослідження правових питань щодо врегулювання штучного інтелекту був зроблений О.А. Барановим, В.М. Брижко, М.В. Карчевським, А.А. Мельниченком, В.А. Мисливим, В.Г. Пилипчуком, Н.А. Савіною, Є.О. Харитоновим, О.І. Харитоновою та іншими.

Ця тема стає топовою серед юристів, про що свідчить зростаюча зацікавленість як зі сторони окремих науковців, так і цілих науково-дослідних установ питаннями впровадження елементів ШІ у роботу правоохоронних органів. Все це підтверджує актуальність означеної проблематики та необхідність її поглибленого подальшого дослідження, що і зумовило написання даної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема наукової роботи відповідає п.п. 10, 15, 26, 28 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затверджених наказом МВС від 11.06.2020 р. № 454, п. 7.6, 7.16 Основних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2021 - 2024 роки. Робота виконана у руслі Національної Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні 2021-2030 років.

Метою наукової роботи є визначення ролі технологій ШІ у парадигмі протидії злочинності та візуалізація кола пов'язаних із цим правових проблем, які досі не знайшли свого наукового вирішення.

Для реалізації означеної мети були чітко сформульовані та планомірно виконані такі **завдання**: дослідити історію виникнення технологій ШІ, визначити його поняття, окреслити основні сфери застосування; проаналізувати зарубіжний досвід використання означених технологій у роботі правоохоронних органів; охарактеризувати особливості використання ШІ у протидії злочинності в Україні; визначити основні загрози, пов'язані із використанням технологій ШІ, та окреслити перспективні напрямки для подальших наукових досліджень в цьому руслі.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері використання штучного інтелекту.

Предметом дослідження є використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності.

Методологічну основу роботи відповідно до поставленої мети і завдань складає комплекс як загально-наукових так і спеціально-наукових методів пізнання. Діалектичний метод – було використано при дослідженні внутрішньої сутності ШІ в процесі його розвитку; історичний метод дав можливість визначити основні етапи формування та правового регулювання ШІ; такі логічні методи та прийоми як аналогія, дедукція, індукція, синтез, аналіз використовувались впродовж усього наукового аналізу. Крім того, у роботі використовувались і інші методи наукового пізнання суспільних явищ, зокрема, структурно-логічний, логіко-семантичний, метод моделювання та інші.

Емпіричну базу дослідження складають офіційні аналітичні звіти щодо використання ШІ у протидії злочинності; кримінально-правова та судова статистика; політико-правова публіцистика; матеріали Єдиного реєстру досудових розслідувань, результати проведеного анкетування (Додаток 1).

Наукова новизна отриманих результатів виражається в тому, що у науковій роботі комплексно, із врахуванням сучасних досягнень правничої науки з використанням широкого спектру методів наукового пізнання досліджено феномен штучного інтелекту та визначено основні напрямки використання його елементів у протидії злочинності.

Практичне значення одержаних результатів знаходить вираз в тому, що вони можуть бути використані: у сфері науково-дослідної діяльності – для подальших глибинних наукових розробок теоретико-прикладних аспектів правового регулювання ШІ; у правотворчій діяльності – під час аналізу існуючих та розробки нових положень чинного законодавства в частині протидії протиправним проявам; у сфері правозастосування – для удосконалення практики застосування норм чинного законодавства у частині використання технологій ШІ у правоохоронній діяльності; у навчальному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці

навчальних програм та методичних рекомендацій. Акт впровадження результатів наукової роботи у діяльність Кримінологічної асоціації України від 26.01.2023 р. (Додаток 2).

Публікації. Найбільш значущі положення, узагальнення та пропозиції, які були означені автором наукової роботи, відображені у ряді публікацій, зокрема, одній науковій статті, двох тезах доповідей на міжнародних науково - практичних конференціях та одній публікації у закордонному виданні.

Структура наукової роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох, розділів, висновків, списку використаних джерел (на 4 сторінках) та додатків (на 12 сторінках). Основний текст роботи становить 30 сторінок.

Якщо машина буде здатна думати,
то рівень її інтелекту може виявитися
набагато вищим за наш, і куди тоді
подітися нам?
Навіть якби ми могли тримати машини
в покорі... як вид ми відчували б себе
дуже приниженими.
Алан Тюрінг

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У сучасному світі існує своєрідна сила, яку до сих пір остаточно жоден із вчених-аналітиків не здатен пояснити. Поняття штучного інтелекту наразі знаходиться на стадії всебічного дослідження і проектування з боку дослідників у найрізноманітніших сферах.

Історії цивілізації відомі декілька технологічних революцій. Вони по-різному класифікуються, називаються, однак всі вони наділені однією загальною рисою – це відлуння на гостру соціальну затребуваність. Одним з фундаментальних результатів 4-ї технологічної революції є процес широкого застосування Інтернету речей [2, с.7].

Історія становлення та розвитку науки про штучний інтелект тісно пов'язана з людськими надбаннями. Суспільство з найдавніших часів намагалося створити пристрої, які можуть спростити життя. Штучний інтелект став предметом різних наукових напрямів досить недавно, саме тому визначення його структури, а також кола питань, які з ним пов'язані, є досить непростюю задачею. Передумови вивчення систем штучного інтелекту з'явилися вже на початку XVIII століття. Сам же процес формування напрямку відносять лише до середини 40 -50-х рр. XX ст. Як науковий напрямок штучний інтелект набув істотного значення вже після того, як закінчилася Друга світова війна. Перша робота, яка тепер за загальним визнанням вважається такою, що відноситься до штучного інтелекту, була виконана Уорреном Мак-Каллоком і Уолтером Пітсом.

Вже до 50-х років минулого століття серед багатьох дослідників ШІ особливо відзначився А. Тюрінг, який сьогодні вважається основоположником розглядуваного феномену. У роботі «Обчислювальна техніка та інтелект» А. Тюрінг висунув тезу, що машини так само як і люди здатні використовувати доступну інформацію.

Таке положення він запропонував у так званому тесті – «Тесті Т'юрінга», що простими словами полягав у способі визначення можливостей комп'ютера, а саме в області людського мислення та інтелекту [4]. Проте ідеї А. Т'юрінга в той час не могли бути втілені в життя в повній мірі через ряд об'єктивних причин. До 1949 року комп'ютери не мали основних характерних ознак для інтелекту: вони могли виконувати команди, а не запам'ятовувати їх, крім того, обчислювальна техніка була надзвичайно дорогою, і тільки престижні університети та великі технологічні компанії могли собі їх дозволити. Дослідження можливостей розвитку штучного інтелекту вимагали фінансування та державної підтримки, що також було дуже непростим завданням. Американськими вченими – нейрофізіологом та одним із засновників кібернетики У. Мак-Каллоком та нейролінгвістом, логіком та математиком У. Піттсом у науковій роботі «Логічне обчислення ідей, що відносяться до нервової активності» вперше запропоновано математичну модель штучної нейронної мережі. Саме результати зазначеного наукового дослідження заклали підвалини розробки штучного інтелекту та революційного уявлення про мозок людини, який є своєрідним комп'ютером.

Мова йде про створення найближчим часом штучного інтелекту, який дорівнює інтелекту людини або перевищує його [5, с. 123].

У 1956 році А. Ньюеллом, К. Шоу та Г. Саймоном на відомій конференції в Дартмуті, метою якої поставало вирішення питання можливості моделювання інтелектуальних процесів мислення і творчості за допомогою обчислювальних машин, була представлена програма «Теоретика логіки», яка була призначена для доведення теорем в численні. Деякі автори називають цю систему експертною, тобто частина даних зафіксована у вигляді певних правил. Ця робота поклала початок першого етапу досліджень в галузі штучного інтелекту, пов'язаного з розробкою програм, які розв'язують задачі на основі використання різноманітних евристичних методів. Цей етап обумовив появу і розповсюдження терміну штучний інтелект [6, с. 37]. Серед вчених, які прийняли угоду про затвердження нової назви для даної галузі та узгоджували вищезгаданий термін, були М. Мінські, К. Шеннон, Н. Рочестер та інші дослідники. Організатор конференції Джон МакКарті, який вважається батьком штучного інтелекту, дав просте визначення цьому поняттю – «це наука та інженерія для виробництва розумних машин».

«Золотими роками» ери відкриттів вивчення штучного інтелекту називають період з 1957 по 1974. У ці роки значний прогрес спостерігався у розвитку алгоритмів машинного навчання, збільшенні пам'яті комп'ютерів. Перші прототипи штучного інтелекту, такі як комп'ютерна програма «General Problem Solver», розроблена Ньюеллом і Г. Саймоном, і «Eliza» Д. Вайзенбаума, мали перспективне майбутнє у вирішенні низки проблем, особливо в частині інтерпретації розмовної мови. У 1971 році корпорація Intel випустила свій перший комерційно доступний мікропроцесор. Ці успіхи, а також пропаганда провідних дослідників переконали державні установи, такі як Агентство передових об'єднаних дослідних проєктів США, фінансувати дослідження в області штучного інтелекту в декількох установах. Уряд особливо був зацікавлений у механізмі, який міг би перекладати усне мовлення, а також володів високою продуктивністю в обробці даних. Це проявлялося в так званому «оптимізмі», який висунули ряд вчених:

- 1958 р. А. Newell, Н. Simon, вважали що протягом десяти років комп'ютер, як цифровий носій, буде чемпіоном світу із шахів;

- 1965 р. Н. Сімон зазначав, що протягом найближчих 20 років машини зможуть виконувати всі види робіт, на які здатна людина;

- 1967 р. М. Мінські доводив, що протягом наступного покоління проблема створення штучного інтелекту буде практично повністю вирішена;

- 1970 – М. Мінські зазначав про те, що в інтервалі від 3 до 8 років ми будемо мати машину з інтелектом, порівняним із середнім людським рівнем [7].

Вже сьогодні у проекті про проривні технології майбутнього, що реалізується під егідою Організації Об'єднаних Націй, штучний інтелект розглядається у двох ракурсах. По-перше, штучний інтелект – це «програмне забезпечення, яке демонструє здатності до здійснення аналізу, прийняття рішень та навчання, подібні зі здібностями людини». По-друге, це «область інформатики, яка вивчає інтелектуальні об'єкти не тільки з інженерної, але і з філософської та психологічної точок зору».

Штучний інтелект – це певна сукупність мета-процедур, знань, поглядів, роздумів на шляху до пошуку релевантної інформації в сукупності наявних знань, які імітують діяльність людини, їх постійне поповнення та корекція; а система штучного інтелекту це апаратний та інформаційно-програмний комплекс, дія якого аналогічна дії механізмів мислення людини, та не відрізняються від рішень, які приймалися б людиною-експертом, тобто професіоналом у цій предметній сфері».

Штучний інтелект це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації [8, с. 83].

Найбільш точне і в той же час просте для розуміння поняття ШІ надане Джоном Маккарті (John McCarthy) – завідувачем лабораторії ШІ Університету Стенфорду, згідно з яким ШІ – це наука і техніка створення інтелектуальних машин.

В теорії виділяють декілька видів ШІ: слабкий, сильний і штучний суперінтелект. Так, «слабкий штучний інтелект», або «вузький штучний інтелект» (англ. Weak Artificial Intelligence, WAI), це такий штучний інтелект, який орієнтований на вирішення всього одного чи декількох завдань, які може виконати людина. «Сильний штучний інтелект» (англ. Strong artificial intelligence, ASI) – це штучний інтелект, який зорієнтований на вирішення всього спектру завдань, які здатна виконати людина. В той час «штучний суперінтелект» (Artificial Superintelligence, ASI) – це такий вид ШІ, який набагато розумніший, ніж людський інтелект, він здатний розмірковувати, планувати, навчатися та використовувати ці всі навички для досягнення поставлених цілей [9].

Різноманіття думок з цього приводу яскраво виражає суть поняття «штучного інтелекту» як механізму, може відображати надскладні задачі через призму людських можливостей.

Загалом існує цілий ряд підходів різних вчених щодо визначення поняття штучного інтелекту. У свою чергу кожен з цих підходів істотно залежить від призначення такого поняття і його використання в різних сферах суспільного життя: техніці, медицині, освіті та ін.

Однак, слід пам'ятати, що це технічний засіб, створений науковцями як інструмент виконання певних одноманітних дій, на які він запрограмований людьми – його творцями, і вони ж керують цими діями. Тобто, ШІ не повинен замінити людину,

він їй допомагає і в цій взаємодії чітко виділяється їх нерозривна взаємозалежність та взаємообумовленість.

«Ніхто точно не знає того, яким буде
суперуспішний ґрунт для сучасних
обчислювальних технологій.

Але ми точно можемо сказати, що навіть
близько не підійшли до тих меж, які накладені
законами фізики»

Інститут майбутнього життя

РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Всі розвинені країни активно трансформуються в напрямку цифровізації, вони розробляють та успішно реалізують національні стратегії, що спрямовані на активне дослідження та подальше впровадження ШІ, в яких увагу зосереджено на таких питаннях, як створення стандартів та нормативних вимог, розвиток цифрової інфраструктури, адаптація державного та приватного секторів, активізація наукових досліджень в цій сфері.

Слід зауважити, що використання ШІ у роботі правоохоронних органів зарубіжних країн врегульовано на законодавчому рівні. У 2018 році було прийнято Етичну хартію із використання штучного інтелекту у судовій системі («European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment»). Основною її метою є підвищення якості та ефективності здійснення правосуддя через забезпечення якісного опрацювання алгоритмами конкретних судових рішень, забезпечуючи при цьому дотримання основних прав і свобод людини і громадянина.

Позитивним зрушенням світового рівня в цьому напрямку також була розробка і подальше впровадження Рекомендацій стосовно штучного інтелекту, прийнятих у червні 2019 року Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD/LEGAL/0449), та Рекомендації CM/Res (2020)1, схвалені 8 квітня 2020 р. Комітетом міністрів Ради Європи для держав-членів щодо впливу алгоритмічних систем на права людини.

Ключовими гравцями на ринку інновацій в сфері ШІ є США, Китай, Японія, Франція, Німеччина, та Великобританія. Найбільш помітно «змагаються» між собою такі відомі Американські компанії як Google, Facebook, Amazon, Microsoft і китайські Baidu, Alibaba, Tencent (Додаток 3).

США. Поліція США вже багато років активно використовує можливості ШІ при фіксації кримінальних правопорушень, виявленні особи злочинця, попередженні вчинення нових злочинів та прогнозуванні злочинності. США беззаперечно являється світовим лідером за кількістю встановлених камер відеоспостереження у розрахунку на одну людину. Крім системи розпізнавання облич, в США застосовується система ShotSpotter. Це система пов'язаних між собою акустичних датчиків, здатних забезпечити покриття міста. Для підвищення функціональних можливостей системи відео- та аудіоспостереження компанія «Shot Spotter» планує доповнити її поліцейськими

дронами. Саме квадрокоптери й інші БпЛА можуть ефективно маневрувати в умовах міста та швидко переміщуватися в необхідний район, а також стежити за підозрюваним на безпечній відстані без необхідності застосування поліцейського гелікоптера [10, с. 36].

Поліція Нью-Йорка та Microsoft розробили Domain Awareness System (DAS) – ця система здатна моніторити певну інформацію стосовно безпеки населення, що надходить з камер спостереження, слів очевидців, результатів звітів. Згодом отриману законним шляхом інформацію про можливі загрози і кримінальну активність отримують слідчі й аналітики департаменту.

Дослідники зі Стенфордського університету у США розробили унікальний алгоритм, який може виступати асистентом судді під час обрання конкретного запобіжного заходу щодо підсудного поки в двох варіантах: застава або тримання під вартою. Програма здатна максимально справедливо та об'єктивно оцінити ризики застосування того чи іншого запобіжного заходу.

Цікавим є продукт комерційної компанії «Equivant» - програмне забезпечення COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions), яке здатне оцінити ризик вчинення злочину повторно особою, щодо якої суддя має ухвалити вирок.

Однією з найвідоміших компаній, що спеціалізується на прогнозуванні злочинів, є Palantir Technologies. Розроблені Palantir елементи здатні забезпечити зібрання різноманітної інформації про правопорушення та осіб, що їх вчинили: відбитки пальців і зразки ДНК, відеоспостереження з камер і відстежування телефонних переговорів, ідентифікація інформації з соціальних мереж, дані радіорозвідки і таке інше. Слід зазначити, що саме програмне забезпечення Palantir активно використовується при розкритті злочинів терористичної спрямованості. Конкретні рішення Palantir дозволили виявити членів великого мексиканського наркокартелю, які вбили співробітника митної служби США, а також розкрити багато не таких гучних, але не менш важливих випадків, в тому числі знайти педофіла в Нью-Йорку вже через годину після нападу на дитину, виявивши його на відеозаписах з камер поліцейського управління [11, с. 76-77].

Китай є прямим конкурентом США на технологічній арені. У КНР оприлюднено «План розвитку штучного інтелекту наступного покоління», очевидно, що Китай прагне стати світовим лідером розвитку і використання технологій ШІ.

Вже сьогодні КНР активно експортує військову техніку та дрони, наприклад, Blowfish A2, особливістю яких є уміння самостійно визначати та переслідувати ціль та вести атаку.

Нейромережа DeepGlint забезпечує високий рівень розпізнавання обличч, вона застосовується для виявлення та фіксації адміністративних правопорушень. Так, у разі виявлення дій, що викликають найменшу підозру, до поліції надходить коротке повідомлення про цей факт. Вона плідно співпрацює із цілою мережею технологічних організацій, які також спеціалізуються саме на розпізнаванні осіб. Це, перш за все, Megvii, SenseTime Group, Yitu Technology. Розробники активно співпрацюють з владою та поліцією в частині дотримання правопорядку. Адже для правоохоронця Китаю, країни з населенням близько 1,4 мільярда осіб, «це досить складне завдання» [12].

Технологія розпізнавання обличч «Cloudwalk», розроблена у Гуанчжоу, на протязі останніх років була активно впроваджена у 29 провінціях Китаю. Вона

допомогла китайським поліцейським провести більш ніж 10000 арештів. Кожного дня саме ця система здатна здійснювати більш ніж 1 мільярд порівнянь осіб, при цьому зібравши вже більш ніж 100 мільярдів зразків даних для подальшої ідентифікації.

ШІ є ключовим інструментом для влади у прогнозуванні злочинності. Технологія прогнозування злочинності досить складна. Вона включає в себе кілька методів, таких як розпізнавання поведінки та аналізу ходи, ідентифікацію людей з кадрів спостереження. Програма прогнозування злочинів за допомогою складних алгоритмів та використовуючи базу даних поліції, визначає, який район міста зараз найбільш небезпечний і вимагає посиленого патрулювання [13].

На основі штучного інтелекту була розроблена система Zero Trust, яка призначена для моніторингу та оцінки якості роботи держслужбовців, а також попередження їх корупційних дій. Вона передбачає у разі необхідності втручання у їх особисте життя та професійну діяльність, що забезпечить вчасне викриття корупціонерів. Ця система здатна відстежувати підозрілі випадки передачі майна, придбання землі або будівництва, використовуючи при цьому зображення з супутника.

Китайська поліція активно тестує нову технологію розпізнавання людей за їх ходом, яка була розроблена однією із китайських компаній групи «Watix». Для цього вона використовує дані з камер відеоспостереження і аналізує більше тисячі різних показників ходи людини, при цьому зберігаючи їх в своїй базі даних. Таке програмне забезпечення здатне ідентифікувати людину на відстані 50 метрів від точки зйомки, навіть якщо в неї приховане обличчя або вона стоїть до відеокамери спиною [10, с. 36].

Ізраїль. Найбільш активно в цій країні технології ШІ використовуються у військовій сфері, зокрема під час проведення військових дій. Це зумовлено перебуванням у самому центрі вельми нестабільних регіонів. Багато років активну увагу вона приділяє розробці концепцій машинного навчання і активного ведення війни з використанням при цьому алгоритмів та елементів штучного інтелекту. Найбільш часто використовуваними в цій сфері ресурсами є: SIGINT – сигнальна розвідка, VISINT – візуальна розвідка, HUMINT – людський інтелект, GEOINT – географічна розвідка, які використовуються для збору даних та послідувочої передачі їх до суперкомп'ютерів, для подальшого спрямування військових для нанесення найбільш точних, ефективних ударів.

Згідно зі звітом JP, офіцери розвідки ЦАХАЛ одними з перших розробили алгоритми і коди для створення таких програм як «Євангеліє», «Алхімік», «Глибина мудрості» для використання під час бойових дій. Так, «Євангеліє» використовувалося ЦАХАЛ для розробки розумних і ефективних рекомендацій для офіцерів в крилі військової розвідки з виявлення «якісних цілей» і подальшої передачі їх військово повітряним силам для нанесення удару. Зібрані супутниками дані допомогли військовим націлювати ракетні установки, виробляти ракети, виробляти і зберігати їх, офіси військової розвідки, безпілотні літальні апарати, резиденції командирів і т.п. [14, с. 57].

У Ізраїлі активно використовуються і віброкамери, які розпізнають мікро рухи людини. Компанія «Cortica» здійснює аналіз даних, переданих з камер відеоспостереження у громадських місцях, з метою забезпечення безпеки та попередження злочинів.

Франція. Президент країни Еммануель Макрон оприлюднив France's €1.5 billion plan, спрямований на трансформацію Франції в глобального AI-лідера на AI for

Humanity Summit в Парижі. Було проголошено одним із пріоритетів діяльності уряду розвиток потенціалу застосування ШІ. План складається з чотирьох основних компонентів. Перший включає зміцнення французької екосистеми ШІ та залучення міжнародних кадрів. Відповідно до Національної програми розвитку штучного інтелекту, заплановано створення 5-ти дослідницьких інститутів в сфері ШІ. Другий передбачає розробку та впровадження політики відкритих даних, спрямовану на використання та подальший розвиток ШІ в тих сферах, в яких країна вже має великий потенціал, зокрема, у сфері охорони здоров'я. Третій компонент передбачає схему фінансування у розвиток технологій ШІ. Для досягнення цієї цілі заплановано виділити 1,5 млрд євро. Четвертий компонент – сфери інтенсивного розвитку, зосередження уваги заплановано на чотирьох секторах (охорона здоров'я, транспорт, охорона навколишнього середовища та оборона) [15].

Крім того, починаючи з 2017 року Французькі апеляційні суди активно тестують програмне забезпечення так званого «прогностичного правосуддя» у справах, розглянутих судом другої інстанції. Використання систем ШІ в правосудді було легалізовано Декретом «just decree» від 27 березня 2020 року, про автоматизизовану обробку персональних даних.

Підводячи підсумок із цього питання слід вказати, що розвиток ШІ, безпілотної техніки та систем кіберзламу змінює традиційні тактики ведення війни, медичного обслуговування, навчання, харчування та провокує трансформацію практично всіх суспільних інститутів, органів кримінальної юстиції, в тому числі... (Додаток №4).

В гонитві за передовими технологіями та світовою першістю у використанні ШІ не слід забувати про необхідність побудови міцної етичної основи для забезпечення захисту основних прав і свобод людини і громадянина в сфері використання зазначених технологій.

Перспективним в подальшому для всієї світової спільноти є визначення етичних та правових меж застосування систем ШІ в роботі правоохоронних органів.

Надрозумна машина – останній винахід,
який узагалі доведеться зробити людині,
якщо тільки ця машина буде достатньо
слухняною, щоб повідомити нас, як
тримати її під контролем.

Ірвінг Гуд

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОТИДІІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Україна, як європейська країна, швидко розвивається і, звісно, не стоїть осторонь трансформаційних перетворень у сфері інформаційних технологій. Штучний інтелект активно поширюється і в Україні. Кілька компаній у сфері ШІ з українським корінням вже придбали міжнародні корпорації такі, як Snap, Google, Rakuten, крім того є багато аутсорсингових компаній у сфері ШІ, продукти яких використовуються в різних сферах, перш за все, це чат-боти, розважальні продукти та інформаційні технології.

Позитивним є те, що більша частина пересічних громадян тим чи іншим чином «залучені» до цієї проблеми і розуміють її значущість для розвитку держави в руслі цифровізації.

У 2018 році було проведено перше офіційне соціологічне дослідження з проблем розуміння та сприйняття ШІ в Україні (Додатки № 5-7).

Воно проводилось по всіх обласних центрах України. Всього у опитуванні взяли участь 1000 респондентів (вік опитуваних - 16 - 65 років).

Під час дослідження розглядалися наступні питання:

- нові технології в житті пересічних громадян;
- як українці розуміють поняття штучний інтелект;
- яким чином штучний інтелект впливає на повсякденне життя українців;
- чи захищені персональні дані українців;
- чи допоможуть українцям персональні роботи;
- у яких сферах життєдіяльності найбільш ефективним є використання

штучного інтелекту;

- чи врегульоване на державному рівні питання щодо використання штучного інтелекту.

Результати опитування свідчать про те, що переважна більшість респондентів (85%) знають, що таке «штучний інтелект», близько 74% зазнали на собі негативний або позитивний вплив штучного інтелекту, 23% опитаних громадян не обізнані з цього питання [16]. (Додатки № 8-10).

Системний розвиток технологій та елементів ШІ в Україні гарантований державою. З цією метою у 2019 році розпочало свою роботу Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри), основними завданнями якого визнано:

- формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства;

- формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян, встановлення порядку надання електронних адміністративних послуг;

- формування та реалізацію державної політики у сфері відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та Інтер операбельності, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу [17].

Результатом діяльності Мінцифри було розроблення Концепції розвитку ШІ в Україні (спільно із Інститутом проблем штучного інтелекту МОН України і Національною академією наук України), яка передбачає:

- підвищення авторитету людських можливостей, та освітнього рівня безпосередніх розробників в області ШІ, забезпечення належного фінансування в цьому напрямку;

- розширення горизонтів щодо впровадження ШІ у підприємницьку діяльність;

- всебічний розвиток та використання технологій ШІ в основних сферах життєдіяльності суспільства та гарантована державна підтримка;

- державне забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина та захист їх в процесі використання технологій ШІ (вирішення морально-етичних проблем з цим пов'язаних).

Особливу увагу у документі приділено можливостям використання ШІ у оборонній сфері та сфері захисту інформації.

Таким чином, основні принципи та завдання у сфері розвитку технологій ШІ в Україні визнані на законодавчому рівні пріоритетним напрямком науково-технологічних досліджень [1].

Однією з ключових проблем сучасності, яку чітко позначила коронакриза, є роль цифрових технологій і штучного інтелекту в нашому житті, в науці, особливо в гуманітарній її складовій. Беззаперечно це стосується і кримінологічної науки – як теоретичного знання і соціальної практики [18, с. 281].

Використання можливостей ШІ у роботі правоохоронних органів, зокрема у напрямку протидії злочинності, є практично затребуваним та актуальним. Можливості програмного забезпечення в частині підтримання правопорядку дають значну перевагу людському потенціалу щодо фіксації, попередження та завчасного реагування на правопорушення [19, с. 130]. Автоматизація спрощує процедуру прийняття процесуальних рішень у провадженнях, що, безумовно, підвищує ефективність та спрощує процедуру прийняття процесуальних рішень з погляду процесуальної економії [20, с. 45].

Вітчизняні правоохоронні органи уже сьогодні досить активно використовують елементи та технології ШІ у повсякденній діяльності, зокрема за такими напрямками:

Перш за все, це ідентифікація та нейтралізація кіберзагроз, кібертероризму та кіберекстремізму. Мається на увазі забезпечення своєчасного виявлення та попередження атак на охоронювані об'єкти, також в автоматичному режимі знаходження вірусів та «шкідливих» програм, що значно знижує ризик негативних проявів в означеній сфері.

Розпізнавання обличч. Правоохоронці вже досить давно використовують програмні комплекси, що дозволяє автоматично розпізнавати обличчя, порівнювати їх з інформацією, яка вже є у базі. При цьому надвисока точність досягається завдяки застосуванню технологій використання індексу по біометричних параметрах обличчя. Подібного роду можливості стали реальністю і сьогодні активно використовуються в Україні. Зокрема, у столиці Київською міською радою було встановлено більше 6 тисяч камер спостереження із вбудованою в них системою розпізнавання обличчя. Важливим фактором при цьому є те, що поліція має відкритий доступ до відповідних баз даних, що часто відіграє визначальну роль у виявленні, відверненні та послідуєчому розслідуванні кримінальних правопорушень, встановленні місця знаходження осіб, оголошених у розшук. Аналогічна система працює і у місті Житомирі, де вона одержала назву «Прозоре місто» [21, с. 15].

Використання безпілотників. Так, наприклад, за їх допомогою, у 2020 році у Дніпропетровській області було виявлено 36 ділянок, де вирощувались коноплі. Такі роботи можуть виявляти незаконні рубки лісу, браконьєрів, знаходити осередки лісових пожеж, фіксувати незаконний видобуток корисних копалин, допомагати шукати заблукалих та безвісти зниклих осіб. Дрони моніторять дорожню ситуацію на трасах Дніпропетровської та Київської областей і шукають викрадений транспорт. Нацполіція планує створити спецгрупи аеророзвідки в кожному регіоні України [22].

Забезпечення безпеки на дорогах. Фіксація даних стосовно правопорушень на дорогах здійснюється за допомогою використання комплексів автоматичної фіксації спеціальними технічними засобами, які здатні здійснювати фото і відеозапис в автоматичному режимі, що дозволяє здійснювати документування та виявлення фактичних подій, які містять ознаки адміністративних правопорушень або злочинів у зазначеній сфері.

Встановлення стаціонарних технічних засобів здійснюється на аварійно-небезпечних місцях та місцях концентрації дорожньо-транспортних пригод, автомобільних доріг загального користування, державного та місцевого значення, вулиць і доріг у містах та інших населених пунктах за погодженням із відповідним уповноваженим підрозділом Національної поліції [23].

Правосуддя. На сьогоднішній день активно розробляється єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, яка передбачає впровадження безпаперового діловодства з використанням електронного цифрового підпису та запровадження електронного документообігу шляхом створення особистих кабінетів.

Одним із елементів ЄСІТС, який вже сьогодні працює, є «Електронний суд», система, що дозволяє людині самостійно подати позов та пов'язані з ним процесуальні документи, відслідковувати хід справи, оплачувати судові витрати в режимі онлайн [24, с.46].

Попередження кримінальних правопорушень. Починаючи з 2021 року міністерство юстиції України офіційно почало використовувати програмне забезпечення з елементами ШІ – «Касандра», яке аналізує можливість повторного порушення закону злочинцем [25].

Прогнозування кримінальних правопорушень. Технології ШІ уможливають створення обґрунтованих прогнозів стосовно темпоральних, територіальних і якісних показників злочинності. Вбачається що всі ці прогнози повинні сприяти правоохоронним органам щодо оптимізації використання наявних ресурсів у виконанні поліцейських функцій [26, с.101].

Крім того, ШІ є підґрунтям при створенні автоматизованих баз даних, розробці алгоритмів виявленні місць перебування та пошуку злочинців «по гарячих слідах», виявленні можливих жертв кримінальних правопорушень та злочинів і в інших напрямках діяльності правоохоронних органів.

Подальше планове, поступове запровадження передових світових практик використання ШІ у механізм протидії злочинності в Україні є запорукою гармонійного розвитку нашої країни в напрямку цифровізації.

Небезпека ШІ набагато більше,
ніж небезпека ядерних боєголовок,
Ілон Рів Маск

РОЗДІЛ 4. ЗАГРОЗИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, ТА ПИТАННЯ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ВИРІШЕННЯ

Промислова революція сучасного світу трансформувала уявлення про засоби та способи виробництва, продукувала неминучість впровадження ШІ та похідних від

нього технологій. Їх використання з великою вірогідністю з часом стане найважливішим фактором гармонійного розвитку будь-якої правової держави.

Неоднозначність у розвитку ШІ, можливі суттєві загрози від його використання створюють проблемні питання і вимагають надання ряду правових гарантій безпечності функціонування подібних систем. Правова оцінка природи штучного інтелекту і регламентація порядку його використання стала найважливішим завданням сучасного зарубіжного та вітчизняного правознавства [27, с. 310].

При значному успішному потенціалі використання ШІ існує його зворотний бік. Як добро і зло він може надавати суттєву користь, збільшуючи та примножуючи людські здібності, розширюючи можливості для розв'язання широкого кола суспільних проблем. Однак при всій своїй беззаперечній позитивності і перспективності все частіше технології ШІ виступають в якості одного із криміногенних факторів, вони використовуються правопорушниками, тим самим продукуючи зростання рівня злочинності, появу нових її видів, створюючи при цьому реальну загрозу охоронюваним кримінальним законом інтересам окремих громадян, суспільству та державі [28, с. 50].

Радутний О.Е. з цього приводу зазначає що невпинний розвиток ШІ може призвести до використання його елементів для вчинення кримінальних правопорушень, перш за все, у сфері інформаційних відносин, крім того, він сам може виявляти суттєву загрозу охоронюваним державою правам та інтересам людини і суспільства. Страхи та застереження науковців з цього приводу можливо узагальнити наступним чином: 1) внаслідок здатності до саморозвитку штучний інтелект перетвориться в суперінтелект; 2) у суперінтелекта з'являться свої власні потреби і цілі (він може бути менш людським, ніж розумний прибулець); 3) суперінтелект може спробувати використати людей проти їх волі (наприклад, з метою отримання доступу до ресурсів); 4) суперінтелект може забажати залишитися єдиним інтелектом навкруги; 5) людина, як система зручно згрупованих атомів, може зацікавити суперінтелект в якості ресурсу; 6) людство не є готовим до зустрічі з суперінтелектом і ще не буде готове багато років; 7) людство повинно навчитися тримати штучний інтелект під достатнім контролем [29, с. 126-127].

Як повідомляє видання Technology Review через 50-60 років ШІ може стати суттєвою загрозою для людства. В подальшому він буде мислити як людина на 10-15%, згодом цей процент буде рости у математичній прогресії і його мислення можна буде прирівняти до людського.

Отже, як показує практика поруч з очевидними перевагами ШІ і його беззаперечною перспективністю та прогресивністю доводиться констатувати, що в сучасний вік науково – технічних досягнень, стрімкого розвитку ІТ технологій все більшого поширення набуває кіберзлочинність, що пов'язано саме з використанням штучно керованого програмного забезпечення. Злочинний світ зовсім не байдуже ставиться до науково – технічних досягнень, охоче використовуючи їх при вчиненні кримінальних правопорушень, «озброюючись» ними в протиправних цілях.

«Суворі» карантинні заходи ніби «закували» людей в межах своїх квартир, що змусило перейти в «онлайн» майже всі сфери людського життя, і чи не єдиним засобом комунікації став інтернет. Це і віддалена робота офісних працівників, і медичні консультації через відеозв'язок, дистанційне навчання в школах і вишах, і банально покупки товарів загального вжитку та ліків через інтернет, що і зумовило

«перекваліфікацію» правопорушників і перехід їх протиправної діяльності в «онлайн» режим з використанням сучасних інформаційних технологій. Злочинці миттєво зреагували на зміну обстановки, вони ніби викривають слабкі місця, при цьому часто використовуючи в протиправних цілях розбалансовану, вразливу психіку деяких громадян, що є наслідком впливу численного кола зовнішніх і внутрішніх негативних факторів, спричинених пандемією, в тому числі. У зв'язку з цим значно активізувалися злочинні прояви, пов'язані із шахрайством, заволодінням майном та іншими видами порушень прав і свобод людини, зокрема з використанням сучасних технологій, ШІ в тому числі. Збільшилась кількість інтернет-шахрайств, контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів, порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів, тощо. Застосування при цьому технологій ШІ сприяє значному полегшенню вчинення кримінальних правопорушень, мінімізує особисті контакти з потерпілими, ускладнює виявлення фактів правопорушень працівниками правоохоронних органів та гальмує подальше ефективне їх розслідування.

Штучний інтелект має застосовуватися за принципом поваги до прав людей, задля інтересів та користі суспільства й держави загалом. Саме тому його застосування неможливе без обов'язкового контролю з боку людини. Системи штучного інтелекту повинні бути прозорими та відповідати законам, а бази даних не повинні використовуватися проти людини [30, с. 4].

У зв'язку з цим невирішеними та перспективними для подальших досліджень науковців та практиків є такі питання, як:

- забезпечення належного правового регулювання використання елементів та рішень ШІ у правоохоронній діяльності та визначення в кримінальному законодавстві України особливого статусу «ШІ»;
- встановлення особливостей взаємодії ШІ з природним та їх специфіки, а також виявлення їх взаємозв'язку та взаємозалежності;
- вивчення міжнародного досвіду використання елементів ШІ в правоохоронній практиці з метою запровадження кращих його зразків в Україні;
- організація протидії кримінальному використанню елементів ШІ у протиправних цілях;
- врегулювання різних видів відповідальності: адміністративної, цивільно-правової, кримінальної – щодо розробників у сфері технологій штучного інтелекту;
- моніторинг розвитку технологій штучного інтелекту;
- оцінка ризиків використання ШІ для ринку праці;
- інтеграція національної системи бази даних зі світовою;
- моделювання та прогнозування нейтралізації порушення фундаментальних прав людини у зв'язку з використанням технологій ШІ у правоохоронній діяльності;
- удосконалення рівня цифрової освіти працівників правоохоронних органів;
- розвиток цифрових компетентностей серед держслужбовців та працівників правоохоронних органів, зокрема.

Актуальним в цьому напрямку вбачається ініціація проведення кримінологічних досліджень у довгостроковій перспективі щодо особливостей використання ШІ у правоохоронній діяльності. Необхідність нового за змістом і формою кримінологічного аналізу соціальних процесів постає сьогодні у зв'язку з тими

трансформаціями, які останнім часом відбулися в соціальній дійсності. Вплинувши на характер свого наукового осмислення, вони поставили питання про адекватність змін у кримінологічних теоріях і концептах, розширення відповідних дослідницьких об'єктів [18, с. 282].

Підводячи підсумок, слід вказати, що технології ШІ на сьогоднішній день досконало не вивчені, потребують комплексного аналізу в плані виявлення як недоліків, так і переваг. Не можна ігнорувати чи недооцінювати можливості ШІ [31, с. 3].

Але слід всебічно та детально вивчати зазначені технології, визначати їх вплив на майбутній розвиток людства, окреслювати межі та виокремлювати критерії застосування, передбачати негативні наслідки та зводити їх до мінімуму, окреслюючи при цьому проблемні аспекти, що пов'язані з перспективами його використання.

Необмежені можливості ШІ перетворюють його на панацею. Але слід пам'ятати, що це інструмент, який повинен слугувати для полегшення життєдіяльності людини, він не може і не повинен замінити її повністю. Ефективність та результативність роботи ШІ залежить від суб'єкта та напрямків його використання, цілей, на які він буде спрямований. ІТ технології та ШІ, зокрема, вже сьогодні впевнено виступають криміногенним фактором злочинності, подекуди сприяють появі нових її видів, і це визначає основні перспективні напрямки для майбутніх наукових досліджень.

Тому забезпечення відповідності вітчизняного законодавства основним керівним принципам, започаткованим Радою Європи, є міцним підґрунтям використання технологій ШІ, основою його послідувочої гармонізації з європейським. Українське законодавство в цьому напрямку має проявити свою принциповість, національну самобутність та гнучкість для забезпечення міцного та плідного взаємозв'язку і взаємодії з міжнародно-правовим законодавством в правовому полі України щодо застосування технологій ШІ.

ВИСНОВКИ

У науковій роботі було наведено теоретичне узагальнення та окреслені окремі напрямки вирішення наукового завдання, що виявляється у можливості, перспективах та загрозах використання технологій ШІ у протидії злочинності. Результатом проведеного дослідження є конкретні висновки, пропозиції і рекомендації, що спрямовані на досягнення означеної мети, а саме:

1. Аргументовано, що без врахування основних етапів історичного шляху виникнення, становлення та сучасного стану застосування технологій ШІ, неможливо визначити напрямки та способи подальшого його розвитку та межі використання у роботі правоохоронних органів.

2. Зосереджено увагу на необхідності забезпечення дотримання фундаментальних принципів, перш за все верховенства права, недискримінації, неупередженості, справедливості та інших під час впровадження технологій ШІ в різні сфери суспільного життя.

3. Наголошено на необхідності розробки та законодавчого врегулювання вітчизняної моделі розвитку ШІ, яка має бути заснована на власних цінностях і відповідних демократичних процедурах, однак із використанням позитивного зарубіжного досвіду в цьому напрямку.

4. Визначено окремі напрямки використання технологій ШІ у протидії злочинності в Україні, основними з яких є: ідентифікація та нейтралізація кіберзагроз, перш за все кібертероризму та кіберекстремізму; розпізнавання обличч; використання безпілотників; забезпечення безпеки на дорогах; аналіз та прогнозування кримінальних правопорушень; сприяння правосуддю.

5. Наголошено на важливості впровадження елементів ШІ та машинного навчання під час протистояння збройній агресії в умовах воєнного стану в Україні для забезпечення національної безпеки держави.

6. Акцентовано на необхідності удосконалення вітчизняного законодавства в частині використання технологій ШІ саме у роботі правоохоронних органів.

7. Окреслено коло загроз, пов'язаних із використанням технологій ШІ, та визначено основні напрямки для подальших наукових розробок з метою їх передбачення та послідууючої нейтралізації.

8. Запропоновано надання правової оцінки нормативно-правовим актам (в тому числі шляхом проведення кримінологічної експертизи) щодо статусу ШІ, правових аспектів відповідальності у випадку вчинення неправомірних дій, пов'язаних із його використанням.

9. Доведено необхідність активізації комплексних мультидисциплінарних наукових досліджень сучасних інформаційних технологій, зокрема щодо визначення їх місця та ролі в майбутньому людства, меж та критеріїв застосування, мінімізації негативних наслідків, виявлення проблемних аспектів, пов'язаних з використанням ШІ, а також визначення перспектив розвитку законодавства стосовно ШІ у правовому полі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.07.2022).

2. Баранов О.А. Інтернет речей і право: погляд у майбутнє. Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження : Матеріали Третьої науково-практичної конференції (21 листопада 2019 р.). Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2019. С. 7-12

3. Вчені, які займалися створенням штучного інтелекту та розумних пристроїв. URL: <https://nkravchuk211.blogspot.com/2020/10/blog-post.html> (дата звернення: 21.09.2022).

4. Тест Тюрінга – що це таке, як працює та навіщо він потрібний. URL: <https://termin.in.ua/test-tiurinh> (дата звернення: 10.11.2022).

5. Радутний О. Суб'єктність штучного інтелекту у кримінальному праві. Юридичний журнал «Право України». №1. 2018. С. 123-136.

6. Заблудський Р. І., Кравченко С.М., Системи штучного інтелекту. Тези доповідей II Міжнародної науково-технічної конференції «Комп'ютерні технології: інновації, проблеми, рішення – 2017», (17–19 жовтня 2017 р.), Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2017. С. 37-38.

7. Штучний інтелект: вчора, сьогодні, завтра. URL: <https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php> (дата звернення: 21.09.2022).
8. Бугера О.І. Використання штучного інтелекту для запобігання злочинності. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія : юридичні науки. Том 32 (71). № 6. 2021. С. 82-86
9. Bostrom, N. «How long before super intelligence?». Oxford Future of Humanity Institute. University of Oxford. Originally published in Int. Jour. of Future Studies, vol. 2, available at: <https://nickbostrom.com/superintelligence.html> (Accessed 10 June 2021).
10. Застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів фото - і кінозйомки, відеозапису. Аналіз закордонного досвіду : методичні матеріали для працівників підрозділів поліції / [уклад. В. А. Коршенко, М. В. Мордвинцев, Ю. В. Гнусов та ін.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 44 с.
11. Струков В.М., Узлов Д.Ю. Використання штучного інтелекту у правоохоронній сфері зарубіжних країн. досвід США. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 74-78
12. У Китаї система на базі штучного інтелекту допомогла розкрити вчинений 20 років тому злочин. URL: <https://hromadske.ua/posts/kitaj-sistema-na-bazi-shtuchnogo-intelektu-dopomogla-rozkriti-vchinenij-20-rokiv-tomu-zlochyn> (дата звернення: 03.10.2022).
13. У Китаї злочини будуть передбачати наперед, використовуючи штучний інтелект. URL: <https://mind.ua/news/20175032-u-kitayi-zlochini-budut-peredbachati-napered-vikoristovuyuchi-shtuchnij-intelekt> (дата звернення: 19.08.2022).
14. Губр З.В. Можливість адаптації ізраїльського досвіду використання штучного інтелекту у бойових діях на сході. Інвестиції: практика та досвід №12. 2021 с. 54-61.
15. Огляд національних стратегій розвитку штучного інтелекту. URL: <https://sashaeve.medium.com> (дата звернення: 21.10.2022).
16. Штучний інтелект: український вимір. URL: https://lb.ua/society/2018/12/11/414632_institut_gorshenina_everest.html (дата звернення: 01.09.2022).
17. Положення про Міністерство цифрової трансформації України. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyi-t180919> (дата звернення: 21.10.2022).
18. Кримінологія «Свого часу»: наукові розвідки / О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов Кримінол. асоц. України. Харків: Право, 2021. 316 с.
19. Шевчук Т.А., Свистун Я. В. Використання штучного інтелекту у протидії злочинності. Вісник кримінологічної асоціації України. №2 (25) 2021. С. 128-135
20. Плахотнік О.В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. №4. 2019. С. 45-57.
21. Князев С. М., Грібов М. Л. Правове регулювання використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів. Використання можливостей штучного інтелекту в кримінальному провадженні. Використання досягнень сучасної науки й

техніки в розкритті злочинів : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (25 лют. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 14-17

22. Штучний інтелект і робототехніка на службі поліції. URL: <https://matrix-info.com/shtuchnyj-intelekt-i-robototehnika-na-sluzhbi-politsiyi/> (дата звернення 14.09.2022).

23. Запуск системи автоматичної фіксації порушень Правил дорожнього руху. URL: <https://mvs.gov.ua/ministry/avtomatichna-sistema-fotovideofiksaciyi-porusen-pdr/zapusk-sistemi-avtomatichnoyi-fiksaciyi-porusen-pravil-doroznyogo-ruxu> (дата звернення 14.09.2021).

24. Каткова Т.Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. Право і суспільство. № 6. 2020. С 46-53.

25. Штучний інтелект допоможе уникнути повторних злочинів: Мінюст запускає «Касандру». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3098629-stuchnij-intelekt-dopomoze-uniknuti-povtornih-zlociniv-minust-zapuskae-kasandru.html> (дата звернення 09.12.2022).

26. Юртаєва К.В. Використання технологій штучного інтелекту в реалізації стратегій «predictive policing»: можливості, проблеми та перспективи для України. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (5 листоп. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 99-104

27. Теличко О.А. Проблеми визначення та нормативного закріплення поняття «штучний інтелект» у законодавстві зарубіжних країн та України. Юридичний науковий електронний журнал. № 2. 2021. С. 310-313

28. Шевчук Т.А., Свистун Я.В. Використання технологій штучного інтелекту у протиправних цілях в умовах коронакризи. The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 1), September 17, 2021. Athens, Hellenic Republic: European Scientific Platform. p. 50-52

29. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2017. № 2 (21). С. 124-132

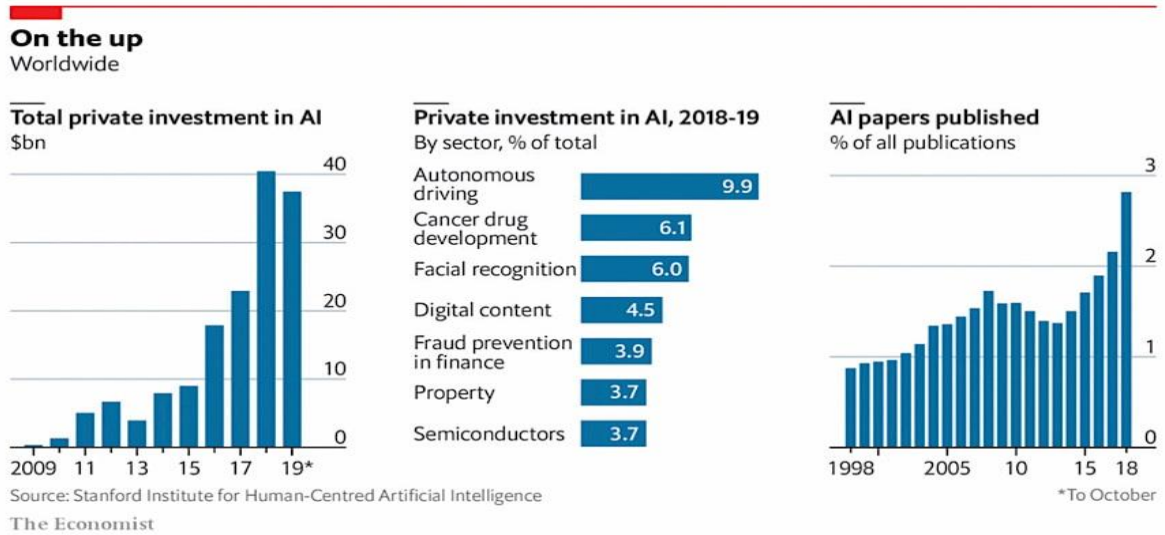
30. Яковець І.С. Вступне слово до конференції. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків : Право, 2020. 112 с.

31. Макс Тегмарк Життя 3.0. Доба штучного інтелекту (перекл. з англ. З. Корабліна). Наш формат. 432 с.

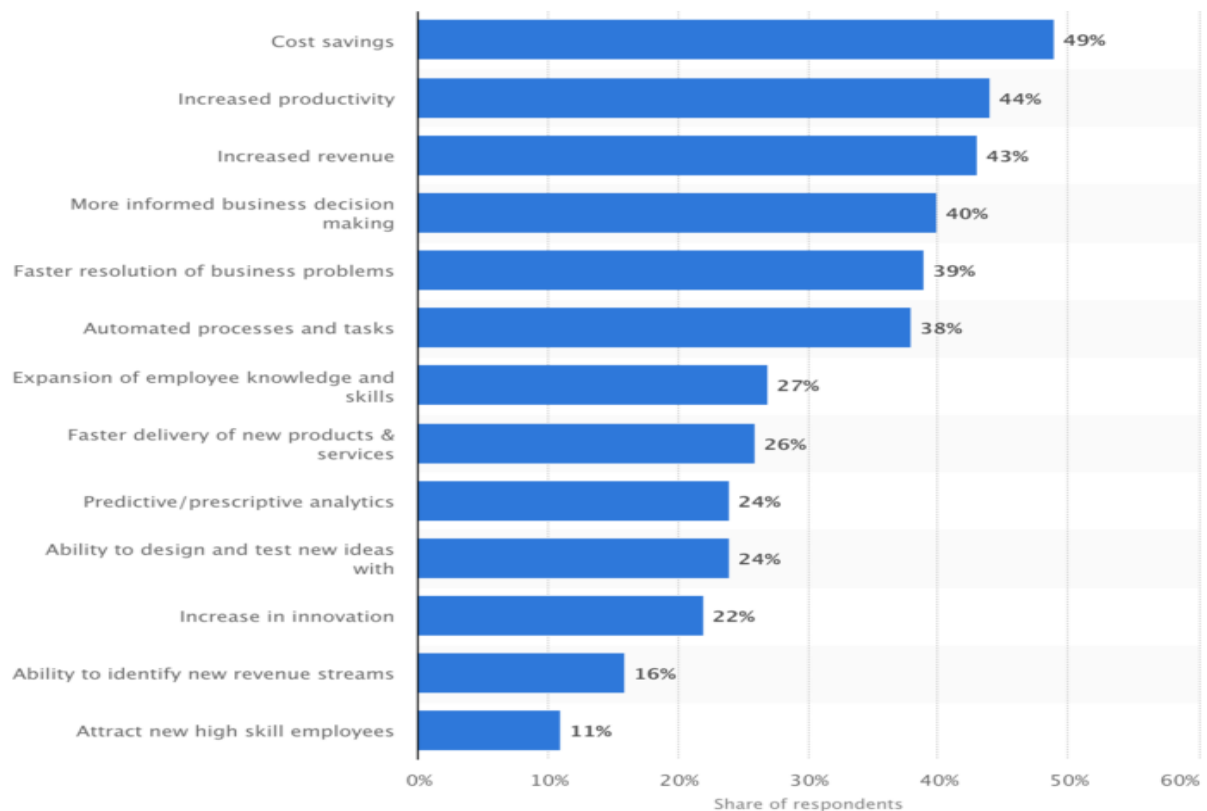
ДОДАТКИ

Світове інвестування в технології ШІ

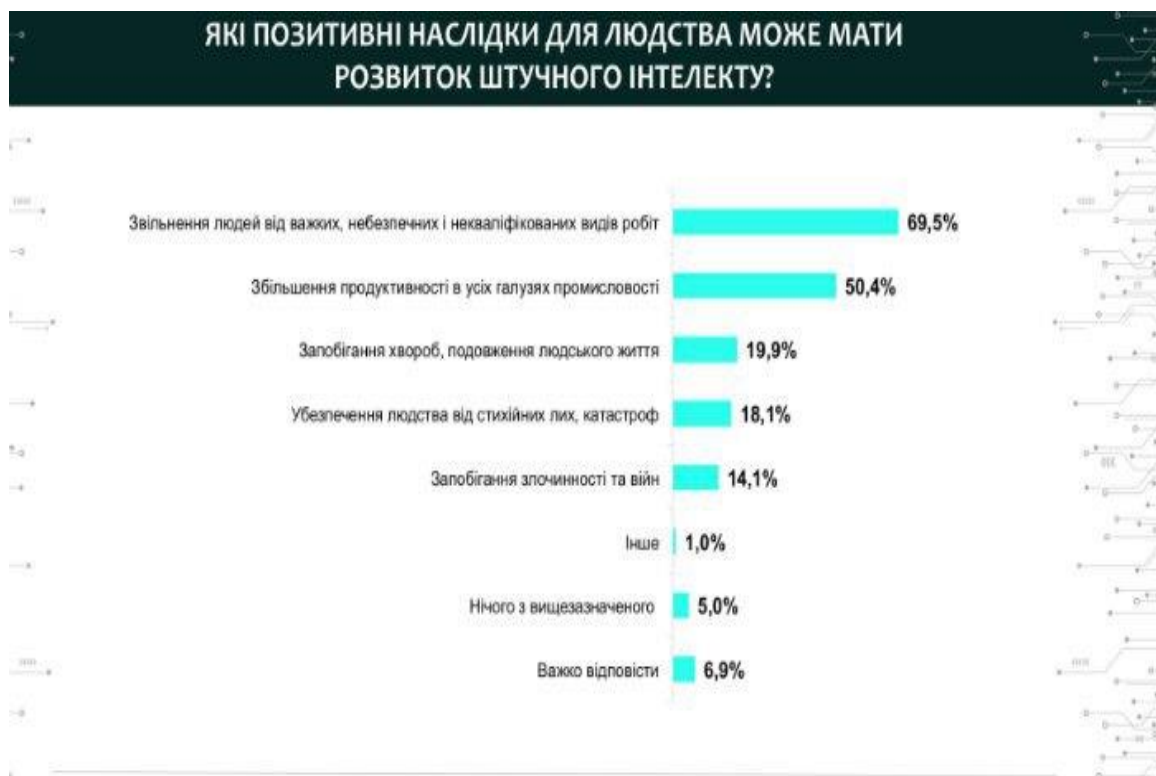
(автоматичне водіння, розробка ліків від раку, розпізнання обличчя, цифровий контент, запобігання шахрайству у фінансовій сфері, власність, безпілотники).

Результати опитування Statista про користь штучного інтелекту в ритейлі Towards Data Science (економія витрат, підвищена продуктивність збільшення доходу, автоматизовані процеси, розширення знань та навичок, швидкість і т.д.)

Всеукраїнське опитування, проведене Інститутом Горшеніна спільно з групою компаній Everest у рамках дослідження «Штучний інтелект: український вимір»

85% опитаних - чули термін «штучний інтелект»

15% опитаних - не зіштовхувалися з таким поняттям в житті

Харківський національний університет внутрішніх справ

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

«Використання електронних доказів у кримінальному процесі України: теоретико-правові основи»

Виконала:

Курсантка факультету №1

Свистун Яна Вікторівна

Науковий керівник:

завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету №1

Романюк Віталій Володимирович

2022

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ
ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

1.1. ПРАВОВА ПРИРОДА ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

1.2. ВИДИ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ
ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

2.1. ОСНОВНІ ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

2.2. ДОПУСТИМІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

2.3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО
ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ
РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодні наша держава як і увесь цивілізований світ стоїть перед великими соціальними викликами, до числа яких, без перебільшення, слід віднести протидію злочинності. Одним з таких викликів стало запровадження в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року [1]. До цього у 2020 році весь світ зіткнувся із вірусною загрозою, у зв'язку з чим уряди держав вжили і продовжують вживати заходи щодо мінімізації негативних наслідків пандемії, викликаної SARS-CoV-2 – оголошується надзвичайний стан, обмежуються права та свободи громадян [2]. У зв'язку з цим на фоні збільшення кількості злочинів проти основ національної безпеки, здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану дещо трансформувалось, зазнало змін і доповнень. Суттєво збільшилась кількість зареєстрованих воєнних злочинів та кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною: порушення законів та звичаїв війни державна зрада, шпигунство, колабораційна діяльність, несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України тощо. Основним із способів й предметом вчинення вищезазначених кримінальних правопорушень є використання мобільних телефонів, планшетів, комп'ютерів та іншої цифрової техніки. На зазначених носіях інформації зберігаються докази, що вказують на причетність особи до вказаних злочинів: фото- чи відеозаписи переміщення військової техніки Збройних Сил України, листування із представниками держави-агресора щодо проведення підривної діяльності проти України, докази публічного заперечення у соціальних мережах збройної агресії проти України тощо.

Як показує генеза розвитку доктрини кримінального процесу та практика застосування кримінального процесуального законодавства, раніше питання щодо належності та допустимості доказів здебільшого стосувалися письмових та речових доказів. Однак, в сучасну інформаційну епоху важливе значення набувають питання, пов'язані із використанням електронних доказів у кримінальному процесі. Насамперед, це пов'язано з глобалізацією інформаційного суспільства, викликаного такими явищами, як цифровізація, діджиталізація, появою штучного інтелекту тощо.

Актуальність означеної проблематики та необхідність її поглибленого подальшого дослідження зумовлена тим, що тематика електронних доказів є відносно недавнім доповненням до засобів доказування в кримінальному судочинстві, тому потребує удосконалення правового поля їх використання, насамперед, з точки зору критерію допустимості. Крім того, в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) відсутнє поняття «електронних доказів», що й підштовхує нас до вивчення теоретико-правових основ використання електронних доказів у кримінальному процесі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що ця проблематика є актуальною та беззаперечно важливою для юридичної науки та правозастосовної діяльності. Вагомий внесок у дослідження правових питань щодо електронних доказів

був зроблений такими науковцями: О.Т. Боннер, Д.О. Алексеєва-Процюк, О.М. Бриськовська, Й. Кейсі, О.М. Лазько, А.В. Ратнова, Д.М. Цехан, М.В. Гуцалюк, В.Д. Гавловський, В.Г. Хахановський, О. Гура, Ю. Брежнєва, В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін.

Метою наукової роботи є дослідження теоретико-правових основ використання електронних доказів у кримінальному процесі України в умовах воєнного стану, на підставі чого виокремити невирішені правові аспекти з цього питання та запропонувати можливі шляхи удосконалення нормативно-правового урегулювання використання електронних доказів у кримінальному процесі України.

Для досягнення означеної мети були поставлені та послідовно виконані такі **завдання**:

- дослідити правову природу електронних доказів й дати визначення поняттю «електронний доказ»;
- з'ясувати види електронних доказів;
- здійснити аналіз особливостей використання електронних доказів в умовах воєнного стану в Україні;
- визначити основні характерні риси електронних доказів;
- охарактеризувати допустимість електронних доказів у кримінальному процесі.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час використання електронних доказів у кримінальному процесі України.

Предметом дослідження є теоретико-правові основи використання електронних доказів у кримінальному процесі України.

Методологічну основу роботи вибрано відповідно до поставленої мети й завдань, зокрема, під час проведення дослідження застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Діалектичний метод використано при дослідженні сутності поняття електронних доказів. Історичний метод дав можливість визначити основні етапи формування та правового регулювання подальшого розвитку електронних доказів. Логічні методи і прийоми – дедукція, індукція, аналогія, аналіз, синтез використовувались впродовж здійснення усього наукового аналізу.

Емпіричну базу дослідження складають аналітичні програми щодо використання електронних доказів у процесі доказування, судова статистика та наукові публікації за темою роботи.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у науковій роботі комплексно, із використанням сучасних методів пізнання, останніх досягнень правової науки досліджено правову природу та види електронних доказів, а також визначено основні шляхи й перспективи їх використання в кримінальному процесі України.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень теоретико-правових аспектів використання електронних доказів;

в освітньому процесі – при підготовці навчальних посібників, розробці навчальних програм та методичних рекомендацій;

в законодавчому регулюванні - запропоновані зміни до параграфу 4 Глави 4 «Докази і доказування» КПК України, який повинен мати назву «Речові та електронні докази»(доповнений статтями щодо електронних доказів).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки наукової роботи викладено у науковій статті та 4 тезах доповідей на науково-практичних та наукових конференціях.

Структура наукової роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 42 сторінок, з них основного тексту – 30 сторінок, список використаних джерел (36 найменувань), додатки розміщено на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

1.1. Правова природа електронних доказів

Останнім часом цифровий ринок виходить на арену нових підходів щодо впливу в усіх сферах суспільного життя, включаючи й кримінальні процесуальні правовідносини. Пов'язано це із поєднанням супутніх факторів, зокрема таких як глобалізація бізнесу і комерції, зростання ролі міжнародних постачальників, підсилення уваги до захисту Internet Protocol¹ (наприклад, Google, Netflix, Microsoft), а також безмежна поширеність різноманітної інформації в Інтернет просторі тощо. Разом з тим, сучасні комунікаційні технології стають більш вразливими, а в окремих випадках навіть потерпають від хакерських атак (кібератак). Звісно, що такі фактори породжують негативні тенденції, до найбільш побічних з яких слід віднести вчинення зловмисниками суспільно небезпечних діянь – кримінальних правопорушень. І як наголошено в Преамбулі Конвенція про кіберзлочинність, «... комп'ютерні мережі та електронна інформація може також використовуватися для здійснення кримінальних правопорушень, і того, що докази, пов'язані з такими правопорушеннями, можуть зберігатися і передаватися такими мережами ... » [3]. Означене вимагає від правоохоронних і судових органів прилаштовуватися до нових підходів щодо запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Одним із таких аспектів саме і є специфіка збирання й отримання електронних доказів, які підтверджують або спростовують вчинення конкретного кримінального правопорушення. При цьому варто констатувати той факт, що у КПК України поняття «електронний доказ» відсутнє. Водночас останнім часом означена правова дефініція досить часто використовується в юридичній сфері різних напрямків, а також поступово запроваджується до національного законодавства, наприклад, цивільного. Зокрема, у ч. 5 ст. 43 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) зазначається, що «документи (в тому числі електронні докази) можуть подаватися до суду в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [4].

Сьогодні, в умовах воєнного стану, як зазначає суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Олександра Яновська: «обставини

¹ IP-адреса (від англ. Internet Protocol)

багатьох кримінальних правопорушень можуть бути доведені значною мірою за допомогою електронних доказів, які є різновидом такого джерела доказів, як документи (в окремих випадках електронні докази можуть бути розцінені як речові докази). При цьому докази повинні відповідати тим критеріям і властивостям, які передбачені законом, щоб не виникало питання про їх недопустимість і суд міг покласти їх в основу судового рішення»[5].

В Україні у зв'язку із збройною агресією РФ запрацювали мобільні застосунки для збору доказів воєнних злочинів РФ - це мобільні додатки до єдиного порталу <https://warcrimes.gov.ua/>. Так, користувачі iOS та Android можуть завантажити програму RWC (Russian War Crimes) в AppStore або Google Play. Застосунки повністю повторюють функціонал сайту та мають зручний інтерфейс. Вони роблять процес подачі доказів ще швидшим та зручнішим. Застосунки та веб-портал мають зрозумілу покрокову інструкцію та гарантують конфіденційність захист персональних даних та збереження доказів.

Отже, зі стрімким розвитком цифровізації електронні докази стали одним із способів процесу доказування у кримінальному провадженні, викликавши значне і часто суперечливе обговорення серед вітчизняних і зарубіжних науковців та юристів, адже правові системи світу по-різному реагують на нові виклики. У світі вже досить давно правоохоронці використовують програмні комплекси, які дозволяють автоматично розпізнавати обличчя, порівнюючи із системами відеоспостереження та інформацією яка вже є у базі. Ці можливості використовуються і в Україні. Так, Київською міською радою на території столиці встановлено вже більше 6200 камер відеоспостереження із системою розпізнавання обличчя. Доступ до користування цією системою має і поліція, що часто відіграє ключову роль у виявленні, відверненні та розслідуванні злочинів, встановленні місцезнаходження осіб, оголошених у розшук. Аналогічна система працює і у місті Житомирі, де вона одержала назву «Прозоре місто» [6]. Однією з найвідоміших компаній, що спеціалізується на прогнозуванні злочинів, є Palantir Technologies. Розроблені Palantir спеціалізовані рішення здатні зібрати воедино найрізноманітнішу інформацію, таку як: відбитки слідів пальців рук і зразки ДНК, відеоспостереження з камер і спостереження телефонних переговорів, ідентифікація інформації з соціальних мереж, дані радіорозвідки і таке інше [7].

Як засвідчило вивчення наукової літератури, у більшості правових систем використовують комбінацію обох указаних концепцій. Там, де вводиться нове законодавство, акцент робиться на відмінностях між електронною та традиційною формою доказування. Проте це може стати перешкодою для правників під час використання юридичного досвіду, знань, вмінь та навиків, насамперед, при оцінці й перевірці таких доказів. Таке твердження зумовлено особливостями збирання та фіксації електронних доказів, оскільки це потребує відповідних знань не лише в юридичній галузі, але й специфічних знань у телекомунікацій сфері та інформаційних технологій. Слід відмітити той факт, що там, де використовуються аналогічні підходи, акцент робиться на подібності між традиційними та цифровими доказами. Відтак, практикам під час оцінки і перевірки електронних доказів необхідно знати про їх відмінні характеристики, що дозволить об'єктивно оцінювати доказову базу.

Таким чином, окреслене вище спонукає нас звернутися до теоретичних підходів до розуміння електронних доказів, адже вони по-різному іменують в наукових джерелах, зокрема, як «цифрові докази» або «комп'ютерні докази». Відтак, на сучасному етапі розвитку науки кримінального процесу доказове права збагачується таким видом доказів, як електронні.

Насамперед, вважаємо за доцільне привести трактування цифрових доказів, сформоване у 1998 р. Стандартною робочою групою з цифрових доказів (SWGDE), яка під ними розуміла «будь-яку інформацію, що має доказове значення та зберігається або передається у двійковій формі» [8, с. 5]. Пізніше «двійковий» був змінений на «цифровий». Цифрові докази включають комп'ютерні докази, цифрове аудіо, цифрове відео, мобільні телефони, цифрові факсимільні апарати тощо [9]. Варто підкреслити, що двійкову систему числення доволі просто використовувати в електронних схемах, тому вона отримала широке розповсюдження в обчислювальних пристроях [10].

Йоган Кейсі у своїй праці «Цифрові докази та комп'ютерна злочинність» (1-ше видання, 2000 р.) визначив «електронні докази» як «будь-які дані, які можуть підтвердити, що злочин був вчинений, або можуть забезпечити зв'язок між злочином і його жертвою або злочином і його виконавцем». Згодом, у 3-му виданні вказаної праці, цифрові докази автор визначив як «будь-які дані, що зберігаються або передаються за допомогою комп'ютера, які підтверджують або спростовують теорію про те, як сталося кримінальне правопорушення, або які стосуються елементів механізму кримінального правопорушення, таких як намір або алібі» [11, с. 7]. Закон про докази Канади визначає електронний докази як дані, що записуються або зберігаються на будь-якому носії в комп'ютерній системі чи іншому подібному пристрої (або за їхньою допомогою), які можуть бути прочитані або сприйняті людиною, комп'ютерною системою чи іншими подібними пристроями [12].

Українські науковці, зокрема Д.О. Алексеева-Процюк та О.М. Бриськовська, визначають електронні докази як «фактичні дані, що зберігаються в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах, стаючи після обробки спеціальними технічними засобами та програмним забезпеченням доступними для сприйняття людиною. Авторки констатують потребу законодавчого врегулювання як термінології, так і класифікації електронних доказів» [13, с. 250]. На наш погляд, дане визначення досить чітко пояснює важливі аспекти електронних доказів, оскільки посилення на «дані» означає інформацію, яка зберігається в електронній формі, наприклад, текст, зображення, аудіо- та відеофайли. Крім того, під словом «комп'ютер» слід розуміти будь-який пристрій, який зберігає або передає дані, а самі докази мають бути прийнятними.

На думку Д.М. Цехана, «цифрові докази» доцільно визначати як «фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для сприйняття людиною. При цьому, автор відмічає, що обов'язковою ознакою цифрового доказу є конвергентність, під якою розуміється здатність одиничного доказу входити у сукупність інших доказів і набувати у зв'язку з цим доказового значення» [14, с. 257].

М.В. Гуцалюк, В.Д. Гавловський, В.Г. Хахановський та інші зазначають, що «електронні докази - це докази у кримінальних провадженнях, які можна отримати в електронній формі. Електронні докази отримують за допомогою електронних пристроїв, комп'ютерних носіїв інформації, а також комп'ютерних мереж, у тому числі

через мережу Інтернет. Вони стають доступними для сприйняття людиною після обробки засобами комп'ютерної техніки» [15, с. 5].

Отже, з метою надання більш широкого визначення, яке включає кримінально-правову та процесуальну характеристику, ми пропонуємо таке визначення: *«електронні докази – це інформація, яка містить вихідні дані аналогових пристроїв або у цифровій формі, а також зберігається або передається за допомогою спеціально виготовленого пристрою, комп'ютера, комп'ютерної чи комунікаційної системи, та має значення для кримінального провадження».*

Саме наведене визначення ми будемо пропонувати закріпити в положеннях чинного КПК України (див. пропозиції, сформовані в підрозділі 2.3. даної наукової роботи).

1.2. Види електронних доказів

У першу чергу, хочемо звернути увагу на той факт, що питання, пов'язане з видами електронних доказів, є малодослідженим у юридичній науці. При цьому, на наше переконання, розгляд видів електронних доказів є вельми важливими, оскільки зможе допомогти впорядкувати їх систему, розділивши на окремі групи за певними ознаками.

О.Т. Боннер до електронних доказів відносить: 1) аудіо- та відеозаписи; 2) електронні документи; 3) відомості, отримані з глобальних інформаційних систем (зокрема, мережі Інтернет); 4) електронну пошту; 5) показання зі спеціальних технічних засобів (наприклад, прилади обліку витрат електроенергії, води, газу, тепла; прилади визначення швидкості транспортного засобу чи ступеня алкогольного сп'яніння водія тощо); 6) засоби «електронного судочинства» (відеоконференції, офіційні веб-сайти судових органів, листування з судовими органами за допомогою електронної пошти, автоматизовані судові інформаційні системи тощо) [16].

До основних видів електронних доказів, доступних на цифровому пристрої, відносяться *електронні документи*. У першу чергу доцільно звернути увагу на ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», в якій зазначено, що «Електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа» [17].

Як зауважує О.М. Лазько, електронний документ можливо розглядати як повноцінний документ, оскільки: по-перше, екземпляр електронного документа може передаватись по електронній пошті всього за лічені секунди; по-друге, наявність електронного підпису зумовлює чітке та безпомилкове визначення автора документа, а також гарантує його незмінність та цілісність; по-третє, жодна особа не зможе від чужого імені відіслати фіктивний документ [18, с. 126].

Досліджуючи кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні, А.В. Ратнова визначила, що електронним документом є відомості в електронній формі які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До основних особливостей електронних документів дослідниця віднесла наявність метаданих, електронна форма та необхідність візуалізації електронних документів за допомогою спеціального обладнання та програм [19, с. 188].

Особливістю електронного документа є його обов'язкова складова – метадані (*meta, грец. – «після», data, англ. – «інформація», «відомості», «дані»*). Метадані мають непересічне значення для досудового розслідування, адже можуть бути використані для перевірки належності та допустимості електронного доказу. Означене підтверджується судовою практикою. Так, наприклад, вироком Тячівського районного суду Закарпатської області докази визнано недопустимими у зв'язку з тим, що відповідно до висновку комплексної експертизи відео-звукзапису та комп'ютерної техніки відеограма 1 та відеофонограма 2 піддавались комп'ютерній обробці, про що свідчать записи «VirtualDub build 35491/release» у метаданих файлів [20].

Видами електронних доказів є:

Файли. На комп'ютерах, ноутбуках, планшетах і мобільних телефонах використовується широкий спектр прикладного програмного забезпечення, включаючи програми, які дозволяють користувачеві надсилати повідомлення, готувати електронні таблиці, бази даних і текстові документи, робити цифрові фотографії та створювати мультимедіа та презентації. Файли, в яких зберігатимуться повідомлення, електронні таблиці, бази даних, тексти, фотографії, мультимедіа та презентації і виступають електронними доказами.

2. *Зображення.* Це відтворення виду, форми і кольору предмета світловими променями, що пройшли оптичну систему з центрованих сферичних поверхонь, які мають одну загальну оптичну вісь.

3. *Системні та програмні журнали.* У більшості сучасних операційних систем, наприклад таких як Windows, практично все, що відбувається в системі записується у вигляді журналів, зокрема включає в себе інформацію про системні події, запуск програм і різних повідомлень тощо.

4. *Тимчасові файли та файли кешу.* Перегляд веб-сторінки за допомогою браузера призводить до автоматичного збереження її на комп'ютері, щоб зменшити час на повторне завантаження сторінок, які раніше було відвідано. Ці тимчасові файли називають **кешем** браузера (від англ. *Cache*) [22]. Для того, щоб інтернет-браузер міг покращити взаємодію з користувачем та пришвидшити роботу, тимчасові копії відвіданих вебсайтів зберігаються в папках кешу, які містять фрагменти веб-сторінки включно із зображеннями та текстом [23].

5. *Видалені файли.* Файлові системи ведуть запис щодо знаходження даних на носії, оскільки зазвичай файли зберігаються в певному місці. У разі видалення файлу відбувається й видалення вказівки на місце його розташування, але сам файл фактично не видаляється.

6. *Мобільні пристрої.* До них відносяться планшети і смартфони, які поєднують функціональність персонального комп'ютера з телефоном і камерою. Як зазначається у науковій літературі, залежно від необхідності, в різних випадках використовуються різні точки зору на такий складний продукт високих технологій, яким є сучасні інформаційні системи. У самому широкому сенсі інформаційна система є сукупністю технічного, програмного та організаційного забезпечення, а також персоналу, яка призначена для того, щоб своєчасно забезпечувати людей належною інформацією [24, с. 7]. У відповідних випадках такі пристрої можуть бути досліджені на наявність електронних доказів, хоча кількість інформації, яку можна отримати, буде різною. Відтак, конкретний вид електронного доказу може бути виявлений за допомогою судово-комп'ютерної експертизи, включаючи приховані чи видалені дані.

7. *Інформаційні (комп'ютерні) мережі.* Більшість комп'ютерів під'єднані (або періодично під'єднуються) до певних мереж. Унаслідок підключення до мережі на комп'ютерах залишаються різноманітні журнали та файли, що призводить до накопичення великої кількості електронних доказів, включаючи використання електронної пошти, перегляд вебсайтів, передачу файлів між комп'ютерами тощо. У багатьох випадках може виявитися, що єдиним доступним доказом є докази в мережі, оскільки виконавець злочину міг успішно знищити докази, утилізувавши свій жорсткий диск та будь-яке інше обладнання.

Особливу роль та значення відіграють соціальні мережі, і особливо такі, як YouTube, Instagram, Facebook, Twitter, оскільки саме на них найбільше завантажуються різноманітні відеокліпи, фотографії тощо, які можуть стати доказом у кримінальному провадженні. Наприклад, особа може завантажити в соціальну мережу фотографію, за допомогою якої можна встановити час і місце, де вони були зроблені, а також визначити приблизну геолокацію особи. Крім того, зроблені в соціальних мережах пости можуть розповісти про саму особу, наприклад, її вподобання, політичні або соціальні упередження, що, в свою чергу, також може мати значення для кримінального провадження. Якщо особа зробила пости під псевдонімом, фахівець з електронних доказів (спеціаліст або експерт) зможе встановити справжню особу, зіставивши її пости в Інтернеті з тим самим вмістом, який є на носіях інформації особи.

8. *Електронна пошта.* Електронна пошта (*англ.* e-mail, або email, скорочення від electronic mail) – спосіб обміну цифровими повідомленнями між людьми з використанням цифрових пристроїв, таких як комп'ютери та мобільні телефони, що робить можливим пересилання даних будь-якого змісту (текстові документи, аудіо-, відеофайли, архіви, програми) [25]. На сьогодні значна кількість листування відбувається саме за допомогою електронної пошти, яка дедалі більше стає важливим джерелом електронних доказів. Однак до електронних листів слід ставитися обережно, оскільки людина може з відносною легкістю приховати свою особу або надсилати лист з фейкової електронною адреси.

Таким чином, можна побачити, що наразі існує велика кількість видів електронних доказів, які можуть мати важливе значення для кримінального провадження. З огляду на популярність цифрових пристроїв і майже повну залежність від них, діапазон електронних доказів, які можна отримати та дослідити у кримінальному провадженні, дуже широкий.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

2.1. Основні характерні риси електронних доказів

У кримінальному процесуальному розумінні існує низка загальних характеристик електронних доказів, які відрізняють їх від традиційних доказів. Визначення таких властивостей допоможе отримати необхідну інформацію про належність та допустимість електронних доказів, процесуальний порядок їх збирання й оцінки, тощо. На наш погляд, основна складність виявлення і збирання електронних доказів є те, що їх неможливо побачити оком, адже вони часто зустрічаються в місцях, які доступні лише за допомогою спеціальних технічних пристроїв, тому їх вилучення можливе

лише за допомогою спеціаліста або експерта. З урахуванням наведеного електронні докази можна віднести до особливих видів доказів у кримінальному процесі.

Однією з важливих характерних рис електронного доказу є те, що його зазвичай легко скопіювати, а це означає, що такий доказ важко повністю знищити (спираючись на те, що копій декілька). Відтак, як і інші види традиційних доказів, правильне отримання та оцінка електронних доказів є необхідними в процесі доказування обставин учення конкретного кримінального правопорушення.

Ще одним проблемним аспектом, на наш погляд, є те, що кожен вид електронного пристрою має свою специфіку, що, в свою чергу, вимагає від слідчого, прокурора, дізнавача необхідних знань та навичок щодо правильного вилучення інформації, тобто застосування відповідної процедури. Недотримання процесуального порядку неодмінно призведе до оскарження у суді допустимості отримання таких доказів. Тож, як і серед традиційних доказів, фахівці потребують спеціальних засобів і знань щодо належного збирання електронних доказів. Важливо, щоб була модернізована техніка у відповідності з виниклими ситуаціями щодо сучасних пристроїв [26]. Відтак процедури та методики, які потрібно застосувати до електронних доказів також необхідно постійно переглядати, оновлювати та удосконалювати.

Д.О. Алексєєва-Процюк та О.М. Брисковська визначили такі основні характерні риси електронних доказів:

1. Існування електронних доказів у нематеріальному світі: вилучити їх подекуди може лише спеціаліст.
2. Нестабільність електронних доказів – інформацію в пам'яті пристрою можна замінити або навіть втратити.
3. Можливість копіювати чи переносити на різноманітні технічні пристрої без втрати якості безліч разів, і будь-яка наступна копія не буде відрізнятися від оригіналу.
4. Необхідність використання технічних засобів для їх застосування в судовому процесі.
5. Потреба визначення особливого порядку збирання, перевірки й оцінки електронних доказів [13, с. 252].

2.2. Допустимість електронних доказів

Беручи до уваги визначальні характеристики електронних доказів, використання та допустимість таких доказів у цифровій формі значною мірою є суперечливим питанням. Необхідно звернути увагу на правила доказів у категоризації, засоби доказування, обробку, надану електронним доказам.

Згідно положень ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору *належності, допустимості, достовірності*, а сукупність зібраних доказів – з точки зору *достатності* та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Належними є докази, які прямо чи опосередковано підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність

чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів. Належність електронних доказів визначається не лише можливістю встановлювати (або спростовувати) факти, котрі мають значення для провадження. Велике значення має належна форма оформлення електронного доказу. Наприклад, такий вид електронного доказу як електронний документ повинен мати електронний підпис. Така властивість належності дещо є близькою до допустимості доказів.

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII, «електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис» [27]. Варто відмітити, що оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [27].

На думку суддів Конституційного Суду України, яка була викладена у Рішенні від 20 жовтня 2011 року у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України (справа № 1-31/2011) обвинувачення у скоєнні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, які одержані: 1) у результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом; 2) шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності. Такий підхід, запропонований Конституційним Судом України, віднайшов здебільшого безапеляційну підтримку у судовій практиці. Тож вважається, що недопустимою як доказ визнається інформація, яка отримана внаслідок цілеспрямованих дій або дій, що мали ініціативний, а не ситуативний (випадковий) характер; внаслідок цілеспрямованих дій із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності; не уповноваженою особою з низкою процесуальних порушень. Водночас, допустимими у судовій практиці визнаються фактичні дані, фіксація яких не мала цілеспрямованого характеру на застосування оперативно-розшукових заходів, а була ситуативною (випадковою) [29, с. 283-284]. Очевидно, що таким чином, опубліковані повідомлення російських загарбників, які потрапляють в полон до українських військових безперечно є допустимими доказами, оскільки наші військові не мали цілеспрямованого наміру переглядати і оприлюднювати їх кореспонденцію на момент взяття в полон. До того ж, Міжнародним Кримінальним Судом, під юрисдикцію якого підпадають злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії, було надано роз'яснення з приводу переліку документів і матеріалів, які можуть містити важливу інформацію та можливі докази, що потенційно можуть бути використані в міжнародних судових органах. Серед таких документів називають і скріншоти листування електронною поштою, у месенджерах соціальних мереж тощо [30, с. 26-27]. Крім того, у своїх роз'ясненнях Міжнародний Кримінальний Суд зазначає, що уряди та збройні сили все частіше працюють з електронними системами та засобами зв'язку, а їх електронна комунікація (електронні листи, текстові та голосові повідомлення, телефонні розмови тощо) виступає чудовим джерелом інформації для

слідчих [30, с. 25]. Відповідно, опубліковані телефонні розмови російських окупантів, які були перехоплені Службою безпеки України у процесі здійснення розвідувальної діяльності, також варто вважати допустимими доказами воєнних злочинів Росії проти України.[31, с. 411-416].

Допустимість електронних доказів визначається за низкою правил, яких необхідно дотримуватися під час їх вилучення. Мова йде про такі критерії допустимості електронного доказу:

1. Уповноважений на збирання електронних доказів суб'єкт.

Так, належним суб'єктом, який уповноважений на проведення досудового розслідування, є слідчий, прокурор, дізнавач. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування.

2. Належний спосіб збирання електронних доказів.

Основним способом збирання електронних документів у кримінальному провадженні є проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Також сторона обвинувачення та сторона захисту можуть подавати запити до підприємств, установ та організацій чи витребувати електронні документи, можуть звертатись із клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, у Главі 15 КПК України одним із заходів забезпечення кримінального провадження є тимчасовий доступ до речей і документів. Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення [32].

Вебсайт «Поради юриста» містить інформацію, як вилучати електронні носії інформації під час обшуку з користю для слідства і без шкоди для бізнесу (алгоритм прийняття рішень). Зокрема, рекомендовано, що слідчий, прокурор під час проведення обшуку має проаналізувати обстановку і обрати найбільш прийнятний (процесуально допустимий) спосіб отримання інформації: вилучати електронні носії інформації або копіювати інформацію, що міститься в інформаційній системі. Для прийняття зваженого рішення приведені алгоритм прийняття рішень щодо вилучення електронних носіїв інформації під час обшуку, огляду (див. малюнок нижче). Цей алгоритм побудовано у формі запитань, на які має відповісти слідчий, прокурор, та відповідних сценаріїв, які залежать від відповідей на запитання (див. додаток 6) [33].

Отже, під час вилучення (отримання) електронного доказу необхідно дотримуватися таких правил:

1) оглядати інформацію з матеріального носія у присутності власника (користувача);

2) створити копію відповідної інформації, яка має значення для кримінального провадження, та записати її на носій інформації. Копія має бути виготовлена таким чином, щоб фіксувати файл у повному обсязі, включаючи всі його атрибути, такі як метадані без зміни вихідних даних;

3) попередити власника (користувача) про необхідність збереження інформації в електронній формі про події до закінчення судового процесу;

4) залучати спеціалістів або експерта з метою недопущення втрати важливої інформації.

3. Належне джерело отримання електронних доказів.

З огляду на практику Верховного Суду, зручною позицією для адвокатів виступає розгляд питання щодо допустимості електронних доказів, оскільки його можна цілком легко підмінити чи змонтувати. Так, у постанові ВС від 18.12.2019 р. справі № 675/1046/18 йдеться про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі». Під час досудового розслідування і судового розгляду захисником неодноразово заявлялось клопотання про призначення експертизи відео-звукзапису, який міститься на карті пам'яті в матеріалах провадження, на якому зафіксовано НСРД, оскільки були підстави вважати, що цей запис не є оригіналом і містить ознаки монтажу. Але, на думку захисника, їм було безпідставно відмовлено в задоволенні такого клопотання, що є істотним порушенням вимог КПК України. Висновком ВС встановлено: «Доводи касаційної скарги захисника про істотне порушення вимог кримінального процесуального закону колегія суддів вважає безпідставними. Як убачається з матеріалів провадження, в ухвалах Ізяславського районного суду Хмельницької області від 09 листопада та 26 грудня 2018 року зазначено, що в судовому засіданні були переглянуті результати застосування аудіо та відео контролю, зафіксовані на карті пам'яті Team Group Micro SD 8 Gb 35т, яка наявна в матеріалах провадження, та встановлено, що відео та аудіо інформація є послідовною, безперервною, не містить неприродних пауз. Враховуючи викладене, оскільки в судовому засіданні не було встановлено підстав, передбачених статтями 332, 242 КПК України для призначення експертизи, суд відмовив в її призначенні» [34].

Отже, сам факт того, що докази набувають електронної форми, не є перешкодою для визнання їх допустимості. Судді на практиці, як правило, визнають цифрові записи механічних пристроїв і автоматичних записів, фотографії, відеозаписи та роздруківки з комп'ютера допустимими доказами. Хоча існують відмінності у формі між традиційними (їх перелічено в КПК) або неелектронними версіями доказу та електронними доказами, якщо порядок їх отримання належний та законний, суди не відхилятимуть електронні докази на користь інших форм доказів.

2.3. Напрями удосконалення нормативно-правового врегулювання електронних доказів у сучасних умовах розвитку національного законодавства

22 березня 2022 року у зв'язку зі змінами, пов'язаними з веденням в Україні воєнного стану набув чинності закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» [35]. Цими змінами встановлено перелік нововведень й змінено процедуру проведення обшуку житла та іншого володіння особи. Так, під час проведення обшуку допускається можливість надання доступу до комп'ютерних систем або їх частин та мобільних терміналів. Слідчий, а також прокурор наділяється правом під час проведення обшуку без попереднього дозволу здійснювати пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних. Згідно з абз. 2 ч. 6 ст. 236 КПК України, «якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив доступ чи можливість доступу до

комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку». З огляду на вищезазначені зміни, відбувається спрощення й прискорення процедури проведення досудового розслідування, так як, на сьогодні за присутності спеціаліста на місці проведення обшуку можливе отримання всієї необхідної інформації, яка міститься у відповідному носії інформації.

До числа наступних змін слід віднести й положення, викладені в ч. 6 ст. 236 КПК України, яку доповнено новим абзацом, згідно з яким: «особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносяться до протоколу обшуку». «Зміст комп'ютерних даних і особливості функціонування комп'ютерних систем» означають сукупність усієї інформації, яка включає систему доступу й безпеки на відповідному носії інформації. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України, така інформація може бути в подальшому документальним джерелом доказів. По суті, новою редакцією законодавчого припису використовується словосполучення «можуть», що надає особі право повідомляти таку інформацію або не повідомляти. На нашу думку, в змісті зазначеної норми доцільніше замінити словосполучення «можуть» на «зобов'язані», що дещо спростить процедуру розслідування слідчим, прокурором з огляду на існування в країні воєнного стану.

Черговою зміною в КПК України є встановлення ще одного виду огляду, а саме: огляду комп'ютерних даних. Згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі).

Доповнення КПК України має стосуватися, на нашу думку, також внесенням переліку дій слідчого, прокурора на місці проведення обшуку комп'ютерних приладів, електронних носіїв.

Пропонуємо наступний алгоритм дій слідчого, прокурора на місці проведення обшуку комп'ютерних приладів, електронних носіїв:

- *відишування комп'ютерної техніки, телефонів, планшетів, інших електронних носіїв;*
- *забезпечення логічного доступу до інформації: повідомлення паролю;*
- *експрес-пошук інформації з електронних носіїв, яка має значення для кримінального провадження;*
- *фіксація комп'ютерних даних, яка містить доказову базу;*
- *вилучення телефонів, комп'ютерів, планшетів, інших електронних носіїв;*
- *призначення експертизи.*

Вважаємо, що такі дії виглядають вельми актуальними з огляду на те, що в умовах воєнного стану в Україні вони сприятимуть правоохоронним органам у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки, таких як: державна зрада, колабораціонізм, шпіднаж та інших злочинів. А їх запобіжна роль у таких умовах є

вкрай необхідною. В умовах воєнного стану в Україні значна роль відводиться саме мобільним пристроям, комп'ютерам та іншим електронним носіям, так як вони стали основним засобом для збирання та передачі інформації, яка містить державну таємницю (наприклад, щодо переміщення військовослужбовців Збройних Сил України або військової техніки, місцезнаходження об'єктів інфраструктури та блокпостів тощо).

Нагадаємо, що 2017 рік ознаменувався низкою змін в українському законодавстві, що полягали у доповненні до ЦПК, ГПК та КАС поняттям «електронні докази», які, в свою чергу, було віднесено до засобів доказування. Водночас юристки наголошують, що «... залишається невизначеним питання, що саме вважається оригіналом електронного доказу та електронною копією електронного доказу. Як наслідок, виникають труднощі у наданні оцінки судом таких доказів та їх допустимості. Частково вирішити таку проблему можна за допомогою огляду електронних доказів за їх місцезнаходженням у разі неможливості їх пред'явлення» [36].

Варто констатувати той факт, що аналогічного доповнення до КПК України не здійснено. І, як засвідчило дослідження, проведене у попередніх розділах нашої наукової роботи, в практичній діяльності це призводить до неоднозначного розуміння електронних доказів та порядку їх вилучення (отримання) у межах кримінального провадження.

Як зауважив С. Кравченко, що існують кодекси, які мають вмотивовану властивість регулювати інститут електронних доказів набагато краще, ніж КПК України. Тому питання розгляду удосконалення нормативно-правової бази «електронних доказів» є важливою потребою вже сьогодні. У своїй промові він посилався на постанову Об'єднаної палати ККС ВС від 29 березня 2021 року (справа № 554/5090/16-к, провадження № 51-1878кмо20), у якій йдеться про різницю між оригіналом та копією електронного доказу, характеристику оцінки цілісності електронного доказу, що міститься на диску або флешкарті, співвідношенням між одними й іншими файлами, оцінку скріншоту. За його словами «у судах першої та апеляційної інстанцій поширена практика подання клопотань захисниками про недопустимість електронного доказу на підставі того, що він є копією невідповідного оригіналу, оскільки було копіювання з карти пам'яті на комп'ютер, а лише після цього записано на оптичний диск внаслідок чого, на думку сторони кримінального провадження, порушено цілісність електронного доказу. Проте запис копії файлів, які є оригіналом доказу, може бути здійснено за допомогою технічних засобів, відмінних від тих, на які здійснюється запис оригіналу, внаслідок чого є різниця у форматах запису файлів або поділ запису на декілька файлів без втрати його змісту» [12].

Отже, досліджуючи судову практику, погляди вчених з проблемних питань доказування, можна дійти висновку, що існує нагальна потреба в удосконаленні нормативно-правового врегулювання процесуального порядку збирання, зокрема фіксації, вилучення, отримання тощо, електронних доказів. Звісно, що означенні аспекти мають бути вирішені шляхом внесення змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, в першу чергу на законодавчому рівні необхідно зробити такі кроки:

1. **Чітко визначити поняття та види електронних доказів.** Така необхідність зумовлена тим, що в положеннях КПК України не визначено поняття

“електронні докази” як вид доказу. Тим часом, із урахуванням сучасних процесів цифровізації та глобалізації, категорія електронних доказів невпинно зростає.

2. Розмежувати поняття електронного документа як офіційного документа та інших документів, які подаються в електронній формі. Стаття 99 КПК України вказує, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 цієї статті, серед іншого можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі *електронні*). Аналізуючи дану статтю, можна зробити висновок, що законодавець тим самим відносить «електронні докази» до такого виду доказу як «документ».

3. З юридичної точки зору найважливішою відповіддю на питання автентичності є регулювання електронного підпису. По-перше, електронний підпис надає можливість ідентифікувати особу, яка створила документ. По-друге, за допомогою електронного підпису можна вирішити питання щодо оригінальності документу. Відповідно, ми пропонуємо внести зміни до параграфу 4 Глави 4 «Докази і доказування» КПК України, який повинен мати назву «Речові та електронні докази». Крім того, пропонуємо такі доповнення:

Стаття 99¹. Електронні докази

1. Електронні докази – це інформація, яка містить вихідні дані аналогових пристроїв або у цифровій формі, а також зберігається або передається за допомогою спеціально виготовленого пристрою, комп'ютера, комп'ютерної чи комунікаційної системи, та має значення для кримінального провадження.

2. До електронних доказів належать:

- 1) електронні документи;
- 2) файли (у тому числі видалені, тимчасові та файли кешу);
- 3) метадані;
- 4) зображення;
- 5) системні та програмні журнали;
- 6) мобільні пристрої;
- 7) аудіо- та відео- записи;
- 8) електронні повідомлення (електронна пошта, SMS - повідомлення, голосові повідомлення);
- 9) інша інформація в електронній (цифровій) формі.

3. Сторони кримінального провадження, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надати до суду оригінал електронного доказу або його електронну копію без порушень цілісності.

У разі якщо замість оригіналу електронного доказу подано його копію, суд може витребувати оригінал електронного доказу.

4. Сторона кримінального провадження, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язана надати іншій стороні можливість оглянути або скопіювати електронні докази у визначеному цим законом порядку.

5. Оригіналом електронного доказу є його відображення, якому надається таке ж значення, як процесуальному джерелу доказів. Оригіналом може вважатися електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису.

6. Копія електронного доказу виготовлена слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнається судом як оригінал електронного доказу.

Стаття 101¹. Зберігання електронних доказів

1. Оригінали або копії електронних доказів зберігаються протягом усього часу в матеріалах кримінального провадження.

2. Електронні докази, отримані або вилучені слідчим, прокурором оглядаються, фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису та засвідчуються в протоколі огляду із залученням спеціаліста.

3. Електронний доказ зберігається у придатному для використання стані у сторони кримінального провадження, якій він наданий.

4. У разі необхідності копія електронного доказу може бути збережена для експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження.

5. Електронні докази, що не містять відомостей або фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження, повертаються власнику або передаються йому на зберігання в придатному його стані, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження

ВИСНОВКИ

У науковій роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні сутності та визначенні особливостей теоретико-правових основ використання електронних доказів у кримінальному процесі України, а також розробленні науково обґрунтованих пропозицій з питань вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у частині окреслених питань. Проведене наукове дослідження дає можливість сформулювати такі висновки та пропозиції.

1. Констатовано, що сучасні глобалізаційні процеси, стрімке поширення інформації в мережі Інтернет, запровадження нових технологій впливають на правила збирання й використання електронних доказів у процесі доказування обставин вчинення кримінального правопорушення.

2. З огляду на судову практику, наукові погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників, здійснено спробу розтлумачити поняття електронних доказів, яке запропоновано закріпити в положеннях чинного КПК України. Запропоноване визначення має такі кримінально-процесуальні характеристики, як: посилення на «інформацію», що включає всі форми доказів, створених або збережених на відповідному пристрої; різні пристрої, за допомогою яких інформація може зберігатися або передаватися, в тому числі включаючи аналогові пристрої, які мають вихід, зокрема, комп'ютер, телефон, бездротові телекомунікаційні системи і мережі (таких як Internet), а також комп'ютерні системи, що вбудовані в пристрій, наприклад, мобільні телефони, смарт-картки, навігаційні системи тощо; обмеження даних інформацією, яка має відношення до кримінального провадження (має доказове значення). Ця частина визначення включає один досить важливий аспект допустимості – суддя у межах повноважень може визнати докази недопустимими, якщо вони не мають нічого спільного з характером доказів.

3. Визначено найбільш розповсюджені види електронних доказів. З огляду на популярність цифрових пристроїв і майже повну залежність від них, діапазон

електронних доказів, які можна отримати та дослідити у кримінальному провадженні, дуже широкий.

4. Доведено, що в умовах воєнного стану значно збільшилась кількість злочинів проти основ національної безпеки. Серед них: державна зрада; шпигунство; колабораційна діяльність; несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України. Проаналізовано основні способи й предмет вчинення вищезокреслених кримінальних правопорушень, яким є використання мобільних телефонів, планшетів, комп'ютерів, а також ми створили алгоритм дій слідчого, прокурора на місці проведення обшуку комп'ютерних приладів, електронних носіїв.

5. З'ясовано, що коли йдеться про використання електронних доказів у кримінальному судочинстві, сам факт їх існування, як показує суддівська практика, може викликати певні труднощі з встановленням їх допустимості. Так, судді у межах повноважень можуть визнати докази недопустимими, якщо встановлено невідповідність способу збирання доказів або збирання доказів суб'єктом, який не має на те повноважень, якщо вони не мають нічого спільного з характером доказів у кримінальному процесі.

6. Обґрунтовано критерії визнання електронних доказів допустимими, яких слідчому, прокурору, дізнавачу необхідно дотримуватися під час збирання (отримання) таких доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, вони пов'язані з «тріадою належності», а саме: належний суб'єкт, належний спосіб, належне джерело. Тому якщо процесуальний порядок збирання електронних доказів буде належним та законним, суди не будуть задовольняти клопотання сторони захисту щодо визнання їх недопустимими.

7. Рекомендовано використання алгоритму прийняття рішень щодо електронних доказів, аби слідчий, прокурор, дізнавач під час проведення процесуальних дій мав змогу обрати найбільш прийнятний (процесуально допустимий) спосіб отримання інформації: вилучати електронні носії інформації або копіювати інформацію, що міститься в інформаційній системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Свистун Я.В. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: основні зміни та доповнення до КПК України. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів в умовах воєнного стану» (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Харків : ХНУВС, 2022. – 504 с. С. 391-392.

2. Свистун Я., Філіпська Н. Деякі питання застосування карантинних заходів в Україні у 2020 році: конституційно-правовий аналіз // Матеріали конференцій Молодіжної наукової ліги. 2020. С. 38-40. <https://doi.org/10.36074/06.11.2020.v3.02>.

3. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 (ратифікована із застереженнями і заявами Законом від 07.09.2005 № 2824-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

5. Гришанова Н. Докази та доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: суддя ВС розповіла про практику Верховного Суду. Сайт Liga Zqkon. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/214529_dokazi-ta-dokazuvannya-v-kriminalnomu-provadhenn-v-umovakh-vonnogo-stanu-suddya-vs-rozpovla-pro-praktiku-verkhovnog-sudu

6. Шевчук Т.А., Свистун Я.В. Використання штучного інтелекту у протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. Збірник наукових праць № 2 (25). 2021. С. 128-134. Тема: Використання штучного інтелекту у протидії злочинності URL: chromeextension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10965/Vykorystannia%20shtuchnoho_Shevchuk_Svystun_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y%207%20%D0%A1.

7. Свистун Я.В. Використання технологій штучного інтелекту в роботі правоохоронних органів зарубіжних країн // Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти «Механізм функціонування громадянського суспільства» (осінні читання) : збірник тез (19 листопада 2021 року) / упор. Ю.М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 612 с. С. 430-433.

8. Scientific Working Group on Digital Evidence and International Organization on Digital Evidence. SWGDE and SWGIT Digital & Multimedia Evidence Glossary. 2011. 18 p. URL: https://www.crime-scene-investigator.net/swgde_swgit_glossary_v2-4.pdf

9. Whitcomb C. M. An Historical Perspective of Digital Evidence: A Forensic Scientist's View. *International Journal of Digital Evidence*. Spring 2002 Volume 1, Issue 1. URL: <https://www.utica.edu/academic/institutes/ecii/publications/articles/9C4E695B-0B78-1059-3432402909E27BB4.pdf>

10. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0_%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#cite_ref-1

11. Eoghan Casey. Digital Evidence and Computer Crime. 3rd ed. Published by Elsevier. 2011. URL: <http://index-of.es/Varios-2/Digital%20Evidence%20and%20Computer%20Crime.pdf>.

12. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1202385>

13. Алексеева-Процюк Д. О., Брисковська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247-253.

14. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256-260.

15. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. реком. / [М.В. Гуцалюк, В.Д. Гавловський, В.Г. Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О.В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

16. Боннер О.Т. Науково-технічний прогрес і розвиток російського процесуального законодавства та судової практики. *Право України*. 2011. № 10. С. 46-48.
17. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
18. Лазько О.М. Перспективи розвитку електронних (технічних) засобів доказування в Україні. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 125-129.
19. Ратнова А.В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: дис. ... на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021. 248 с.
20. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 04.08.2016 р. у справі 307/3022/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59430012>.
21. Зображення. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
22. Як видалити кеш в браузері? URL: http://schoolchampion.in.ua/dopomoha/faq/yak_vydalyty_kesh_v_brauzeri/
23. George R. S. Weir and Stephen Mason. The sources of electronic evidence. Published by: University of London Press; Institute of Advanced Legal Studies. URL: https://www.jstor.org/stable/pdf/j.ctv512x65.8.pdf?refreqid=excelsior%3A6354bf950f8458fd6f79ace99901bbd&ab_segments=&origin=
24. Іванов В.Г., Іванов С.М., Карасюк В.В. та ін. Сучасні інформаційні системи і технології: конспект лекцій / за заг. ред. В. Г. Іванова, В. В. Карасюка. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 347 с.
25. Електронна пошта. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%88%D1%82%D0%B0
26. Electronic evidence guide a basic guide for police officers, prosecutors and judges. Cybercrime Division Directorate General of Human Rights and Rule of Law Strasbourg, France 15 December 2014, 12 с. URL: https://au.int/sites/default/files/newsevents/workingdocuments/34122-wd-annex_4_-_electronic_evidence_guide_2.0_final-complete.pdf
27. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
28. СБУ перехопила розмови окупантів: у Харкові їм дали команду стріляти у цивільних (аудіо). URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-perekhopyla>
29. Скрипник А. В., Тітко І. А. Конституційно-правові аспекти використання цифрової інформації у кримінальному процесуальному доказуванні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 283-287.
30. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду. Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, 2019. 43с.
31. Левченко А.В. Можливість втручання у право на таємницю кореспонденції як спосіб отримання доказів у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. Серія: Право. Випуск 70. 2022. С. 411-416. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.66>.

32. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

33. Інформаційно-правовий портал «Поради юриста». Алгоритм дій для прийняття рішення про вилучення електронних носіїв інформації під час обшуку. URL : <https://porady.org.ua/alhorytm-diy-dlya-pryunyattya-rishennya-pro-vyluchennya-elektronnykh-nosiyiv-informatsiyi-pid-chas>

34. Гура О. Відеодокази у кримінальному судочинстві: погляд Верховного Суду. URL: <https://femida.ua/advice/videodokazy-u-kryminalnomu-sudochynstvi-poglyad-verhovnogo-sudu/>

35. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 року № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n35>

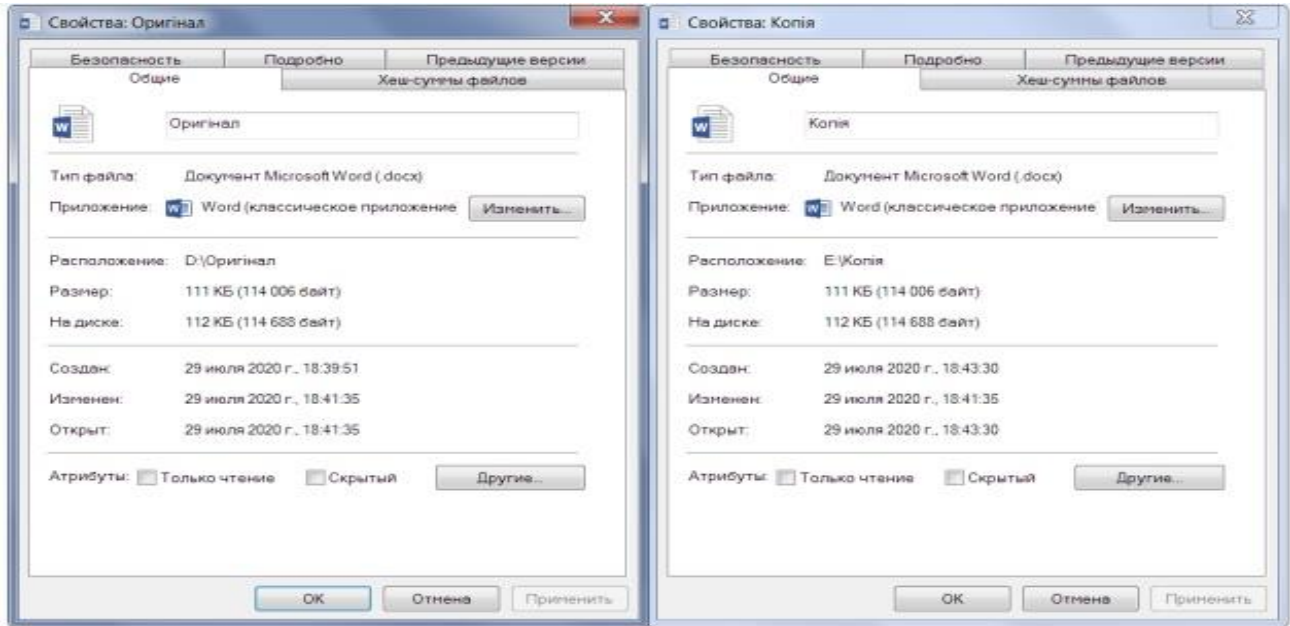
ДОДАТКИ

Отримані результати проведеного експерименту з копіювання файлу

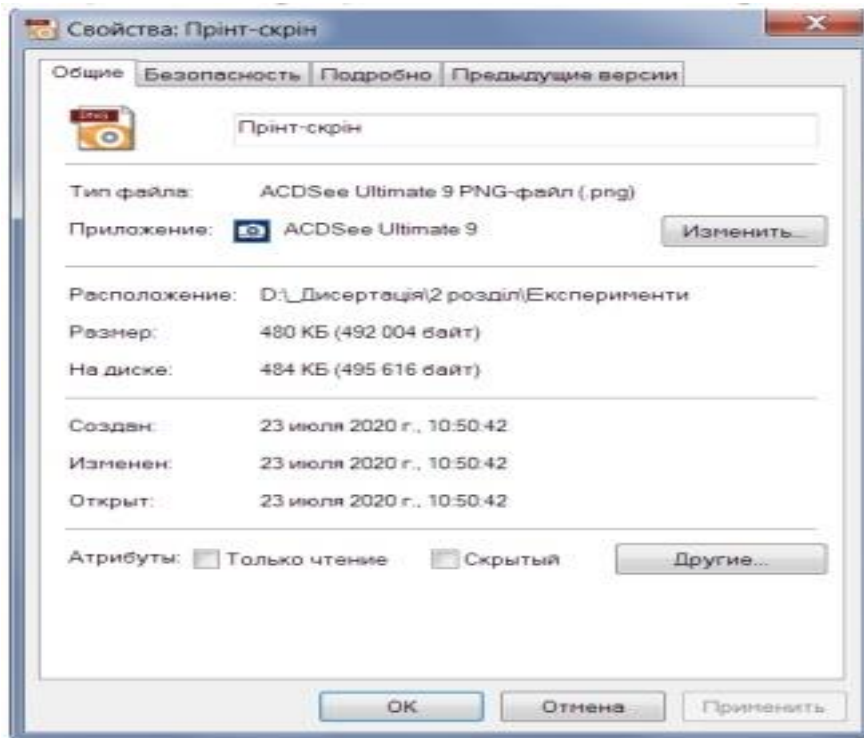
Властивості файлів:

А) Оригіналу

Б) Копії

Характерні властивості скріншоту, які підтверджують, що після його створення зміни у файл не вносилися

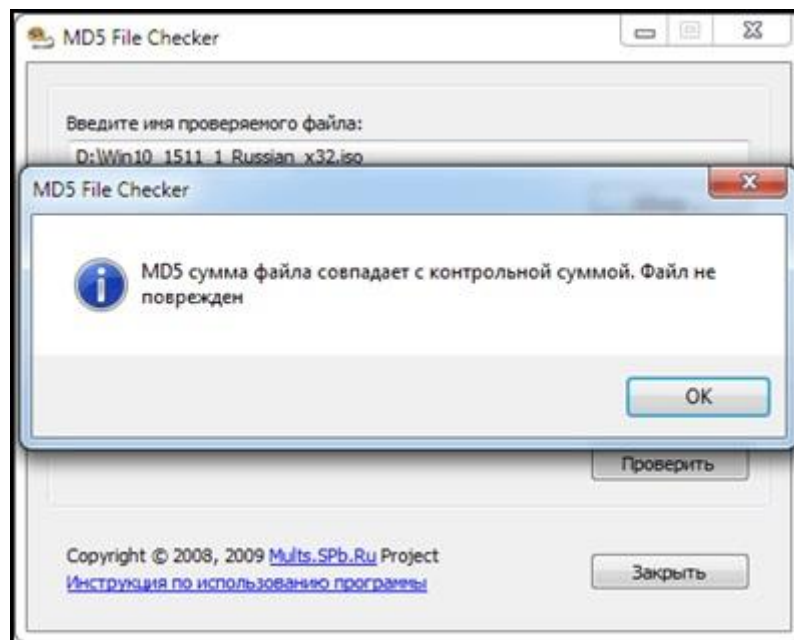

Алгоритм перевірки файлів на ідентичність

1. За допомогою спеціальних програм необхідно порахувати контрольну суму файлу (або каталогу з файлами).
2. Перевірити контрольну суму після проведення будь-яких дій над файлом, у процесі якого могла змінитися його цілісність (запис на диск, копіювання торщю).

Перевірка хеш-суми в програмі MD5 File Checker

Складається усього з одного вікна, в якому потрібно спочатку вибрати файл у верхньому полі, потім вставити в найнижче поле правильний хеш і натиснути кнопку «Перевірити».

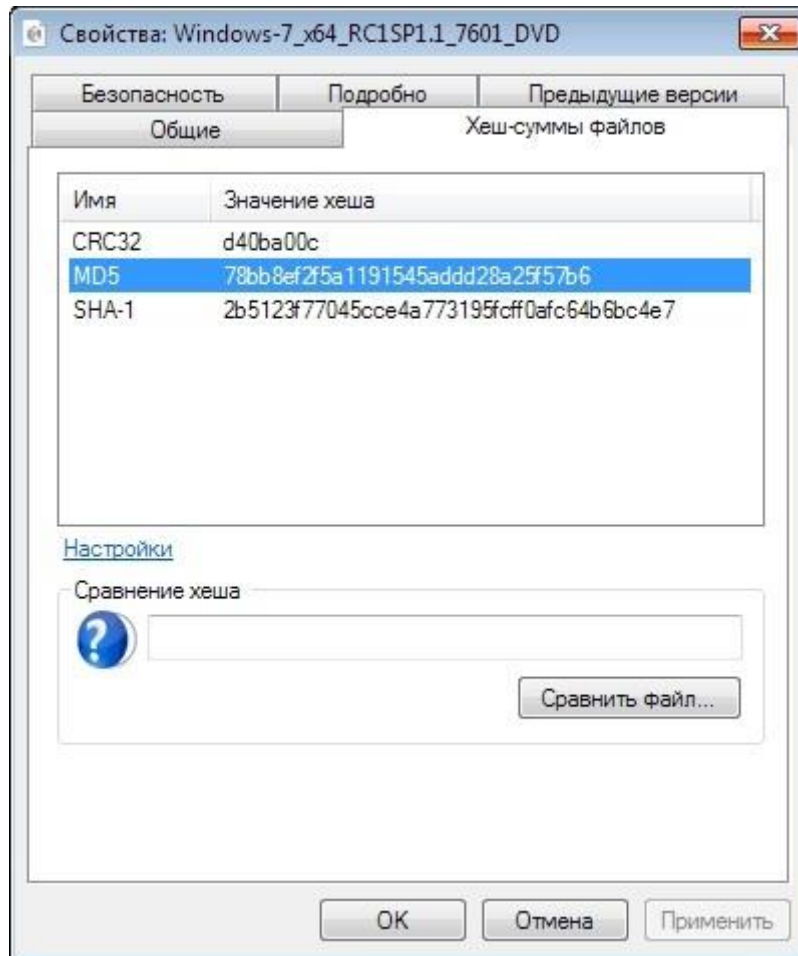

Шляхом перевірки в програмі MD5 встановлено, що файл не змінений

Розрахунок контрольних сум в програмі HashTab

HashTab є програмою для перевірки цілісності файлів шляхом швидкого розрахунку їх хеш-суми. Існують версії для операційних систем і Windows, і MacOS.

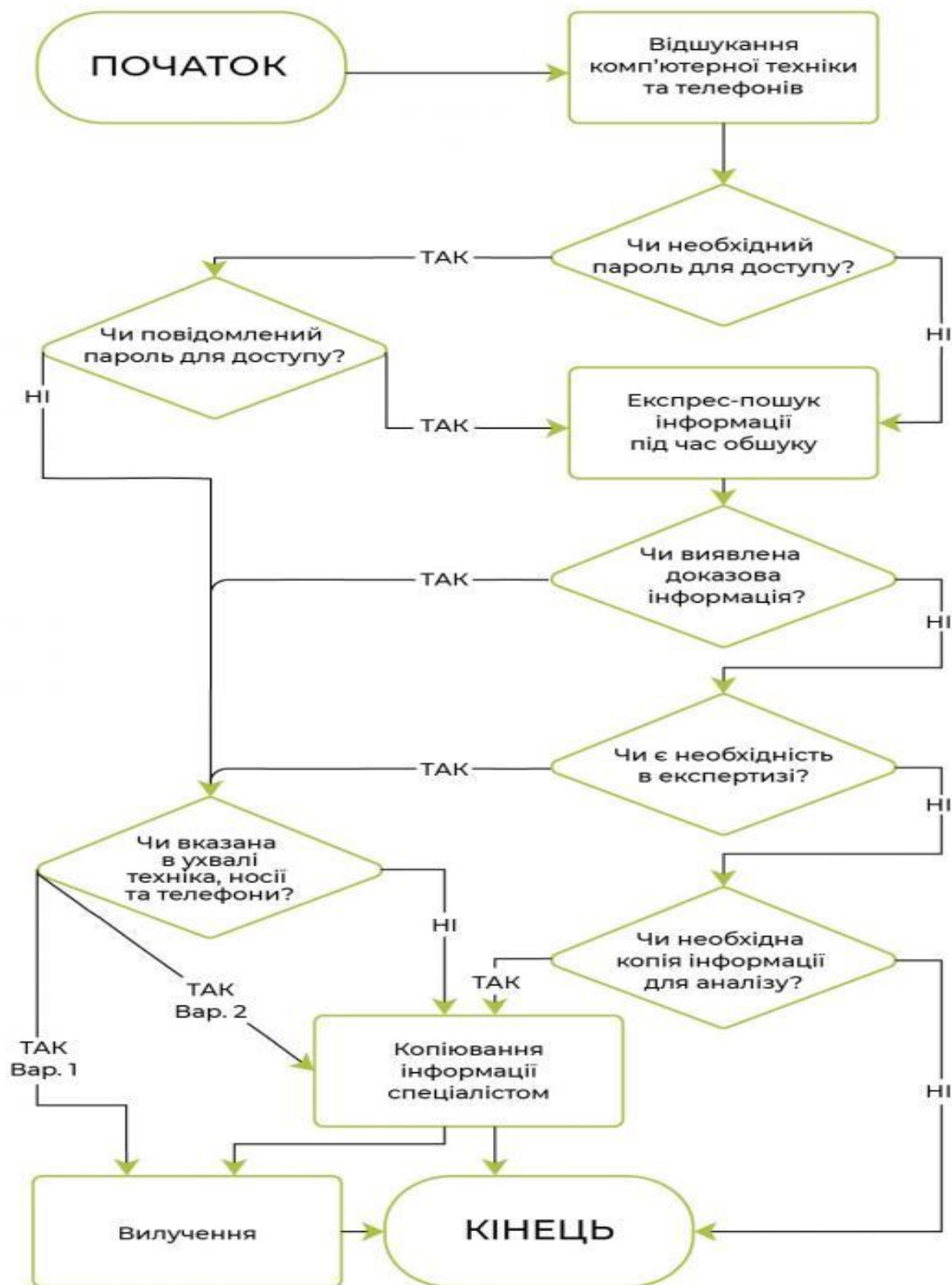
Після установки програми HashTab необхідно навести курсор на файл, який перевіряється, і натиснути правою кнопкою миші, далі в контекстному меню обрати позицію «Властивості» – буде відкрито нову вкладку «Хеш-суми файлів» та водночас запуситься розрахунок контрольних сум цього файлу.

Оброблення контрольних сум файлу за обраним алгоритмом MD5

Програма здатна обчислювати хеш-суми за безліччю алгоритмів, які можна вибрати, натиснувши «Налаштування». Так само є можливість вказати оригінальну контрольну суму. Якщо хеш-суми будуть збігатися, то з'явиться зелена позначка.

Алгоритм прийняття рішень щодо вилучення електронних носіїв інформації під час обшуку, огляду

Харківський національний університет внутрішніх справ

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«Колабораціонізм під час війни:
витоки формування та сучасне унормування»**

Виконала:

Курсантка факультету №1

Коваль Кристина Олександрівна

Науковий керівник:

завідувач кафедри кримінального
процесу та організації досудового
слідства факультету №1

Фоміна Тетяна Григорівна

2022

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ЯК НЕГАТИВНОГО ЯВИЩА ПІД ЧАС ВІЙНИ

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

ВИСНОВКИ

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. Із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року всі сфери життя українців зазнали чималих змін, з'явилися нові форми суспільних відносин, що негативно відобразилися на дотриманні основ національної безпеки України. Зокрема, стала проявленою колабораційна діяльність як форма співпраці населення з державою-агресором – Російською Федерацією. Даний вид кримінального правопорушення до нещодавно не був закріплений на законодавчому рівні, що обумовлювало проблемні питання щодо кваліфікації дій осіб-колаборантів, а також можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності.

З березня 2022 року у зв'язку з внесенням змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) та його доповненням новою статтею 111-1 правового визначення та нормативного закріплення набула колабораційна діяльність. Згідно статистичних даних Офісу Генерального прокурора, станом на 19.11.2022 р., із 19 010 злочинів проти основ національної безпеки України – 3478 злочинів за статтею 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», що становить друге місце серед кількості злочинів у цій групі (Додаток 1) [11].

Разом з тим, проведений аналіз дозволив визначити, що колабораціонізм не є зовсім новим явищем нашого суспільства: воно має певну історію, що зумовлює необхідність здійснення ретроспективного погляду на це явище. Неможливо зрозуміти наскільки негативним є явище колабораціонізм на сучасному етапі, не знаючи історії формування, розвитку та становлення цього явища ще у часи війн Наполеона у XVIII ст. та Другої світової війни. Вивчення історії розвитку явища колабораціонізм допоможе правозастосувачу виокремити нові способи запобігання цьому явищу та боротьби з ним.

Вивченням проблем існування, формування, розвитку та становлення явища колабораціонізм займалися такі вітчизняні і зарубіжні учені, як С. Гоффманн, Г. Деслефсен, В.В. Дзьобак, К. Панківський, Є.О. Письменний, та інші. На сучасному етапі питання щодо кримінально-правового аналізу та щодо порядку здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, підіймаються у роботах І.В. Гловюк, О.М. Заєць, А.В. Коваленко, Г.В. Мудрецька, І.М. Чекмарьова та інших. Беручи до уваги дослідження вказаних науковців, а також враховуючи те, що колабораціонізм є відносно новим явищем у сучасному правовому полі, необхідно комплексно дослідити його правову природу, із врахуванням історичних аспектів формування та сучасного унормування.

Мета і завдання наукової роботи. Метою наукової роботи є дослідження витоків формування та сучасного унормування колабораціонізму під час війни.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- охарактеризувати процес розвитку явища «колабораціонізм» та виокремити його історичні етапи;
- здійснити кримінально-правовий аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю;
- охарактеризувати особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають під час здійснення кримінального провадження щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, а також, – які виникали в ході історичного розвитку явища колабораціонізму.

Предметом дослідження є дослідження витоки формування та сучасне унормування колабораціонізму.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження слугувала сукупність філософських, загальнонаукових та конкретно-наукових методів, що застосовуються в юридичній науці. Серед філософських методів використано діалектичний та формально-логічний. Звернення до *діалектичного методу* забезпечило розгляд інституту колабораціонізму із позиції цілісності явища і взаємопов'язаності окремих його елементів (розділи 2, 3). *Формально-логічний метод* покладено в основу формування понятійного апарату в межах предмета дослідження (розділ 2). Серед конкретно-наукових методів використано історичний та статистичний. *Історичний метод* використано для виокремлення етапів розвитку колабораціонізму (розділ 1). *Статистичний метод* застосовувався під час узагальнення та опрацювання статистичних звітів Офісу Генерального прокурора.

Нормативно-правову основу наукової роботи склали: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України.

Емпіричну базу дослідження становлять статистична звітність Офісу Генерального прокурора; судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень; матеріали кримінальних проваджень.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці провідних українських і зарубіжних науковців з історії права, кримінального та кримінального процесуального права.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у науковій роботі поєднано дослідження історичних питань розвитку колабораціонізму; кримінально-правового аналізу правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю; особливостей досудового розслідування даного виду правопорушень.

До найважливіших положень, що містять наукову новизну, слід віднести наступні:

- виокремлено та охарактеризовано такі історичні етапи розвитку колабораціонізму: I етап – з кінця XVIII ст. до початку 40-х рр. XX ст. – витоки формування явища «колабораціонізм»; II етап – початок 40-х рр. XX ст. – кінець XX ст. – розвиток поняття «колабораціонізм» під час та після Другої світової війни без його законодавчого закріплення; III етап – з 03.03.2022 року – до сьогодні – закріплення поняття «колабораційна діяльність» на законодавчому рівні в Україні та формування слідчо-судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності колабораціоністів;

- на підставі аналізу наукової літератури та кримінально-правових положень визначено, що, на сьогодні колабораційна діяльність має прояв: *по-перше*, у активних діях осіб, які публічно заперечують збройну агресію РФ проти України, тимчасову окупацію території України; *по-друге*, діях осіб щодо добровільного обіймання посад в незаконних органах влади; *по-третє*, організації, проведенні або підтримки

незаконних виборів та референдумів на тимчасово окупованих територіях України; *по-четверте*, передачі окупаційним військам матеріальних ресурсів тощо;

- виокремлено особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, зокрема щодо підстав для початку досудового розслідування, визначення підслідності, призначення відповідних експертизи тощо.

Практичне значення наукової роботи полягає в тому, що обґрунтовані за результатами дослідження положення і висновки можуть бути використані у:

– *освітньому процесі* – при проведенні занять із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Доктрини кримінального процесу; історія та сучасність», «Кримінальне право», підготовці та удосконаленні навчальних посібників, курсів лекцій, методичних рекомендацій (акт впровадження факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ від 21.11.2022 р.) (Додаток 4);

– *науково-дослідній діяльності* – при подальшому дослідженні питань здійснення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю (акт впровадження факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ від 21.11.2022 р.) (Додаток 4);

Структура та обсяг наукової роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 43 сторінки, із них основний зміст 27 сторінок, додатки (4) – сторінок – 10.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ЯК НЕГАТИВНОГО ЯВИЩА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року поняття «колабораціоніст», «колабораціонізм» та «колабораційна діяльність» набули вагомого значення, оскільки з'явилися нові форми суспільних відносин, що негативно відобразились на дотриманні основ національної безпеки України. Втім, правовий аналіз дозволив визначити, що колабораціонізм не є зовсім новим явищем нашого суспільства: воно має певну історію. Для того, щоб правильно розуміти поняття «колабораціонізм» потрібно знати історію його виникнення, формування та розвитку. Колабораціонізм набув велику роль під час війн у ХІХ ст., найбільше під час Другої світової війни, але сьогодні, під час російсько-української війни, його значимість посилилась у декілька разів.

Системний аналіз історії колабораціонізму дозволяє виокремити такі основні етапи його становлення та розвитку у світі, і зокрема в Україні:

I етап – з кінця ХVІІІ ст. до початку 40-х рр. ХХ ст. – витоки формування явища «колабораціонізм».

II етап – початок 40-х рр. ХХ ст. – кінець ХХ ст. – розвиток поняття «колабораціонізм» під час та після Другої світової війни без його законодавчого закріплення.

III етап – з 03.03.2022 року – до сьогодні – закріплення поняття «колабораційна діяльність» на законодавчому рівні в Україні та формування слідчо-судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності колабораціоністів.

Виокремлення певних історичних етапів зумовлює необхідність розгляду питань щодо розвитку поняття та явища «колабораціонізм» з урахуванням історичних подій.

І етап – з кінця XVIII ст. до початку 40-х рр. XX ст. – витоки формування явища «колабораціонізм».

Як явище колабораціонізм зародився у ході воєн Наполеона – перших масштабних воєн у Європі, які проходили між націями, а не династіями [9].

Слово «колаборант» походить від фр. *collaborateur*, яке увійшло в обіг під час наполеонівських воєн на позначення французів, що займалися контрабандою товарів з Британії, континентальну блокаду якої Наполеон проголосив декретом 1806 року про заборону всім союзним і залежним від Французької імперії державам торгувати з Туманним Альбіоном. Під означення *collaborateur* підпадали і особи, які допомагали французьким монархістам незаконно залишити територію імперії [7].

Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції на початку 40-х рр. XX ст., коли частина французької влади відмовилася від опору агресії Німеччини. «Вішисти», тобто ті, хто підтримував колабораціоністський уряд Франції, сформований після поразки у війні з нацистською Німеччиною, поділяли колабораціонізм на військовий та адміністративний, які були найбільш розповсюджені в часи Другої світової війни в європейських державах, і передбачали на рівні урядів і еліт добровільну співпрацю з окупантами [13].

За дослідженням А.Ю. Бадида, вперше поняття «колабораціонізм» у позитивному сенсі використав французький маршал Філіпп Петен, який став засновником та керівником, так званого «режиму Віші» [1]. Він вважав, що колабораціонізм є певним перемир'ям, а не зрадою, між державами – Францією та Німеччиною.

У державах, які підтримували колабораціонізм, така діяльність проявлялась в різних сферах: воєнній, адміністративній, економічній, культурній, ідеологічній, що безумовно вплинуло на формування правових норм.

Оскільки термін «колабораціонізм» був сформований у контексті «уряду Віші» (Франція), то політичний колабораціонізм є одночасно і державним, тобто метою якого є продовження існуючої політики. Багато істориків вказують, що формою політичного колабораціонізму було також бажання політичних лідерів, позбавлених власних держав, як, наприклад, на території Генеральної губернії чи Райхскомісаріату Україна, використовувати нацистську окупацію для створення нової держави або автономії в майбутньому. Тарік Амар назвав цю форму співпраці колабораціонізмом задля держави [32, с. 195]. Інші історики (наприклад, Яцек Млинарчик, Карл-Петер Фрідріх) схильні називати колабораціоністами громадян з-поза державних чи збройних організацій, таких як митці, журналісти чи донощики, якщо вони активно поширювали нацистську ідеологію, що шкодила місцевому населенню.

Відповідно, ці історики виокремлюють з колабораціоністів тих, хто служив у нацистських формуваннях, наприклад, у поліції, але не шкодив. До прикладу, служба в поліції могла мати характер як утримання цивільного порядку, так і терору над суспільством. Оцінка того, що є «шкідливе» чи є «зрадою», ангажує індивідуальну систему цінності історика та може бути дуже неточною науково. Генрік Детхлефсен звертає увагу на те, що суспільство має природну схильність адаптуватися до умов, тому термін «колабораціонізм» має застосовуватись передусім до політичних еліт [30, с. 194]. Позиція еліт є особливо важлива, тому що формує політичний курс та моделі поведінки для суспільства. Застосування слова «колабораціонізм» до усіх форм співпраці спричиняє розмиття значення цього слова. Оскільки термін «collaboration» в

англійській мові часто вживається в загальному, нейтральному значенні співпраці, для означення ідеологічно мотивованої підтримки окупаційної влади елітами використовують термін «колабораціонізм» [29].

Отже, на початку формування поняття «колабораціонізм», воно проявилось у різних сферах суспільного життя, не лише пов'язане з воєнною, а й під час політичної взаємодії.

II етап – початок 40-х рр. XX ст. – кінець XX ст. – розвиток поняття «колабораціонізму» під час та після Другої світової війни без його законодавчого закріплення.

У часи Другої світової війни на співпрацю з нацистами йшли і на окупованих територіях східної Європи, яка мала дещо іншу природу на противагу аналогу цього явища в західній або північній Європі. Як зазначає український вчений Володимир Дзьобак, сприяння окупантам на землях східної Європи, зокрема в Україні або країнах Балтії, переважно характеризувалось своєю антиколоніальною спрямованістю та пов'язувалося із відновленням status quo, що існувало до включення їх до складу Радянського Союзу. У вищезазначених регіонах виокремився державний та індивідуалістичний (приватний) колабораціонізм, які мали різну природу [8]. Якщо перший був орієнтований на відновлення державності за допомогою нацистської Німеччини, то другий – скоріше носив характер їх ідеологічного неприйняття і негативного ставлення: необов'язково підтримували ідеологічну владу загарбників, співпраця могла бути умовою фізичного «виживання».

Домінування негативних конотацій не в останню чергу спричинено тим, що поряд із співпрацею з нацистами у тих самих країнах існував і більш-менш потужний Рух Опору. За дослідженням американського політолога Стенлі Гоффманна, у роки Другої світової війни у низці країн Європи сформовано пронацистські колабораціоністські уряди: у Норвегії – уряд міністра-президента Відкуна Квіслінга, у Нідерландах – уряд «лейдера» (вождя) нідерландського народу Антона Адріана Мюссерта, у Сербії – уряд прем'єр-міністра генерала Милана Недіча, у Хорватії – режим лідера усташів Анте Павелича, у Словаччині – уряд Йозефа Тисо, в Угорщині (від 1944) – уряд Ференца Салаші та інші [31, с. 379].

У СРСР колабораціоністами ставали ідейні противники радянської влади, постраждали від розкуркулення, репресій, голодомору, а також особи з числа військовополонених і цивільного населення, які вбачали у колабораціонізмі єдину можливість вижити в умовах окупації. За різними оцінками, в 1941–45 роках від 1,5 до 2 млн радянських громадян тією чи іншою мірою співпрацювали з німецькою владою [28]. Командування вермахту від початку німецько-радянської війни прагнуло створити формування з числа добровольців на окупованих територіях СРСР, проте Адольф Гітлер категорично це заборонив. Тому 1941 року із колабораціоністів організовували виключно поліцейські сили. Лише на початку 1942 року, після значних втрат на фронті та в умовах розгортання партизанського руху в тилу, німецьке командування розпочало формування підрозділів і частин з радянських військовополонених та цивільних осіб (при цьому малося на меті й створення соціальної бази для окупаційної адміністрації). Відповідно до директиви начальника генштабу сухопутних військ Німеччини генерал-полковника Франца Гальдера від 16 серпня 1942 їх поділяли на 4 групи: «гіви» – окремі військовополонені та цивільні особи, які виконували у німецьких частинах допоміжні роботи (були їздовими,

шоферами, робітниками у майстернях і на кухнях тощо); поліцейські команди – допоміжна поліція німецькі війська і цивільні управління на окупованих територіях; охоронні частини) – збройні формування, призначені для боротьби з партизанами та охорони тилу; бойові частини – збройні формування, призначені для ведення бойових дій проти радянської армії [9]. Крім того, радянських колабораціоністів активно вербували у спеціальні школи абверу, що здійснювали підготовку агентів для ведення розвідування, пропагандистської і диверсійної роботи в тилу радянської армії.

Наймасовішою категорією серед колабораціоністів були «гіві», зокрема восени 1943 року у штаті німецької піхотної дивізії (близько 12 тисяч осіб) передбачено наявність понад 2 тисяч «гіві» (їхня постійна загальна кількість – понад 500 тисяч осіб). Поліцейські команди, організовані переважно в Україні та країнах Балтії (1943 року – понад 350 тисяч осіб), використовували, як правило, для боротьби із радянськими партизанами, такі ж функції виконували охоронні підрозділи [9].

За дослідженням А. Боляновського, на відміну від трактування поняття «колабораціонізм» у демократичних державах, комуністичні режими Східної Європи й, особливо, СРСР під час і після Другої світової війни розглядали колабораціонізм із нацистами надзвичайно розширено, підводячи під це поняття також дії (що кваліфікувалися як злочинні) тих людей, які пасивно виконували свої цивільні обов'язки під час окупації без скоєння злочинів чи свідомого завдання шкоди своїй країні; були до цього силоміць примушеними окупантами; потрапили до військового полону і певний час залишалися військовополоненими; для свого порятунку вимушено взяли громадянство іноземних держав; вступали до військових формувань окупантів під тиском спричинених іноземною державою непереборних обставин, які становили загрозу для життя людини чи навіть існування національних, етнічних чи релігійних групи; воювали у структурах Руху Опору, що не контролювала радянська влада або комуністичні організації Східної Європи [25, с. 428].

Історичний погляд з приводу досліджуваного явища також висловлює К. Паньківський. Його аналіз показує, що під час Другої світової війни практично усі члени суспільства, незалежно від позиції, яку в ньому займали, взаємодіяли з окупаційним режимом. Люди продовжували сплачувати податки, працювати, брати участь в культурному житті – усе це було формою суспільної адаптації до статусу-кво та не завжди означало ідеологічну підтримку окупанта. Формою співпраці можна визнати приєднання до привілейованих фольксдойчів (списку етнічних німців), або службу в локальних інституціях (школа, адміністративні установи), чи байдужість спостерігачів насильства, яке чинили цивільні. У короткій перспективі вона була особисто та для родини вигідна — приносила пенсію, свободу руху, а у випадку євреїв — додаткові харчі та відкладення смерті. Дехто об'єднував різні форми співпраці зі супротивом владі чи допомогою іншим. Межа між пристосуванням та активною підтримкою режиму була тонка, та багато хто її перетнув, особливо вступаючи до збройних формувань, проявляючи політичну співпрацю чи активну підтримку нового, расистського, суспільного порядку. Найбільш яскравою формою колабораційної діяльності було співучасть у вбивстві єврейського населення [19, с. 267].

На думку багатьох науковців, після Другої світової війни, категорія «колабораціонізм» набула негативного смислу і більшою мірою політичного навантаження та емоційного забарвлення, що відбилося на її змістовному наповненні [21, с. 10]. Так, одна з класичних версій цього терміну з вищезначеною тональністю

була запропонована в українській історіографії Ярославом Грицаком, який інтерпретував колабораціонізм як співпрацю населення завойованих держав з окупаційним режимом, а колабораціоніста як зрадника своєї батьківщини, що спрацює з окупантами [6, с. 8].

Український дослідник Олександр Гончаренко звернув увагу на те, що у радянській історіографії термін «колабораціонізм» вживався переважно для пояснення питання співпраці з гітлерівцями у військово-політичній сфері в країнах Західної Європи. До 1990-х рр. термін «колабораціонізм» практично не використовувався для означення співпраці з ворогом на радянській території, а застосовувався тільки для характеристики подібних явищ на окупованих територіях Європи [5, с. 16]. Однак деякі історики зробили спробу відокремити зраду інтересів держави від форм співпраці людей з окупантами, виправданих обставинами, шляхом використання терміну менш вираженого негативним забарвленням. До таких форм співпраці відносили економічну, культурну, ідеологічну тощо [22, с. 13].

Отже, ми можемо зазначити, що у період 40-х рр. ХХ ст. – кінця ХХ ст. ані серед військових головнокомандуючих службовців ані серед істориків-правознавців не було єдиного розуміння поняття «колабораціонізм». Панувала думка про визначення цього явища як співпраці населення та окупаційних військ. Разом з тим, юридичної відповідальності за здійснення колабораційної діяльності у цей період на законодавчому рівні не було встановлено.

III етап – з 3.03.2022 року – до сьогодні – закріплення поняття «колабораційна діяльність» на законодавчому рівні в Україні та формування слідчо-судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності колабораціоністів.

Під час російсько-української війни, термін «колабораціонізм» набуває нових красок, має свої характерні риси, яких не було під час Другої світової війни. Такі активні зміни у суспільстві формують нові виклики перед правоохоронними органами під час документування, доказування та розслідування колабораціонізму.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-ІХ від 03.03.2022 року були внесені зміни до ККУ, які закріпили поняття «колабораціонізм» на законодавчому рівні. Починаючи з цього періоду формується слідчо-судова практика щодо притягнення до кримінальної відповідальності колабораціоністів, про яку мова буде йтися у розділі 3 цієї роботи.

Отже, проаналізувавши історичні аспекти розвитку явища «колабораціонізм», ми можемо виокремити 3 етапи його формування: 1) з кінця ХVІІІ ст. до початку 40-х рр. ХХ ст. – витоки формування явища «колабораціонізм»; 2) початок 40-х рр. ХХ ст. – кінець ХХ ст. – розвиток явища «колабораціонізм» під час та після Другої світової війни без його законодавчого закріплення. 3) з 03.03.2022 року – до сьогодні – закріплення поняття «колабораційна діяльність» на законодавчому рівні в Україні та формування слідчо-судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності колабораціоністів.

У період з кінця ХVІІІ ст. до початку 40-х рр. ХХ ст., тобто на початку формування поняття «колабораціонізм», воно проявилось у різних сферах суспільного життя, не лише під час воєнних кампаній, а й під час політичної взаємодії. На другому етапі – явище «колабораціонізм» набуло більшого значення, оскільки його прояви стали більш розповсюджені під час та після Другої світової війни. Разом з тим, ані серед

військових головнокомандуючих службовців ані серед істориків-правознавців не було єдиного розуміння поняття «колабораціонізм». Панувала думка про визначення цього явища як співпраці населення та окупаційних військ. Втім, юридичної відповідальності за здійснення колабораційної діяльності у цей період на законодавчому рівні не було встановлено. Третій етап (з 03.03.2022 року – до сьогодні) обумовлений появою законодавчого закріплення поняття «колабораційна діяльність» у ст. 111-1 КК України, завдяки чому правоохоронні органи сьогодні можуть ефективно розслідувати кримінальні правопорушення, пов'язані з цим явищем.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Останні вісім років, починаючи з 2014 року, Україна потребувала визнання окремих видів колабораційної діяльності незаконними на рівні кримінального закону. Втім, на рівні національного законодавства поняття «колабораційна діяльність» з'явилося після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. 3 березня 2022 року Верховною Радою України прийнятий, а 15 березня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX, яким включено до КК України нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність» [23]. Дана стаття охопила значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором.

За повідомленнями Офісу Генерального прокурора, уже в перші дні дії нової статті 111-1 ККУ були зареєстровані провадження за фактами вчинення цих кримінальних правопорушень, а 30.03.2022 за статтею колабораціонізм було скеровано до суду перший обвинувальний акт [20]. Станом на 19.11.2022 кількість вчинених правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, складає 3478 (Додаток 1) [11].

Об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України, є основи національної безпеки України. З огляду на зміст ч. 8 ст. 111-1 КК України, додатковим об'єктом кримінальних правопорушень є життя і здоров'я людей та право власності [27].

Суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України, є у більшості диспозицій лише громадянин України, але у деяких складах вказівки на певного суб'єкта немає [15].

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень характеризується прямим або непрямим умислом. Як зазначає суддя Вищого антикорупційного суду О. Кравчук та суддя М. Бондаренко, у ряді складів кримінальних правопорушень за ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 ККУ важливе значення має добровільність (якщо особа здійснювала відповідні дії не добровільно, а під примусом (байдуже яким), склад правопорушення відсутній). У частині складів правопорушень важливе значення для кваліфікації має мета: за ч. 3 – мета пропаганди; за ч. 6 – мета організації та проведення заходів (або) та саме активної участі в них задля підтримки держави-агресора або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України) [15].

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень за статтею 111-1 КК України обумовлена діями, які передбачають публічні заперечення громадянином України

щодо здійснення збройної агресії проти України; встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; або публічні заклики громадянином України щодо підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора; невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (Додаток 2) [2].

Ч. 1 ст. 111-1 КК України.

Відповідальність за ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачається за дії у вигляді публічних висловлювань – заперечень або закликів в одній із таких форм: 1) публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України; 2) публічне заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 3) публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; 4) публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та (або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; 5) публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [16].

Склад кримінального правопорушення є формальним і не передбачає настання обов'язкових шкідливих наслідків таких діянь.

Вказаний склад кримінального правопорушення відноситься до проступків, оскільки за його вчинення передбачено основне покарання у виді позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років.

Встановлюючи такий тривалий строк за санкцією статті, законодавець змінив норми ст. 55 КК України, передбачивши можливість застосування цього покарання як основного або додаткового саме за правопорушення, передбачені ст. 111-1 КК України.

Ч. 2 ст. 111-1 КК України.

Відповідальність за ч. 2 ст. 111-1 КК України настає за діяння у вигляді добровільного заняття некерівної посади, тобто не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у будь-яких незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у т. ч. в окупаційній адміністрації держави-агресора. Щодо характеру посади, то це можуть бути фактично будь-які посади лінійних працівників в незаконних органах влади. Як зазначають Кравчук О. та Бондаренко М., це можуть бути незаконні органи влади у вигляді державних органів чи органів місцевого самоврядування. Усі органи влади, утворені на тимчасово окупованій території, крім передбачених чинними законами України, є незаконними. За санкцією цієї частини також вбачається, що це кримінальний проступок. Також у санкції статті передбачена можливість додаткового покарання у виді конфіскації майна для винної особи, що в ККУ не є характерним для кримінальних проступків [15].

Ч. 3 ст. 111-1 КК України.

Відповідальність за ч. 3 ст. 111-1 КК України настає за дії у вигляді пропаганди в закладах освіти незалежно від типів та форм власності, спрямованої (законодавець формулює це як мету злочину) на сприяння: 1) здійсненню збройної агресії проти України; 2) встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України; 3) уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України [16].

Вказаний злочин є нетяжким. Щодо санкції ч.3 ст. 111-1 КК України хотілось би звернути увагу на строк додаткового покарання, який встановлено від десяти до п'ятнадцяти років.

Ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК України настає за дії у вигляді передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території та (або) збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора.

Також за цією частиною кваліфікуються дії з провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, в т. ч. з окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Вказаний злочин є нетяжким, водночас передбачене обов'язкові два додаткові покарання: (1) у вигляді конфіскації майна та (2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років [16].

Ч. 5 ст. 111-1 КК України.

За частиною 5 ст. 111-1 КК України передбачена відповідальність за дії у формі: 1) добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, 2) добровільного обрання до таких незаконних органів; 3) участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; 4) публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території [16].

Вказаний злочин є тяжким, передбачено два додаткових покарання: (1) необов'язкову конфіскацію майна і (2) обов'язкове позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

Ч. 6 ст. 111-1 КК України.

Частиною 6 ст. 111-1 КК України передбачена кримінальна відповідальність за такі дії, здійснені в співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією, спрямовані на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України: 1) організація та проведення заходів політичного характеру; 2) активна участь у таких заходах; 3) здійснення інформаційної діяльності [16].

Злочин є особливо тяжким, також передбачено два додаткових покарання: (1) необов'язкову конфіскацію майна і (2) обов'язкове позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

Ч. 7 ст. 111-1 КК України.

За частиною 7 ст. 111-1 КК України встановлена відповідальність за дії у формах: 1) добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території; 2) добровільна участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території; 3) добровільна участь в збройних формуваннях держави-агресора; 4) надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до

законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України [15].

Ч. 8 ст. 111-1 КК України.

Як зазначає суддя Вищого антикорупційного суду О. Кравчук та суддя М.Бондаренко, перші сім частин передбачають лише прості склади кримінальних правопорушень й законодавець, напевно, мав на меті передбачити в ч. 8 ст. 111-1 КК України кваліфікований склад для злочинів, передбачених ч. 5–8 цієї статті. Однак, очевидно, що в цій частині сталася технічна помилка в тексті закону, й законодавець послався не на діяння, передбачені ч. 5–8 цієї статті, а на осіб, зазначених у них. При цьому, в цих частинах згадуються як громадяни України, так і інші особи (за ч. 6 ст. 111-1 КК України передбачена відповідальність незалежно від громадянства України). Внаслідок цього, під формальні ознаки ч. 8 ст. 111-1 КК України підпадає фактично будь-який злочин, що потягнув загибель людей або інші тяжкі наслідки (ознаку тяжких наслідків у вигляді грошової оцінки шкоди визначено в п. 3 Примітки до ст. 111-1 КК України) [15].

При цьому за санкцією ч. 8 ст. 111-1 КК України передбачено найсуворіше покарання у виді довічного позбавлення волі, що за КПК України є підставою для судового розгляду за участі присяжних за клопотанням хоча б одного обвинуваченого.

Отже, нормативне закріплення у ст. 111-1 КК України кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність відіграє важливе значення для засудження правопорушників. З урахуванням реалій сьогодення, у загальному розумінні колабораційна діяльність полягає у активних діях осіб, які публічно заперечують збройну агресію РФ проти України, тимчасову окупацію території України, які добровільно обіймають посади в незаконних органах влади, організують, проводять або підтримують незаконні вибори та референдуми на тимчасово окупованих територіях України, передають окупаційним військам матеріальні ресурси тощо.

Законодавче закріплення відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з колабораційною діяльністю, надало можливість правоохоронним органам починати кримінальні провадження щодо осіб-колаборантів, а також розслідувати кримінальні провадження щодо злочинних дій таких осіб.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну національне законодавство зазнало чималих змін. Зміни в чинному кримінальному процесуальному законодавстві відбулися задля того, щоб правоохоронні органи змогли ефективно та швидко притягнути правопорушника до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, зокрема проти основ національної безпеки України. В умовах воєнного стану доцільно розглянути особливості розслідування кримінальних правопорушень, а саме злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю, адже вчинення таких протиправних дій є одним із найбільш поширених кримінальних правопорушень.

У забезпеченні основ національної безпеки в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України важливу роль відіграє ефективно запобігання та протидія

колабораційній діяльності, кримінальну відповідальність за здійснення якої передбачено статтею 111-1 КК України, яку доповнено Законом України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність».

Загалом, в широкому сенсі «колабораціонізм» – умисне і добровільне співробітництво громадянина України з державою-агресором або її представниками у будь-якій формі, в інтересах держави-агресора і на шкоду національній безпеці України чи її союзників [24]. Відповідно до ст. 111-1 КК України така злочинна діяльність на користь держави-агресора карається позбавленням волі на строк до 15 років з конфіскацією майна, а вчинення дій, які призвели до загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків – позбавленням волі на строк від 15 років або довічним ув'язненням [16].

Особливість розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю полягає в тому, що злочини, передбачені статтею 111-1 ККУ, розслідуються слідчими Служби безпеки України (далі – СБУ) відповідно до ч. 2 ст. 216 КПК України. Але у випадку і в порядку встановленому ч. 5 статті 36 КПК України здійснення розслідування будь-якого кримінального правопорушення в умовах воєнного стану може бути доручено іншому органу досудового розслідування [17].

Співробітники органів досудового розслідування, зокрема слідчі Національної поліції України (далі – НПУ) та слідчі СБУ можуть самі виявляти елементи вчинення колабораційної діяльності через публікації: фотографії, текстові пости або відео, де зазначені начебто правомірні дії країни-агресора, у соціальних мережах, публічний заклик до підтримки вчинення дій країною-агресором, до співпраці з країною-агресором тощо; або отримати заяви та повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю.

Після виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зокрема фотографій, текстових постів або відео, де знаходяться елементи вчинення такого кримінального правопорушення, речових доказів, або отримання заяви чи повідомлення про вчинення такого кримінального правопорушення особою [4], слідчий вносить відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань не пізніше 24 годин відповідно до ч. 1 ст. 214 або ж відповідно до п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК України [17].

Наступним етапом здійснення кримінального провадження є призначення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи, яка здійснюється задля встановлення змістовних характеристик тексту та психологічних характеристик матеріальної поведінки осіб (якщо особа, наприклад, усно закликала до вчинення колабораційних дій, є докази, показання свідків тощо), або лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи, завдяки якій експерт може визначити, чи дійсно у публікації містяться заклики до вчинення дій, пов'язаних з колабораційною діяльністю або іншою, яка має на меті насильницьку зміну конституційного ладу України, захвату державної влади, зміну кордонів або території України в незаконному порядку тощо.

Надалі, за наявності сукупності належних та допустимих доказів особі, яка знаходиться на території України, вручається повідомлення про підозру відповідно до статей 276-278 КПК України. Якщо ж особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з колабораційною діяльністю, знаходиться на тимчасово

окупованій території України, та слідчий встановив наявність достатніх доказів для повідомлення підозри, здійснення кримінального провадження здійснюється в межах спеціального досудового розслідування відповідно до статей 297¹-297⁵ КПК України.

Досудове розслідування може бути закінчено складанням обвинувального акту тільки за наявності внутрішнього переконання прокурора та слідчого про винуватість особи й необхідність звернення до суду для вирішення питання щодо притягання її до кримінальної відповідальності та засудження.

Аналіз судової практики щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України

➤ Прикладом засудження за вчинення кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 111-1 КК України є вирок №1-кп/204/614/22 Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 204/6874/22 (Додаток 3) [3]. Під час розслідування встановлено, що особа записала відео на власний телефон щодо ситуації в країні та в місті Дніпро задля популярності серед своїх підписників в соціальній мережі «Facebook». Експертами Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби Безпеки України було встановлено наявність в усномовлених промовах на відеозаписах публічне заперечення збройної агресії Росії проти України та публічні заклики до підтримки рішень держави-агресора щодо окупації території України. Суд постановив рішення визнати особу винною у вчиненні кримінального проступку та призначив покарання у виді позбавлення права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування України строком на 10 років.

➤ Також прикладом розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з колабораційною діяльністю (ч. 6 ст. 111-1 КК України) є справа № 757/14213/22-к Печерського районного суду м. Києва (Додаток 3) [26]. Під час розслідування встановлено, що особа створила сторінку користувача соціальних мереж «Вконтакте» та «Facebook» для здійснення колабораційної діяльності. Маючи на меті здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державною-агресором, які спрямовані на підтримку держави-агресора, особа, починаючи з 24 лютого 2022 року, почала активно публікувати та вести особисту переписку з користувачами указаних соціальних мереж, з метою поширення інформації на підтримку держави-агресора. Окрім того, 17 березня 2022 року, використовуючи створену сторінку у соціальній мережі «Вконтакте» здійснювала переписку з особою, розуміючи що вказана особа є працівником ФСБ РФ, з власної ініціативи здійснював інформування та добровільно надав згоду на співпрацю з ФСБ РФ.

➤ За даними Офісу Генерального прокурора, депутату однієї з районних рад м. Херсон було повідомлено про підозру у колабораційній діяльності (ч. 7 ст. 111-1 КК України). За даними слідства, в період дії воєнного стану депутат від політичної партії «ОПЗЖ», діяльність якої з червня 2022 року заборонена на території України, залишився на тимчасово окупованій території Херсонської області. Він добровільно зайняв посаду в псевдоправоохоронному органі «ГУ МВД Херсонской области», створеному окупаційною владою РФ та співпрацював з її представниками. Правоохоронці затримали його на деокупованій території Херсонщини. Досудове розслідування у кримінальному провадженні здійснюється слідчими Головного слідчого управління СБУ за оперативного супроводу Департаменту захисту

національної державності СБУ та Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України [18].

➤ За даними Офісу Генерального прокурора, Донецькою обласною прокуратурою заочно повідомлено про підозру мешканцю м. Маріуполя у колабораційній діяльності (ч. 6 ст. 111-1 КК України). За даними слідства, наприкінці 2021 року мешканка м. Маріуполя, маючи диплом за фахом «Журналістика», працювала на один з маріупольських місцевих телеканалів. У вересні поточного року, перебуваючи в окупованому місті, підозрювана почала працювати «кореспондентом» на пропагандистському телеканалі «Маріуполь 24». Підтримуючи політику ворога, вона здійснює підбір тем і спікерів для проросійських новинних сюжетів, організовує зйомки, забезпечує інформаційну діяльність каналу загарбників, поширюючи «правильні новини» задля маніпулювання свідомістю мешканців захопленого агресором міста [10].

➤ За даними Вишгородської окружної прокуратури жителю Київщини повідомлено про підозру у колабораційній діяльності (ч. 4 ст. 111-1 КК України). За даними слідства, підозрюваний у перший день окупації села Залишани Вишгородського району зустрів на вулиці військовослужбовців збройних сил РФ. Він підтримував ідеї «руського мира», добровільно вирішив допомагати окупантам. Чоловік забезпечував їх питною водою, продуктами харчування та іншими необхідними речами. Також він сказав сусіду, щоб той віддав свій автомобіль. У разі відмови обіцяв, що до нього додому прийдуть озброєні військовослужбовці РФ. У подальшому підозрюваний на цій автівці безперешкодно їздив до сусіднього окупованого села за хлібом, який роздавав загарбникам на ворожих блокпостах [12].

Отже, вивчення судових рішень, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень, а також опрацювання звітності Офісу Генерального прокурора дозволило дослідити приклади притягнення до кримінальної відповідальності та засудження осіб за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України.

Аналіз судової практики дає можливість зазначити, що розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, має свої специфічні особливості, такі як підстави для початку досудового розслідування, визначення підслідності, призначення відповідних експертиз, здійснення повідомлення про підозру особу тощо.

ВИСНОВКИ

1. Проведений аналіз наукової літератури щодо історичного розвитку колабораціонізму як негативного явища під час війни дозволив виокремити та охарактеризувати певні етапи: **I етап** – з кінця XVIII ст. до початку 40-х рр. XX ст. – витоки формування явища «колабораціонізм»; **II етап** – початок 40-х рр. XX ст. – кінець XX ст. – розвиток поняття «колабораціонізм» під час та після Другої світової війни без його законодавчого закріплення; **III етап** – з 03.03.2022 року – до сьогодні – закріплення поняття «колабораційна діяльність» на законодавчому рівні в Україні та формування слідчо-судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності колабораціоністів.

У період з кінця XVIII ст. до початку 40-х рр. XX ст., тобто на початку формування поняття «колабораціонізм», воно проявилось у різних сферах суспільного життя, не лише під час воєнних кампаній, а й під час політичної взаємодії. На другому етапі – явище «колабораціонізм» набуло більшого значення, оскільки його прояви стали більш розповсюджені під час та після Другої світової війни. Разом з тим, ані серед військових головнокомандуючих службовців ані серед істориків-правознавців не було єдиного розуміння поняття «колабораціонізм». Панувала думка про визначення цього явища як співпраці населення та окупаційних військ. Втім, юридичної відповідальності за здійснення колабораційної діяльності у цей період на законодавчому рівні не було встановлено. Третій етап (з 03.03.2022 року – до сьогодні) обумовлений появою законодавчого закріплення поняття «колабораційна діяльність» у ст. 111-1 КК України, завдяки чому правоохоронні органи сьогодні можуть ефективно розслідувати кримінальні правопорушення, пов'язані з цим явищем.

2. Кримінально-правовий аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю дозволив визначити, що нормативне закріплення у ст. 111-1 КК України кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність відіграє важливе значення для засудження правопорушників. З урахуванням реалій сьогодення, у загальному розумінні колабораційна діяльність полягає у активних діях осіб, які публічно заперечують збройну агресію РФ проти України, тимчасову окупацію території України, які добровільно обіймають посади в незаконних органах влади, організовують, проводять або підтримують незаконні вибори та референдуми на тимчасово окупованих територіях України, передають окупаційним військам матеріальні ресурси тощо.

3. З урахуванням аналізу судової практики визначено особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, зокрема щодо підстав для початку досудового розслідування, визначення підслідності, призначення експертиз тощо. Кримінальні правопорушення, пов'язані з колабораційною діяльністю, здебільшого розслідуються працівниками СБУ. Працівники органів досудового розслідування, зокрема слідчі СБУ та НПУ, можуть самі виявляти елементи кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, або за допомогою заяв та повідомлень від інших осіб щодо наявності у публікаціях соціальних мереж, а саме фотографіях, текстових постах або відео, де зазначені начебто правомірні дії країни-агресора, у соціальних мережах, публічний заклик до підтримки вчинення дій країною-агресором, до співпраці з країною-агресором тощо. Після виявлення таких фактів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, слідчі вищевказаних органів досудового розслідування можуть починати розслідування. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, можуть бути проведені комплексна психолого-лінгвістична експертиза, яка здійснюється задля встановлення змістовних характеристик тексту та психологічних характеристик матеріальної поведінки осіб, або лінгвістична семантико-текстуальна експертиза, завдяки якій експерт може визначити, чи дійсно у публікації містяться заклики до вчинення дій, пов'язаних з колабораційною діяльністю.

Список бібліографічних посилань

1. Бадида А. Ю. Колабораціонізм у Франції 1940-1944 років та його оцінки: чи можливі уроки для України? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право 2022. Том 1 № 72. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.1>
2. В Україні посилили покарання для колаборантів Національне агентство з питань запобігання корупції: Вебсайт НАЗК. 25.03.2022. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/v-ukrayini-posylyly-pokarannya-dlya-kolaborantiv/> (дата звернення: 18.11.2022)
3. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 204/6874/22, провадження № №1-кп/204/614/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106339886> (дата звернення: 15.11.2022)
4. Вирок суду у справі № 522/7557/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105149344> (дата звернення: 13.11.2022).
5. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал*. Вип. 1 (23) / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Інститут історії України НАН України. К., 2019. С. 5-25.
6. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ. 1996. 360 с.
7. Грудзев С. Чи потрібен Україні закон про колабораціонізм? Сайт Главком. 06.03.2021. URL: https://glavcom.ua/amp/columns/gennadiy_druzenko/gromadyani-zradniki-kolaboranti-740839.html (дата звернення: 07.11.2022).
8. Дзьобак В. Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. *Сторінки воєнної історії України*. 2008. № 11. С. 253 – 254.
9. Енциклопедія Сучасної України. Т. 14: «Кол» – «Кос» / Гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. 767 с. URL: https://esu.com.ua/search_articles?id=4446
10. Забезпечує інформаційну діяльність окупантів - підозрюється «кореспондентка телеканалу Мариуполь 24» Сайт: Офіс Генерального прокурора України. 29.10.2022. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/zabezpecuje-informaciiu-diyalnist-okupantiv-pidozryujetsya-korespondentka-telekanalu-mariupol-24> (дата звернення 11.11.2022).
11. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 19.11.2022. Сайт: «Офіс Генерального прокурора»: URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 19.11.2022).
12. Зустрічав та забезпечував ворога - мешканцю Київщини повідомлено про підозру у колабораційній діяльності Сайт: Офіс Генерального прокурора. 08.11.2022). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/zustricav-ta-zabezpecuvav-voroga-yizeyu-i-vodoyu-meskancyu-kiyivshhini-povidomleno-pro-pidozru-u-kolaboracii-diyalnosti> (дата звернення: 18.11.2022).

13. Колабораціонізм у роки Другої світової війни. Сайт. Томашпільська РДА. URL: [http://tomrda.gov.ua/news/kolaboracionizm-u-roki-drugoi-svitovoi-vijni/#:~:text=\(дата звернення: 07.11.2022\).](http://tomrda.gov.ua/news/kolaboracionizm-u-roki-drugoi-svitovoi-vijni/#:~:text=(дата звернення: 07.11.2022).)
14. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
15. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198-204. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45>. (дата звернення: 18.11.2022).
16. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862> (дата звернення: 11.11.2022).
17. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.11.2022).
18. На Херсонщині затримано депутата від забороненої «ОПЗЖ» через колабораційну діяльність. Сайт: Офіс Генерального прокурора. 17.11.2022. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/na-xersonshhini-zatrimano-deputata-vid-zaboronenoji-opzj-cerez-kolaboraciiu-diyalnist> (дата звернення: 18.11.2022).
19. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк. Торонто: Життя і мислі: Кн. 7, 1965. 479 с.
20. Перший обвинувальний акт за статтею колабораціонізм скеровано до суду. Сайт: Офіс Генерального прокурора. 30.03.2022. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/persii-obvinuvalnii-akt-za-statteyu-kolaboracionizm-skerovano-do-sudu> (дата звернення: 11.11.2022).
21. Письменний Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Сєверодонецьк, 2020. 120 с.
22. Потильчак О. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944): причини і прояви К.: УДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1997. 29 с.
23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України № 2108-IX від 03.03.2022. URL: <http://www.golos.com.ua/documents/z-2108-ix.pdf> (дата звернення: 11.11.2022)
24. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за побутове, адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором – колабораціонізм): проєкт Закону України № 5135. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/560862> (дата звернення: 13.11.2022);
25. Українські військові формування в збройних силах Німеччини: (1939-1945) / А. Боляновський; Львів. нац. ун-т імені І. Франка, Канад. ін-т укр. студій Альберт. ун-ту. – Львів: [б.в.], 2003. – 685 с.
26. Ухвала Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/14213/22-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105146808> (дата звернення: 15.11.2022).

27. Чекмарьова І.М.. Кримінально-правова характеристика ст. 111-1 КК України: *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: матеріали Всеукр. конференції (м. Одеса): ОДУВС. С. 116.
28. Babyn Yar. Memory Place. Базовий історичний наратив Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр». URL: <https://babynyar.org/storage/main/a7/9f/a79f5d1b95d299fa377952d1c4b88297081d938c50781072bb3f8cb3f381dbc2.pdf> (дата звернення: 08.11.2022).
29. Cambridge Dictionary. Collaboration. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/collaboration> (дата звернення: 08.11.2022).
30. Henrik Dethlefsen, "Denmark and the German Occupation: Cooperation, Negotiation or Collaboration?", *Scandinavian Journal of History*, 2008, № 7, 193–206.
31. Stanley Hoffman, *Collaborationism in France during World War II*, "The Journal of Modern History", 1968, № 40, 375–393.
32. Tarik Cyril Amar, *The Paradox of Ukrainian Lviv: A Borderland City between Stalinists, Nazis, and Nationalists* (New York, Cornell University Press: 2015), 356.

Додатки

Дані Офісу Генерального прокурора щодо злочинів, вчинених в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 19.11.2022

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

(ст. 111-1 "Колабораційна діяльність" Кримінального Кодексу України)

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО
З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ
КОРУПЦІЇ

ДІЯ

ЩО ЗА ЦЕ БУДЕ?

Публічна підтримка агресії проти України або заперечення її факту

(заклики й висловлювання в мережі, ЗМІ):

- публічне заперечення збройної агресії проти України та окупації частини території
- заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора, окупаційної адміністрації, співпраці з ними
- невизнання державного суверенітету України на тимчасово окупованій території

Заборона обіймати певні посади, займатися певною діяльністю від 10 до 15 років

Організація та проведення політичних заходів та спільна інформаційна діяльність з державою-агресором, окупаційною владою*

- заходи політичного характеру - з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо – на підтримку держави-агресора та окупаційної влади
- інформаційна діяльність - створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення інформації – спільно з державою-агресором та окупаційною владою
- активна участь у вищезазначеному

Позбавлення волі від 12 до 15 років + заборона обіймати певні посади, займатися певною діяльністю від 10 до 15 років з можливістю конфіскації майна

Пропаганда в закладах освіти

- підтримка та пропаганда військової агресії проти України
- підтримка країни-агресора та окупаційної влади
- впровадження стандартів освіти держави-агресора

Виправні роботи - до 2 років/ арешт - до 6 місяців/ позбавлення волі до 3 років/ + заборона обіймати певні посади, займатися певною діяльністю від 10 до 15 років

*Якщо призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків – позбавлення волі на 15 років або довічне позбавленням волі, + заборона обіймати певні посади, займатися певною діяльністю від 10 до 15 років з можливістю конфіскації майна

Інформаційне повідомлення НАЗК щодо відповідальності за колабораційну діяльність

Харківський національний університет внутрішніх справ

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«Електронні (цифрові) докази у кримінальному процесі:
штучне виокремлення чи необхідність практики?»**

Виконав:

Курсант факультету №1

Рачинський Олексій

Олександрович

Науковий керівник:

завідувач кафедри кримінального

процесу та організації досудового

слідства факультету №1

Фоміна Тетяна Григорівна

2023

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ
ЕЛЕКТРОННИХ (ЦИФРОВИХ) ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗБИРАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ
(ЦИФРОВИХ) ДОКАЗІВ ТА ЙОГО ВРАХУВАННЯ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. XXI століття – епоха розвитку інформаційних технологій. Технологічний прогрес пронизує всі сфери нашого життя. Складно уявити побут сучасної людини без використання електронних пристроїв, «гаджетів» адже вони стали своєрідним атрибутом сьогодення. Наприклад, популярність мобільного телефона зумовлена його компактністю та функціональністю, яка досягається завдяки можливості прийому дзвінків, виходу у мережу «Інтернет», здійснення фото-, відеозйомки, й, навіть, використання телефона в якості файлової системи. Через те, що електронні пристрої стали архівом публічних та приватних даних, правоохоронні органи почали використовувати «гаджети» як можливість отримання інформації. Навіть за умови, коли електронний пристрій не застосовувався злочинцем, дії правопорушника могли потрапити у поле зору камер відеоспостереження, або перебування особи на місці події могло бути зафіксовано за допомогою глобальної системи позиціонування (GPS). Інформація, отримана з електронних пристроїв, може бути використана для побудови слідчих версій, встановлення злочинних зв'язків й навіть для підтвердження факту вчинення злочину.

Варто розуміти, що важлива для кримінального провадження інформація може міститися не тільки на фото, відео-, звукозаписах, електронних документах у їх класичному розумінні (файл, створений за допомогою програм Word або Excell), а й у масивах даних, які містять відомості щодо роботи реєстрів і баз даних, телекомунікаційних і мережевих систем тощо.

Неабиякого значення, інформація отримана в цифровому вигляді, набуває під час розслідування воєнних злочинів, а також інших видів злочинів, вчинених на території України в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації (Додаток 1). Адже під час безперервних бойових дій, тимчасової окупації та анексії українських територій, перспектива проведення належного досудового розслідування зводиться до мінімуму або у деяких випадках навіть унеможливорюється. Як приклад, аналіз записів з відеокamer, розташованих в окупованих містах, у поєднанні з інформацією отриманої під час огляду мережі «Інтернет» (веб-сторінки, месенджери, а також соціальні мережі), дає можливість ідентифікувати особу воєнного злочинця або колаборанта. Через що постає потреба у дослідженні електронних доказів у кримінальному провадженні.

Однак, законодавці не встигають за стрімким розвитком сучасності, а серед науковців та правозастосувачів відсутній єдиний підхід щодо розуміння поняття, ознак та місця електронних (цифрових) доказів у системі процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні. Внаслідок чого, електронні докази й досі не мають юридичного закріплення у національному кримінальному процесуальному законодавстві. Це, у свою чергу, породжує теоретико-правові проблеми, які слідчо-судова практика не в змозі врегулювати повною мірою. Як наслідок, слідчі та прокурори допускають помилки під час збирання доказів, що тягне за собою визнання таких доказів недопустимими та ставить під сумнів можливість досягнення завдань кримінального провадження.

Дослідженням питання щодо сутності електронних (цифрових) доказів займалися такі вчені як, Г.К. Авдєєва Н.М. Ахтирська, А.В. Гутник, Д.М. Киценко А.В. Коваленко, О.Ю. Костюченко І.О. Крицька, В.В. Мурадов, Ю.Ю. Орлов, А. В. Ратнова,

А.В. Столітній, Д.М. Цехан, А.Я. Хитра та інші. Беручи до уваги дослідження вказаних науковців, а також враховуючи те, що електронні (цифрові) докази є відносно новим явищем у сучасному правовому полі, необхідно комплексно дослідити їх правову природу, із врахуванням міжнародного досвіду їх використання у кримінальному провадженні.

Мета і завдання наукової роботи. *Метою* наукової роботи є отримання нових результатів у вигляді наукових висновків щодо сутності електронних (цифрових) доказів та можливості їх використання у процесі доказування під час кримінального провадження. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- узагальнити наукові напрацювання щодо поняття, сутності електронних (цифрових) доказів та надати авторське поняття «електронний (цифровий) доказ» у кримінальному провадженні;
- визначити місце електронних (цифрових) доказів у системі процесуальних джерел доказів;
- дослідити національне кримінальне процесуальне законодавство щодо унормування електронних (цифрових) доказів, а також практику Верховного Суду щодо належності та допустимості таких доказів у кримінальному провадженні;
- вивчити міжнародний досвід з питань використання електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні та з'ясувати можливість його врахування під час розслідування воєнних злочинів.

Об'єктом дослідження є правовідносини між учасниками кримінального провадження, що виникають під час збирання електронних (цифрових) доказів.

Предметом дослідження є електронні (цифрові) докази у кримінальному процесі.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження слугувала сукупність філософських, загальнонаукових та конкретно-наукових методів, що застосовуються в юридичній науці. Серед філософських методів використано діалектичний та формально-логічний. Звернення до *діалектичного методу* забезпечило розгляд засад щодо електронних (цифрових) доказів із позиції цілісності явища і взаємопов'язаності окремих його елементів (розділи 1, 2). *Формально-логічний метод* покладено в основу формування понятійного апарату в межах предмета дослідження (розділ 1). Серед конкретно-наукових методів використано спеціально-юридичний та конкретно-соціологічний. *Спеціально-юридичний* використано для визначення сутності електронних (цифрових) доказів та можливості їх збирання під час кримінального провадження (розділи 1, 3). *Конкретно-соціологічний* метод застосовувався під час аналізу рішень Європейського Суду з прав людини, судової практики, правових позицій Верховного Суду щодо сутності електронних (цифрових) доказів (розділ 2).

Нормативно-правову основу наукової роботи склали: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України; нормативно-правові акти України та окремих закордонних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення Європейського суду з прав людини, що стосуються предмета дослідження; судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Теоретичною основою дослідження є праці провідних українських і зарубіжних науковців з кримінального процесуального права та криміналістики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що наукова робота є комплексною працею, в межах якої досліджено теоретико-прикладні питання електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні. До найважливіших положень, що містять наукову новизну, слід віднести наступні:

- враховуючи відсутність єдиного підходу щодо розуміння поняття, ознак та місця електронних доказів у системі джерел доказів у кримінальному провадженні запропоновано на законодавчому рівні використовувати термін «електронний (цифровий) доказ» з огляду на те, що «електронний» вказує на вид пристрою, за допомогою якого був створений та збережений доказ, а «цифровий» – на тип запису формації на відповідний пристрій;

- наведено авторське поняття електронного (цифрового) доказу як цифрової інформації, яка міститься на електронних носіях та відповідає вимогам ст. 84 КПК України. Доведено необхідність надати електронним (цифровим) доказам самостійне місце серед процесуальних джерел доказів разом з показаннями, речовими доказами, документами, висновками експертів;

- на підставі порівняльного аналізу процесуальних законодавств (господарського, цивільного, адміністративного та кримінального) визначено, що у кримінальному процесуальному законодавстві, на відміну від інших, положення щодо електронних (цифрових) доказів відсутні;

- з урахуванням дослідження правових висновків, викладених у постановках Касаційного кримінального суду Верховного суду, вказано на суперечність підходів у розумінні сутності електронних доказів;

- доведено доцільність використання на національному рівні принципів та методів розслідування воєнних злочинів з урахуванням рекомендацій, запропонованих у Протоколі Берклі та міжнародних стандартів ISO, які визначають засади роботи з цифровою інформацією.

Практичне значення наукової роботи полягає в тому, що обґрунтовані за результатами дослідження положення і висновки можуть бути використані у:

- *освітньому процесі* – при проведенні занять із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Докази і доказування», «Криміналістика», підготовці та удосконаленні навчальних посібників, курсів лекцій, методичних рекомендацій (акт впровадження факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ від 16.05.2023 р.) (Додаток 5);

- *науково-дослідній діяльності* – при проведенні наукових досліджень у межах наукового гуртка кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства, кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 (акт впровадження факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ від 16.05.2023 р.) (Додаток 5).

Структура та обсяг наукової роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 41 сторінка, із них основний зміст 30 сторінок, додатки (5) – сторінок – 6.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стрімкий розвиток сучасних технологій викликає певні прогалини у теорії кримінального процесуального права. Незважаючи на велику кількість інформації та численні обговорення тематики «електронних доказів» серед вчених, питання щодо їх місця у кримінальному провадженні залишається невирішеним [18, с. 246]. Аналізуючи наукову літературу стає зрозуміло, що науковці не мають єдності поглядів навіть у визначенні терміну, адже зустрічаються такі варіанти як: «електронні докази», «цифрові докази», «електронні (цифрові)», «електронні документи», «електронні відображення», «кібердокази» тощо.

Як зазначає Г. К. Авдєєва, сьогодні цифрові пристрої повністю витіснили аналогові і різниця між аналоговою та цифровою інформацією полягає в тому, що аналогова інформація безперервна, а цифрова – дискретна. Термін «цифровий доказ» є більш точним для інформації, яка існує у вигляді бінарного (двійкового) коду, а термін «електронний доказ» більше підходить для електронних пристроїв, до складу яких входять електронні компоненти (радіодеталі). Електронними доказами можуть слугувати пристрої, за допомогою яких створюють, перетворюють, передають та зберігають цифрові докази [3, с. 371].

Натомість А. В. Коваленко у питанні найменування нової категорії доказів зауважує, що а ні назва «цифрові», а ні «електронні» не є оптимальною з технічної точки зору. Адже, на даний момент існують системи кодування, що не основані на використанні цифр й обчислювальні пристрої та сучасні засоби передачі інформації, які не використовують рух електронів (квантові комп'ютери, передавання даних за допомогою оптичних сигналів тощо). Також прогнозується, що із розвитком науки з'являться й інші технології, які по суті не відповідатимуть розглядуваним термінам [12, с. 49].

Якщо звертатися до праць Ю. Ю. Орлова та С. С. Чернявського, то вони для запобігання термінологічної плутанини використовують спеціальний термін «електронне відображення» [17, с. 19].

Виходячи з аналізу наукових джерел зарубіжних країн в яких розповсюджена назва «digital evidence», Д. М. Цехан, застосовує назву «цифрові докази» [34, с. 257]. Також при запровадженні державного стандарту ISO/IEC 27037:2017 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів», який набув чинності 01 січня 2019 року (далі – Стандарт ISO/IEC 27037:2017), використовувався саме термін «цифрові докази» [9]. Важливо розуміти, що зазначений державний Стандарт був створений на основі перекладу міжнародного стандарту ISO/IEC 27037:2012 «Information technology – Security techniques – Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence».

Термін «електронні докази» використовується у Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 [32].

Виходячи з вищенаведеного можемо констатувати, що на законодавчому рівні своє закріплення знайшов термін «електронний доказ», але попри це, вчені не мають однастайності у питанні визначення назви зазначеної категорії доказів. Ми пропонуємо використовувати саме термін «електронний (цифровий) доказ».

Обґрунтовуємо це тим, що «електронний» вказує на вид пристрою, за допомогою якого був створений та збережений доказ, а «цифровий» – на тип запису інформації на відповідний пристрій. Але необхідно враховувати швидкоплинність технологічного прогресу, адже вже через певний проміжок часу можуть з'явитися як нові види пристроїв, так і типи запису інформації.

Не дійшли дослідники й єдності у питанні змістового наповнення цього терміну. В. В. Мурадов аналізує наукові видання, де слушно наголошується на тому, що особливість електронних доказів полягає у неможливості їх безпосереднього сприйняття, вони мають бути інтерпретовані певним чином та проаналізовані за допомогою спеціальних технічних засобів та програмного забезпечення [16, с. 314].

У наукових джерелах і снують й інші визначення електронних доказів. Так, О. І. Котляревський та Д. М. Киценко електронні докази визначають як сукупність інформації, яка зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах [13, с. 73]. Д. О. Алексєєва-Процюк і О. М. Брисковська вважають, що е-докази – це фактичні дані, які зберігаються в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах та які після обробки спеціальними технічними засобами та програмним забезпеченням стають доступними для сприйняття людиною [4, с. 250].

А.В. Столітній, І.Г. Каланча електронні докази розкривають як інформацію, що зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв, в електронних пристроях чи електронних інформаційних системах та відповідає вимогам ст. 84 КПК України. Але водночас зауважують, що таке визначення сформульовано як теоретична категорія для окреслення не окремого нового джерела доказів, а явища як такого [31, с. 182].

Аналізуючи поняття М. В. Гуцалюка, який визначає електронні докази як докази у кримінальних провадженнях, які можна отримати в електронній формі, Н. М. Ахтирська та О. Ю. Костюченко зазначають, що хоч таке визначення і не містить системи ознак, проте влучно, відповідно до міжнародних документів, свідчить про те, що саме поняття доказу залишається не змінним. Специфічною є тільки форма їх існування чи зберігання [5, с. 194].

Деякі науковці вважають, що електронні докази – це докази у кримінальних провадженнях, які можна отримати в електронній формі. [6, с. 8]

Отже, проаналізувавши позиції науковців та врахувавши дуальну природу електронних (цифрових) доказів, а також необхідність збереження суті доказу у кримінальному провадженні, ми пропонуємо електронні (цифрові) докази визначити як цифрову інформацію, яка міститься на електронних носіях та відповідає вимогам ст. 84 КПК України.

Щодо доречності виокремлення електронних (цифрових) доказів у самостійне джерело доказів та їх місця у системі кримінального процесу також існує немало протиріч. Зокрема, А.В. Столітній, І.Г. Каланча вважають, що створення інституту електронних доказів є помилковим, а сам інститут штучним і фактичною підміною електронної форми фіксації доказів. Виокремлення електронних доказів, як самостійного джерела доказів визнають недоречним, з огляду на існуючі у кримінальному процесі України джерела доказів та формат їх процесуального оформлення і рівень розвитку інформаційних технологій. Але не з аперечують

майбутньої перспективи розширення джерел доказів – електронними, враховуючи стрімкий розвиток інформаційних технологій [31, с. 184].

Однак, А. В. Ратнова не погоджується з твердженням про те, що електронний документ є лише способом фіксації інших доказів. Вчена розмежовує електронний документ як спосіб фіксації та як доказ на основі таких підстав:

1) час створення електронного документа. Електронний документ (листування, фотографії, відеозаписи, тощо) можуть бути створені будь-ким та в будь-який час. Натомість електронний документ, як спосіб фіксації проводиться лише в межах досудового розслідування (після внесення відомостей до ЄРДР) та під час судових засідань у порядку, регламентованому КПК;

2) здійснювати фіксацію доказу в електронній формі може лише уповноважений на те суб'єкт (слідчий, дізнавач, прокурор, секретар судового засідання), а створити електронний документ може будь-яка особа, або ж комп'ютерна система;

3) для формування електронного документа як доказу необхідно надати йому відповідну процесуальну форму. Така процедура здійснюється під час фіксації доказів. Електронний спосіб фіксації є одним з різновидів фіксації доказів. [26, с. 184]

Якщо звертатись до думки А. В. Коваленко, то він вказує на те, що існує нагальна потреба у формулюванні доктринального та легального визначень поняття електронний доказ у кримінальному процесі та в науковій розробці основних підходів до збирання, дослідження та використання електронних доказів із дальшим закріпленням таких підходів у КПК України [11, с. 239]. В свою чергу Д. Ю. Алексєєва-Процюк та О. М. Брисковська зазначають, що термінологія і класифікація електронних доказів потребують законодавчого регулювання. До цього вважають, що найбільш доцільним є виокремлення електронних доказів як різновиду доказів в окреме джерело доказів. Також наголошують на необхідності встановлення процесуального порядку їх вилучення, фіксації, зберігання, механізмів визнання їх недопустимими в кримінальному провадженні та необхідності внесення законодавчих змін [4, с. 250].

Щодо необхідності виокремлення електронних документів в окреме джерело доказів Ю. Ю. Орлов та С. С. Чернявський наводять, з-поміж інших, такі аргументи: 1) «класичний» документ завжди створює людина, а «електронний документ» в Інтернет-середовищі може бути сформований не лише людиною, але й безпосередньо інформаційною системою (наприклад, трафіки з'єднань абонентів мобільного зв'язку, динамічні бази банківських проводок, білінгові системи, log-файли реєстрації тощо); 2) «класичний» документ не існує окремо від матеріального носія. Натомість «електронні документи», які обертаються в інформаційній мережі, багаторазово перезаписуючись з одного матеріального носія на інший відповідно до специфіки «хмарних» технологій, являють собою інформацію, так би мовити, «в чистому вигляді»; 3) «класичний» документ є статичним, будучи одного разу складеним, він не змінює свого змісту з часом (якщо не враховувати спроб його навмисної фальсифікації) [17, с. 15].

З вищезазначеного можемо зрозуміти, що серед підходів науковців до питань визначення місця електронних (цифрових) доказів у системі джерел доказів кримінального процесу відсутня єдність. Проте, безумовно, дослідники вбачають у цьому прогалини, що негативно впливають на якість та результативність кримінального провадження.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ (ЦИФРОВИХ) ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дослідження піднятого питання є неможливим без проведення аналізу Кримінального процесуального кодексу України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України, докази – це фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [14]. У ч. 2 ст. 84 КПК України визначено, що до процесуальних джерел доказів відносяться показання, речові докази, документи, висновки експертів. *Тож, аналіз положень КПК України дає можливість зрозуміти, що електронні (цифрові) докази не закріплені серед джерел доказів. Як наслідок, після виявлення доказу з цифровою природою походження, перед слідчими та прокурорами постає питання щодо визначення джерела такого доказу.*

У своїй роботі А. В. Ратнова, враховуючи норми чинного КПК України, зазначає, що електронні документи в залежності від їх змісту, форми та мети створення у кримінальному провадженні можуть бути сформовані як речові докази або документи [26, с. 38]. Для того щоб відрізнити електронний документ від речового доказу у формі електронного документа слід звернути увагу на те, що саме може бути використане як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження: інформація чи фізичний носій інформації. Саме ці ознаки є визначальними при розмежуванні [26, с. 39].

Слід брати до уваги, що речові докази, у розумінні ч. 1 ст. 98 КПК України, це матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Також, у ч. 2 ст. 98 додається, що документами є речові докази, якщо вони містять ознаки, зазначені в частині першій цієї статті.

Документ, у ст. 99 КПК України, визначено як спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. У ч. 2 ст. 99 КПК України до документів, окрім іншого, відносяться матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані). Треба зазначити, що ч. 3 ст. 99 КПК України містить термін «електронний документ», але без системи ознак та дефініції поняття.

Вважаємо, що у разі визначення електронної (цифрової) інформації або ж комп'ютерних даних як документу (як процесуального джерела доказу), виникає законодавча невідповідність. Адже як зазначають М. В. Гуцалюк та П.Є. Антонюк, визначальним для процесуальної категорії «документ» є його матеріальна природа (ч. 1 ст. 99 КПК України) – властивість, якою комп'ютерні дані не володіють у звичному для нас сенсі: ми не маємо можливості сприймати їх без спеціальних технічних засобів,

які перетворюють такі фактичні дані. Тобто, по своїй суті комп'ютерні дані не можуть бути ані об'єктом огляду як слідчої (розшукової) дії, ані документом як процесуальної категорії [8, с. 119].

Для того, аби зрозуміти, чому комп'ютерні дані не можуть бути об'єктом огляду як слідчої (розшукової) дії, необхідно звернутися до ст. 237 КПК України. Так у ч. 1 ст. 237 КПК України визначено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних. Щодо огляду комп'ютерних даних, то у ч. 2 ст. 237 КПК України зазначається, що такий огляд проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). Але враховуючи природу інформації, зафіксованої в електронній формі, і навіть самого поняття «комп'ютерні дані» (будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою), М. В. Гуцалюк та П.С.Антонюк визначають таке сприйняття безпосередньо суб'єктом розслідування фізично неможливим. Більш того, намагаючись відтворити певні комп'ютерні дані у протоколі огляду, як то передбачає законодавець, суб'єкт розслідування вже фактично вносить певні зміни в таку інформацію, залишаючи «цифровий слід» (digital footprint) діяльності, тобто незворотньо змінює фактичні дані, зафіксовані у цифровій формі [8, с. 119].

Тобто науковці наголошують на тому, що а ні прокурор, а ні слідчий не зможуть належним чином відобразити комп'ютерні дані у протоколі огляду. Адже будь-яка цифрова інформація не має матеріального виразу, тому є доступною для сприйняття тільки після її обробки за допомогою відповідних пристроїв та програм. В результаті чого особисте сприйняття цифрової інформації унеможлиблюється, а при спробі співробітників правоохоронних органів та прокуратури відобразити такі дані у протоколі, є ризик залишити «цифровий слід». Слід погодитись із такою позицією.

Одним з шляхів вирішення проблеми щодо неможливості комп'ютерних даних бути об'єктом огляду є залучення спеціаліста з відповідними навичками у сфері ІТ. Натомість, як цілком слушно зазначає М. С. Гребенькова, «у ст. 71 (Спеціаліст) КПК України не передбачено вилучення інформації в електронному вигляді, але у главі 21 КПК у ст. 264 законодавець нормою ч. 2 ст. 264 чітко пояснив, що «не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей із електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту». Тобто можна зрозуміти, що законодавець у такому випадку передбачив залучення спеціаліста до відповідн. их слідчих (розшукових) дій на розсуд слідчого, дізнавача» [7, с. 256]. Тож, у зв'язку з тим, що у КПК України не передбачена обов'язкова участь спеціаліста у разі необхідності огляду комп'ютерних даних, у більшості випадків до огляду або інших процесуальних дій спеціалістів не залучають.

Наведене може мати негативні наслідки для кримінального провадження у багатьох випадках. Наприклад, під час огляду Інтернет-ресурсів (соціальні мережі, телеграм канали або групи, а також сайти) виникає необхідність відобразити у

протоколи огляду інформацію, що міститься на веб-ресурсах. У ч. 2 ст. 237 КПК України наголошується, що така інформація має бути відображена у формі, придатній для сприйняття її змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). Але необхідно враховувати те, що однією з властивостей інтернет-ресурсів є можливість видозмінення, або навіть видалення їх змісту.

Слід брати до уваги, у ч. 1 ст. 23 КПК України передбачено безпосереднє дослідження судом доказів. Постановою колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.11.2020 у справі № 481/227/18 визначено, що докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані допустимими і враховані при постановленні судового рішення судом, крім випадків, передбачених зазначеним КПК України [21]. Як визначає ч. 4 ст. 99 КПК України копія інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа. Водночас суди, маючи на меті додержання засади безпосередності дослідження доказів, отриманих шляхом огляду інтернет-ресурсів, ставлять питання про дослідження в ході судового засідання інформаційного ресурсу, з якого виготовлена копія відповідної інформації, що не завжди може бути реалізовано через її видалення [10].

Тож необхідно враховувати можливість судом огляду інтернет-ресурсу. Тому, ми вважаємо, що без залучення спеціаліста з ІТ-сфери, спеціальних знань та навичок слідчого чи прокурора під час роботи з комп'ютерними даними може не вистачити для того, аби належним чином відобразити у протоколі дані з відповідного ресурсу.

Водночас, законодавець частково визнає необхідність залучення спеціаліста під час роботи з комп'ютерними даними. Так у ч. 3 ст. 168 КПК України передбачено, що під час тимчасового вилучення майна у разі необхідності слідчий чи прокурор виготовляє за допомогою технічних, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, де копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста.

У дослідженні піднятого питання вкрай важливим є проведення порівняльно-правового аналізу кримінального процесуального законодавства України з іншими процесуальними законодавствами України. Слід вказати, що інститут електронних доказів знайшов своє закріплення в господарському, адміністративному та цивільному законодавствах. Після доповнень, закріплених Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147VII [23] у даних нормативно-правових актах з'явилося єдине законодавче закріплення поняття е-доказу та сформульовано його місце у системі доказів.

Спробою законодавчо врегулювати використання електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні є пропозиція проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення

ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів» № 4004, зареєстрованого 01.09.2020 року (далі – Проекту) [24]. У пояснювальній записці до проекту народні депутати висувують два аргументи з приводу необхідності прийняття відповідного Закону:

1) поширеність подання сторонами електронних доказів у кримінальних провадженнях. Такий висновок був зроблений виходячи з даних, отриманих Верховним Судом після дослідження практики судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій щодо справ, які перебували на розгляді у 2018 та 2019 роках. Поширеність подання сторонами електронних доказів у кримінальних провадженнях була зумовлена особливостями окремих видів злочинів, спосіб вчинення яких безпосередньо передбачає використання тих приладів та пристроїв, які оперують інформацією в електронному (цифровому) виді. Внаслідок цього фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, існують саме в електронній (цифровій) формі;

2) закріплення порядку використання електронних доказів у нормативно-правових актах, які регламентують порядок здійснення цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Тож доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями у яких були б визначені поняття та орієнтовний перелік електронних доказів є послідовним кроком.

Показовим є те, що навіть у Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 визнається необхідність унормування електронних (цифрових) доказів [32]. Так, для досягнення цілі С.3 Україна посилить спроможності у протидії кіберзлочинності, серед інших, шляхом:

- врегулювання на законодавчому рівні питання щодо електронних доказів, використовуючи кращі практики з цих питань Сполучених Штатів Америки, держав - членів ЄС та враховуючи сучасні виклики і тенденції у сфері кібербезпеки;
- забезпечення підвищення рівня знань співробітників оперативних підрозділів, працівників органів досудового розслідування, прокуратури, суддів у сфері інформаційних технологій та кібербезпеки, насамперед за напрямками збирання та дослідження електронних доказів.

Отже, робимо висновок, що електронні (цифрові) докази не мають законодавчого регулювання у Кримінальному процесуальному кодексі України. З огляду на це виникають такі проблеми:

1) складність у визначенні процесуального джерела для доказу з електронною природою походження: документ чи речовий доказ.

2) невідповідність сутності електронних (цифрових) доказів вимогам документу як процесуального джерела доказів. Виходячи зі ст. 99 КПК України для документа однією з його ознак є матеріальне походження. Але з урахуванням дуальної природи цифрової інформації (нематеріального походження, але необхідності матеріального вираження для сприйняття), постає необхідність «виражати» таку інформацію за допомогою електронних пристроїв та програмного забезпечення.

3) неможливість належним чином відобразити у протоколі процесуальної дії інформацію з цифровим походженням. Іноді компетентності та навичок слідчого не вистачає для того, щоб якісно відобразити цю інформацію.

4) відсутність на законодавчому рівні вказівки про необхідність залучення спеціаліста під час огляду чи інших процесуальних дій, в ході яких фіксуються комп'ютерні данні.

Хоч електронні (цифрові) докази і не мають законодавчого унормування у КПК України, проте суддям все частіше стає необхідно вирішувати проблемні питання щодо порядку збирання, допустимості, дослідженню, а також використання таких доказів для ухвалення вироків. Як наслідок, брак нормативного закріплення не сприяє єдності судової практики. Адже навіть судова практика, як основа формування слідчої практики, не в змозі повною мірою заповнити всі правові недосконалості. Наприклад, судді Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ККС ВС) у питаннях, що стосуються електронних (цифрових) доказів, не завжди доходять до єдиної позиції. Розглянемо дві постанови ККС ВС, в яких прийнято різні рішення щодо допустимості е-доказів.

Перша – постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 11 березня 2020 року (справа № 149/754/14 провадження № 51-4269км19), в якій, з поміж інших, вирішувалось питання щодо визнання допустимим доказом копій електронних доказів [20]. Результатом розгляду стало визнання суддями ККС ВС копій відеофонограм (фонограм) недопустимими доказами. Обґрунтовуючи свою позицію колегія суддів посилалася на положення ч. 3 ст.99 КПК України, в якій зазначено, що сторона кримінального провадження зобов'язана надати суду оригінал документа. У випадку подання електронного документа, оригіналом буде його відображення, якому надається таке ж значення, як документу. На підставі висновка експерта було встановлено, що відеофонограми (фонограми) фіксації негласної (слідчої) розшукової дії, зафіксовані на оптичних дисках, на які посилається сторона обвинувачення, є копіями. Тому суд визнав такі оптичні диски, а також інші похідні від них докази недопустимими.

Друга – постанова колегії суддів Першої палати ККС ВС від 30 вересня 2021 року (справа № 498/582/18, провадження № 51-2926км2) [22]. У даній постанові також вирішувалося питання щодо визнання допустимими копій е-доказів. Наслідком чого було визнання ототожнення електронного доказу як засобу доказування та матеріального носія такого документа – безпідставним, оскільки характерною рисою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. У доведенні своєї позиції судом було наведено наступне: «Змістом ст. 93 КПК врегульовано порядок збирання доказів сторонами кримінального провадження. Положеннями статей 98, 99 КПК зазначено вимоги щодо речових доказів та документів. Частиною 1 ст. 99 КПК визначено, що документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Нормами п. 1 ч. 2 ст. 99 цього Кодексу передбачено, що до документів можуть належати: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні), а за ч. 3 ст. 99 КПК оригіналом електронного документа є його відображення, якому надається таке ж значення, як документу».

У продовження тематики слід враховувати позицію С. І. Кравченко, голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, який проаналізувавши

порядок використання електронних доказів, наголосив на тому, що «законодавство не встигає за стрімким розвитком ІТ-індустрії. На інформаційну сферу орієнтовані методики розслідування будь-якого злочину – фактичні дані та обставини, що мають значення для кримінального провадження, фіксуються, зберігаються в цифровій, електронній формі. Електронні докази все частіше стають предметом дослідження під час розгляду справи у судах різних юрисдикцій. Проте проблемних питань від цього не меншає» [33].

У дослідженні піднятого питання вбачаємо за послідовне аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Адже 17 липня 1997 року Верховною Радою України була ратифікована Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [25]. Керуючись ст. 9 Конституції України, де визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а також положенням ст. 1 КПК України в якому міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вважаються частиною кримінального процесуального законодавства України, робимо висновок, що Конвенція є частиною нашого законодавства.

Наслідком є обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ. Адже відповідно до ст. 46 Конвенції Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Європейського суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. Також варто зазначити, що хоч рішення ЄСПЛ і не є джерелом права у розумінні національного законодавства, проте у питаннях допустимості доказів, відповідно до ст. 90 КПК України, рішення міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено грубе порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

Аналізуючи справу «Navalnyy and Gunko v. Russia», заява № 75186/12 від 10.11.2020 [28] робимо висновок, що електронні (цифрові) докази беруться до уваги Європейським судом. Адже ЄСПЛ аргументував свою позицію посилаючись, поміж іншого, на особистий відеозапис Навального.

Показовим є те, що Європейський суд враховує навіть цифрову інформацію, отриману з відкритих джерел. Так у справі «Georgia v. Russia (II)», заява № 38263/08 від 21.01.2021 [27] ЄСПЛ посилався на доповідь «Супутникові знімки високої якості та конфлікт у Південній Осетії», опубліковану Американською асоціацією сприяння розвитку науки (AAAS) від 9 жовтня 2008 року (Додаток 2), яка є недержавною за своєю формою. Хоча Європейським судом було зазначеному, що ААС є міжнародною некомерційною організацією, ціллю якої є сприяння розвитку науки у всьому світі. Також аналіз супутникових знімків у вищенаведеній доповіді вважався Судом об'єктивним доказом.

Щодо використання даних Глобальної системи позиціонування (GPS), то у справі «Sedletska v. Ukraine», заява № 42634/18 від 1.04.2021 [29], Європейський суд визнав, що GPS-дані можуть бути використані для встановлення факту того, чи був суб'єкт на місці події.

Отже, проведене дослідження дає можливість констатувати наступне.

1. На сьогодні проблема унормування електронних (цифрових) доказів є актуальною. Аналіз КПК України дає можливість зрозуміти, що електронні (цифрові) докази майже не мають правового регулювання, що негативно впливає на якість та результативність кримінального провадження. Як наслідок, породжується низка законодавчих суперечностей.

2. З вивчення вищенаведених постанов ККС ВС, які породжують правозастосовну колізію, стає зрозуміло, що навіть судова практика не в змозі повною мірою заповнити правові прогалини, які викликані відсутністю законодавчого урегулювання інституту електронних (цифрових) доказів.

3. На відміну від інших процесуальних законодавств (господарського, цивільного та адміністративного), у кримінальному процесуальному законодавстві положення щодо електронних (цифрових) доказів відсутні. Водночас, на сьогодні на законодавчому рівні простежуються позитивні тенденції щодо визнання необхідності унормування електронних (цифрових) доказів у кримінальному процесі.

4. Європейський суд з прав людини, остаточні рішення якого обов'язковими для виконання в Україні, активно використовує електронні (цифрові) докази в аргументації своєї позиції. Важливим є те, Європейським судом беруться до уваги як звичайні електронні (цифрові) докази, так і ті, що були взяті з відкритих джерел.

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗБИРАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ (ЦИФРОВИХ) ДОКАЗІВ ТА ЙОГО ВРАХУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Зважаючи на те, що електронні (цифрові) докази, отримані з відкритих джерел, активно використовуються у судах міжнародної юрисдикції, то неабиякої важливості набуває процедура збирання, а також зберігання таких доказів. Цінність інформації, яка міститься у відкритому доступі на думку С.В. Подкопаєва, серед іншого, полягає в тому що вона може слугувати доказом у судах. Однак для того, щоб така інформація могла бути використана в офіційних процесах розслідування (включаючи національні чи міжнародні розслідування, місії чи комісії з встановлення фактів тощо), слідчі повинні застосовувати послідовні методи, які одночасно підвищують точність їхніх висновків та дозволяють суддям і іншим особам, які встановлюють факти, краще оцінити якість процесу розслідування. Тобто для прийнятності інформації з відкритого доступу як доказу у суді, уповноважені суб'єкти, як правило, повинні мати змогу встановлювати її достовірність та ланцюг забезпечення збереження (хронологічну документацію послідовності дій; документацію контролю, дати і часу, аналізу та розпорядження), а також повинні користуватися чіткими критеріями для оцінки ваги такої інформації, зокрема як доказу конкретного кримінального правопорушення [19, с. 94].

Тож задля ефективного використання цифрової інформації з відкритого доступу для розслідування правопорушень зі сфери міжнародного кримінального права та гуманітарного права у 2020 році Центр прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офіс Верховного комісара ООН з прав людини розробили рекомендаційний документ – Протокол Берклі (далі – Протокол) [1]. Протокол визначає базові положення, щодо міжнародних стандартів для реалізації онлайн-розслідування

відповідних правопорушень. Також у протоколі міститься керівництво щодо методів та процедур для збирання, аналізу та зберігання цифрової інформації, враховуючи певні правові принципи. Особливістю протоколу є те, що він не містить посилань на існуючі інструменти, оскільки авторський колектив передбачив збереження тенденції стрімкого розвитку сучасних технологій, за якими наукові методики не будуть встигати.

Задля спрямованості на забезпечення якості розслідування, під час якого використовуються дані інтернет-джерел, а також зміцнення їх достовірності, надійності та забезпечення мінімізації потенційної шкоди для різних зацікавлених сторін, були визначені такі основоположні принципи:

1. Принцип точності. Є комплексним принципом, який розкривається шляхом дотримання правил точності та правдивості у представленні будь-яких даних, які фіксують данні з інтернет-джерел. Точність досягається за допомогою перевірки кількох робочих гіпотез та/або експертної перевірки, обидві з яких можуть допомогти мінімізувати шанси упередженого відбору, інтерпретації та представлення даних. Правдивість вимагає уникання емоцій під час збору доказів, тільки використання чітких, об'єктивних даних, які засновані на фактах.

2. Принцип мінімізації даних. Основним завданням принципу є уникнення надмірного збору масиву даних (фото-, відео-, аудіозаписів тощо). Це забезпечить зменшення витрат на зберігання та запобігання проблемних моментів на різних етапах циклу розслідування, таких як огляд, аналіз і, у випадку, якщо розслідування призводить до правових процедур, розкриття інформації.

3. Принцип збереження. За своєю суттю є протилежним до принципу мінімізації даних, адже створений задля запобігання неповноцінного збору інформації. Принцип збереження покликаний уникати недостатнього збору даних, аби запобігти втраті потенційних доказів. Розповсюдженим прикладом є видалення публікації з платформи соціальної мережі (Instagram, Facebook, Twitter тощо) через те, що вміст даної публікації порушує їхні умови надання послуг. У разі, якщо до платформи не було подано запит на збереження даних, то така інформація може бути втрачена назавжди. Також, автори можуть видозмінювати (редагувати пости, закривати доступ до публікації) або видаляти власний контент. Через це важливим є невідкладність процесу зберігання як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Щодо самого процесу, то в ході нього слідчим необхідно постійно документувати свою діяльність. Така рекомендація за своєю суттю має допомогти зрозуміти та забезпечити прозорість їхніх розслідувань. Цикл процесу розслідування складається з шести основних етапів: а) онлайн-запити; б) попередня оцінка; с) збір; d) збереження; е) перевірка; f) слідчий аналіз (Додаток 3). Але у Протоколі зазначається, що такий цикл може повторюватися багато разів під час розслідування, адже нововиявлена інформація буде вести до нових напрямків дослідження.

Вбачаємо доцільним навести позицію Офісу Генерального прокурора, щодо інформації з відкритих джерел у процесі доказування. У листі-орієнтуванні «Про організацію проведення слідчих дій зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел» від 28.08.2021 визнається, що для правоохоронних органів інформація з відкритих джерел може стати додатковою доказовою базою, а також надати слідчому чи дізнавачу більш комплексну картину події. Попри це,

правоохоронцям слід піддавати таку інформацію ретельній перевірці, адже вона може бути неправдивою, неточною й навіть хибною [15].

Серед основних міжнародних стандартів, в яких прямо чи опосередковано визначені основоположні засади роботи з цифровою інформацією, зазвичай виділяють такі [2]:

- ISO/IEC 27037:2012 «Guide for Collecting, Identifying, and Preserving Electronic Evidence» (Керівництво із збирання, ідентифікації та збереження електронних доказів);
- ISO/IEC 27041:2015 «Guide for Incident Investigations» (Керівництво з розслідування інцидентів);
- ISO/IEC 27042:2015 «Guide for Digital Evidence Analysis» (Керівництво з аналізу цифрових доказів);
- ISO/IEC 27043:2015 «Incident Investigation Principles and Processes» (Принципи та процес розслідування інцидентів);
- ISO/IEC 27050-1:2016 «Overview and Principles for eDiscovery» (Огляд і Принцип eDiscovery).

Базовим вважається стандарт ISO/IEC 27037:2012 «Guide for Collecting, Identifying, and Preserving Electronic Evidence», прийнятий у 2012 році (далі - ISO/IEC 27037:2012). Нагадаємо, що державний стандарт ISO/IEC 27037:2017 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів», який набув чинності 01 січня 2019 року [9] був утворений шляхом перекладу саме стандарту ISO/IEC 27037:2012.

Показовим у питанні практичної корисності є те, що дотримуючись цього стандарту, як зазначає Г. Авдєєва, журналісти-розслідувачі інтернет-видання Bellingcat на основі аналізу цифрової інформації (телефонних розмов, відеозаписів, супутникових знімків та ін.) встановили, що до авіакатастрофи с пасажирським Boeing-777 MH17 причетні конкретні особи (Додаток 4). Показовість прикладу полягає не тільки у встановленні конкретних осіб, а й у тому, що матеріали, зібрані Bellingcat, цитувалися під час судового процесу щодо катастрофи [30]. Тобто Гаазький окружний суд у Схіпхолі, який розглядав справу щодо авіакатастрофи, визнав доказову базу, зібрану з дотриманням настанов ISO/IEC 27037:2012, такою, яка відповідає вимогам судочинства.

Виходячи з вищенаведеного слід зрозуміти, що у міжнародному товаристві неабияке значення приділяється електронним (цифровим) доказам, а особливо таким, що отримані з відкритих джерел. Система принципів, а також цикл процесу розслідування, запропоновані у Протоколі Берклі є актуальними як ніколи. Адже в умовах збройної агресії РФ, проти України, правоохоронці обмежені у проведенні досудового розслідування. Однією з можливостей збору доказової бази стає саме розслідування на основі інформації отриманої з відкритих джерел. А отже, від належності збору такої інформації та відповідності критеріям допустимості, буде залежати можливість використання у судах не тільки національної, а й міжнародної юрисдикції (Міжнародний кримінальний суд тощо).

ВИСНОВКИ

1. Визначено, що на сьогодні серед науковців та правозастосувачів відсутній єдиний підхід щодо розуміння поняття, ознак та місця електронних доказів у системі джерел доказів у кримінальному провадженні. Запропоновано на законодавчому рівні використовувати термін «електронний (цифровий) доказ». Обґрунтовано це тим, що «електронний» вказує на вид пристрою, за допомогою якого був створений та збережений доказ, а «цифровий» – на тип запису формації на відповідний пристрій.

2. Наведено авторське поняття електронного (цифрового) доказу як цифрової інформації, яка міститься на електронних носіях та відповідає вимогам ст. 84 КПК України. Доведено необхідність надати електронним (цифровим) доказам самостійне місце серед процесуальних джерел доказів разом з показаннями, речовими доказами, документами, висновками експертів.

3. На підставі дослідження теоретико-правових засад використання електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні констатовано, що у КПК України електронні (цифрові) докази майже не мають правового регулювання, що негативно впливає на якість та результативність кримінального провадження. На відміну від інших процесуальних законодавств (господарського, цивільного та адміністративного), у кримінальному процесуальному законодавстві положення щодо електронних (цифрових) доказів відсутні. Аналіз постанов ККС ВС доводить про суперечність підходів у розумінні сутності електронних доказів, що свідчить про те, що судова практика не в змозі повною мірою заповнити правові прогалини, які викликані відсутністю законодавчого урегулювання інституту електронних (цифрових) доказів. Європейський суд з прав людини, остаточні рішення якого є обов'язковими для виконання в Україні, активно використовує електронні (цифрові) докази в аргументації своєї позиції. Важливе те, що Європейським судом беруться до уваги як звичайні електронні (цифрові) докази, так і ті, що були взяті з відкритих джерел. На сьогодні на законодавчому рівні простежуються позитивні тенденції щодо визнання необхідності унормування електронних (цифрових) доказів у кримінальному процесі.

4. Врахування міжнародного досвіду щодо збирання електронних (цифрових) доказів дозволяє використовувати Протокол Берклі під час здійснення кримінального провадження в Україні, адже він активно застосовується міжнародною спільнотою, та є актуальним в умовах збройної агресії РФ проти України. На сьогодні правоохоронні органи внаслідок активних бойових дій, тимчасової окупації обмежені у проведенні належного досудового розслідування. Тож однією з можливостей збору доказової бази та документування воєнних злочинів є отримання інформації з відкритих інтернет-джерел. Міжнародні стандарти ISO у сфері роботи з цифровою інформацією, стають серйозним підґрунтям для роботи з електронними (цифровими) доказами. Дотримання настанов та принципів роботи, викладені у зазначених стандартах, дають змогу правоохоронцям збирати цифрову інформацію задля її подальшого використання як доказу у суді.

Список використаної літератури:

1. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. United Nations. 2020. 104p. URL: <https://humanrights.berkeley.edu/programs-projects/tech-human-rights-program/berkeley-protocol-digital-open-source-investigations> (дата звернення: 13.05.2023).
2. Digital Forensics Myanmar. URL: <https://www.forensicsmyanmar.com/2020/01/list-of-iso-standards-for-digital.html> (дата звернення: 13.05.2023).
3. Авдєєва Г. Цифрові докази у кримінальному провадженні. *Conferința științifică internațională «OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA», ediția a II-a Chișinău*. Republica Moldova. 2023. С. 370-374.
4. Алексеева-Процюк Д.О., Бриськовська О.М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2. С. 247–253.
5. Ахтирська Н., Костюченко О. процесуальні та організаційні аспекти збору електронних доказів під час міжнародного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Ужгород. 2022. Том 2 № 72. С. 192–198.
6. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: методичні рекомендації. М.В. Гуцалюк, В.Д. Гавловський, В.Г. Хахановський та ін.; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид-во НАВС, 2020. 104 с.
7. Гребенькова М. С. Актуальні проблеми електронних відображень у соціальних мережах як джерела доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 251-257.
8. Гуцалюк М. В., Антонюк П. Є.. Процесуальна спроможність використання електронної (цифрової) інформації як доказу в кримінальному провадженні. *Інформація і право*. 2022. № 2(41). С. 116–122.
9. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT) Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів. Чинний від 2019.01.01. Київ : УкрНДНЦ, 2018. VI, 31 с.
10. Жидков В. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. Сайт: УГСПЛ. 1.02.2023. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/>. (дата звернення 13.05.2023).
11. Коваленко А.В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип.4(84). С. 237–245.
12. Коваленко А.В. Цифрові чи електронні? до питання йменування нової категорії доказів та слідів кримінального правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4. С. 237–245.

13. Котляревський О. І., Киценко Д. М. Комп'ютерна інформація як речовий доказ у кри-мінальній справі. *Інформаційні технології та захист інформації* : збірник наукових праць. Запоріжжя, 1998. № 2. С. 70–79.

14. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення 13.05.2023).

15. Лист-орієнтування Офісу Генерального прокурора «Про організацію проведення слідчих дій зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел» від 28.08.2021 № 18/1-386 вих.515окв-21.

16. Мурадов В.В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 313–315.

17. Орлов Ю.Ю., Чернявський С.С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1(13). С. 12–24.

18. Перцова-Тодорова Л. Електронний доказ» під час обшуку. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 243–247.

19. Подкопаєв С. Протокол Берклі як методологічна основа проведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. III International Scientific and Theoretical Conference «Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives». Lithuania. 2022. С 94–95

20. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 11 березня 2020 року (справа № 149/754/14 провадження № 51-4269км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265263> (дата звернення: 13.05.2023).

21. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.11.2020 у справі № 481/227/18. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93119786&red=100003ee68a488aa73fe98fd4740cbe4e5798b&d=5> (дата звернення 13.05.2023).

22. Постанова колегії суддів Першої палати ККС ВС від 30 вересня 2021 року (справа № 498/582/18, провадження № 51-2926км2). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109348?fbclid=IwAR0r6Y4D87huqfwdMrTrSC_rZYr1SDm4GecDZpifeR2ruzmmz7ZOm3lXBkn8 (дата звернення: 13.05.2023).

23. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення 13.05.2023).

24. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів: проект закону від 01.09.2020 р. № 4004 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69771 (дата звернення 13.05.2023).

25. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: закон України від 17 липня 1997 року. *Офіційний вісник України*. 1997. № 29. С. 11.

26. Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні.: дис... д-ра філ. наук. Львів. 2021. 220 с.

27. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Georgia v. Russia (II)», заява № 38263/08, від 21.01.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-207757%22%5D%7D>. (дата звернення: 14.05.2023).

28. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Navalnyy and Gunko v. Russia», заява № 75186/12, від 10.11.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5C%22001-205817%22%7D>. (дата звернення: 14.05.2023).

29. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Sedletska v. Ukraine», заява № 42634/18, 1.04.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g53#Text. (дата звернення: 14.05.2023).

30. Савченко Г. Хто такі Bellingcat і чому про них так багато говорять. Сайт BBC. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-56379529>. (дата звернення: 13.05.2023).

31. Столітній А.В., Каланча І.Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. № 146, С. 179-191.

32. Стратегія кібербезпеки України, затв. Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021?find=1&text=доказ#w1_1 (дата звернення 13.05.2022).

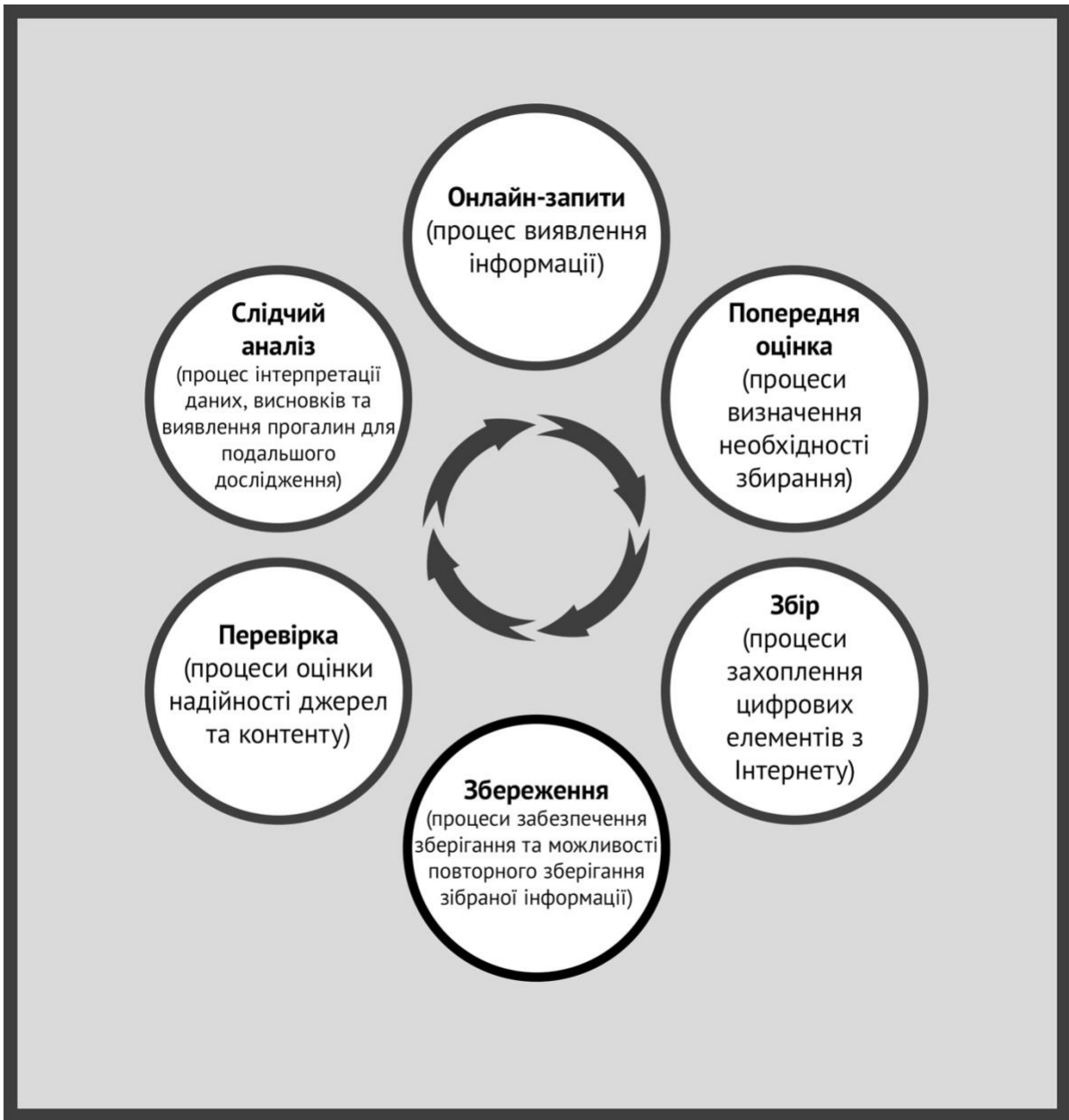
33. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду. Сайт: «Судова влада України». 28.10.2021. URL: <https://court.gov.ua/archive/1202385/> (дата звернення: 13.05.2023).

34. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 256–260.

Додатки

Дані Офісу Генерального прокурора щодо злочинів, вчинених в період повномасштабної війни станом на 16.05.2023

Цикл розслідування з використанням даних у відкритому доступі згідно Протоколу Берклі.

Супутникові знімки Грузії, с. Кехві.
До/після російського вторгнення.

Харківський національний університет внутрішніх справ

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«Роль Національної поліції України
у забезпеченні цифрових прав людини»**

Виконала:

Курсантка факультету №1

Єлісеєва Олена Сергіївна

Науковий керівник:

доцент кафедри теорії та історії держави

і права факультету №1

Лазарєв Віктор Вікторович

2022

ЗМІСТ

ВСТУП

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
 - 1.1. ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ
 - 1.2. ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: НОРМАТИВНА ТА ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА
2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ
 - 2.1. МІЖНАРОДНІ АКТИ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: МІСЦЕ В НИХ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
 - 2.2. ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
3. МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ
 - 3.1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ГАРАНТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ЦИФРОВИХ ПРАВ
 - 3.2. ПІДРОЗДІЛИ КІБЕРПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНА ІНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

ВИСНОВКИ

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Динамічні процеси цифровізації світового простору є сучасними реаліями ХХІ сторіччя. Очевидним є те, що сфера проникнення цифрових технологій не має своїх кордонів, тому виключається питання щодо можливого панування ІТ лише у окремих сферах суспільного життя. Свідченням цьому є явища цифровізації галузей економіки, де сфера, наприклад, виробництва, торгівлі та бізнесу переходить у цифровий простір дедалі активніше. Не виключенням із цього списку є сфера надання послуг, у тому числі державних. Напрямки освіти, маркетингу, туризму, продажів наразі переходить у цифрові формати, адже це є більш ефективнішим та доцільнішим з урахуванням потреб часу.

Зважаючи на те, що права людини є універсальною категорією та відображають невід’ємну можливість реалізації особистісних прагнень у різних сферах суспільного життя, важливим є врахування сучасних процесів цифровізації і у сфері захисту прав людини, які при цьому набувають відокремленого характеру та формують окрему їх групу – групу цифрових прав.

Сучасний стан розвитку Інтернет-мережі має своїм результатом численні загрози, з якими можуть зіткнутися як держави в цілому, так і окремо особистість, що є більш уразливою ланкою. Такий висновок можна зробити хоча б на основі того, що наразі не вироблено міжнародного механізму захисту цифрових прав людини, а тому говорити про приведення національних механізмів захисту цифрових прав людини до міжнародного зразка ще зарано. Проте світовим співтовариством вже зроблені активні кроки у напрямку виокремлення та закріплення цифрових прав людини в окрему категорію, що є важливим на шляху вироблення дієвих механізмів їх захисту. Важливо, щоб вироблені норми мали все ж таки не рекомендаційний, а імперативний характер, у разі їх ратифікації та імплементації державами.

Вітчизняні виклики у напрямку виокремлення та законодавчого закріплення цифрових прав людини залишають лише опосередкований вияв у нормах національного законодавства, маючи при цьому непевний та узагальнений характер. Логічним та цілком актуальним залишається питання якісної генерації норм національного права до потреб часу, включаючи здійснення процедури аброгації. Зважаючи на це, слід провести аналогію і до результатів практичної роботи інституційної спроможності державного механізму захистити людину від загроз, які виникають у цифровій мережі. В Україні єдиним спеціалізованим державним органом, що здійснює моніторинг Інтернет-мережі та протидію кіберзагрозам є Національна поліція України, а саме підрозділи боротьби з кіберзлочинністю. В умовах сьогодення простежується неефективність роботи даної інституції, адже характер порушень цифрових прав людини часто не охоплюється її функціональними спроможностями.

Тема цифровізаційних процесів у сфері механізму захисту прав людини стала предметом наукових досліджень А. Карцхія, І. Забари, С. Перепьолкіна, М. Чалабієва, Т. Попович, А. Коваленко, Ю. Разметаєвої, І. Мукомели, О. Васильченка, І. Арістової та ін. Поруч з цим дослідження питань вдосконалення роботи національного механізму захисту цифрових прав людини є не достатнім, що підтверджує актуальність обраного напрямку наукового дослідження.

Метою дослідження є системне опрацювання як теоретичних, так і практичних питань становлення категорії цифрових прав людини та їх якісного впровадження до національної правової системи, а також розроблення рекомендацій щодо удосконалення інституційних гарантій та механізмів їх захисту. Мета наукового дослідження детермінує послідовне вирішення наступних завдань:

- здійснити критичний аналіз різноманітних наукових поглядів та міркувань у напрямку напрацювання дефініції поняття «цифрові права людини»;
- розглянути статистичні матеріали щодо проникнення цифрових технологій у сферу прав людини, а також виокремити основні особливості таких процесів;
- провести всебічну характеристику національного законодавчого та інституційного механізму захисту цифрових прав людини, сформулювати на цій основі авторське бачення основних шляхів удосконалення зазначеного механізму з виокремлення конкретних трансформаційних нововведень.

Об'єктом дослідження є широке коло суспільних відносин у сфері прав людини.

Предмет дослідження становлять складають цифрові права людини та роль Національної поліції України у їхньому забезпеченні та гарантуванні.

Методологічну складову дослідження утворює комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження. Так, за допомогою діалектичного методу досліджено багатопланову та суперечливу модель становлення цифрових прав людини, причинно-наслідкові зв'язки цифровізації та змін, що відбуваються у всіх сферах суспільного життя XXI сторіччя. У результаті використання системного методу досліджено елементи цифрового простору, інституційні складові механізму захисту цифрових прав людини та нормотворчі процеси з урахуванням різних напрямів реформування. На основі аксіологічного методу встановлено особливості та значення прав людини в Інтернет-мережі в умовах глобалізаційних процесів, а також роль Національної поліції України щодо забезпечення та гарантування цифрових прав людини. У межах історичного методу з'ясовано етапи розвитку цифрових прав людини.

Новизна дослідження. Актуальність та інноваційний характер досліджуваної проблеми детермінують новизну репрезентативного дослідження, її значущість як з точки зору теоретичного напрямку, так і з боку практичних рекомендацій. Зважаючи на унікальний предмет дослідження, що являє собою нестабільну та динамічну систему цифрового простору, головну увагу прикуто до визначення категорійної дефініції цифрових прав людини як окремої групи прав. Отже, цифрові права людини, становлять ті, що характеризують вже існуючі групи прав людини, які набувають віртуалізованої форми: 1) право на доступ до Інтернету та недискримінації; 2) свобода вираження поглядів та інформації; 3) право на приватне життя; 4) право на захист персональних даних; 5) право на мирний протест в Інтернеті; 6) свобода зібрань та об'єднань; 7) право на освіту та ін.

Поруч із цим, до прав людини у цифровому просторі належать ті, що в повній мірі характеризують основні принципи існування віртуальної сфери, побудови її структурних елементів та функціонального призначення: 1) право на блокування та фільтрування; 2) право на переносимість даних; 3) право на забуття; 4) право на цифрове самовизначення або відключення від онлайну.

В Основному законі відсутні будь-які посилання на забезпечення прав людини в цифровому просторі, що створює деякі перешкоди щодо якісної реалізації завдань гарантійної механізму. В Україні станом на 2021 рік цифрові права опосередковано закріплюються на рівні лише профільного законодавства, в свою чергу, конституційне закріплення даної категорії прав людини просувається лише на рівні деяких конституційних ідей, концепцій. Такий стан справ є породженням правової незахищеності громадян України, більшість з яких щодня ризикують наштовхнутися на обмеження та порушення своїх прав та законних інтересів у мережі Інтернет.

Своєю чергою, трансформація цифрової мережі повинна породжувати і конституційні зміни, адже Конституція України, будучи актом найвищої юридичної сили, створює непорушні, стійкі гарантії захисту прав людини.

Серед особливостей міжнародного нормотворчого механізму слід виокремити його рекомендаційний характер. Так нарізі саме резолюції Ради ООН, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи є головними законодавчими актами, що визначають поняття цифрових прав людини, важливість здійснення їх захисту з виокремленням відповідних рекомендацій для держав та їх органів.

В системі сучасного механізму забезпечення прав людини в Україні чільне місце слід віднести діяльності правоохоронних органів (суд, прокуратура, Національна поліція України, Служба безпеки України, антикорупційні органи тощо). З огляду на появу необхідності захисту прав людини в цифровій мережі, у деяких із вище перелічених органах з'явилися спеціальні підрозділи (департаменти), що здійснюють боротьбу з, так званою, кіберзлочинністю, кіберзагрозами, кібератаками тощо (Департамент кіберполіції, Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки СБУ). Серед важливих державних ланок можливості захисту та відновлення порушених цифрових прав є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням прав і свобод людини. Важливу моніторингову роботу та функціональні нововведення щодо можливості користування державними послугами онлайн, забезпечення безпечних умов користування можливостями цифрового простору в Україні здійснює Міністерство цифрової трансформації України.

Актуальним наразі залишається питання щодо закріплення правової процедури вирішення спорів, пов'язаних із порушеннями прав людини у цифровій мережі. Для підрозділів Національної поліції України процес доказування вчинення правопорушень у цифровій мережі є дуже складним, що пов'язано із відсутністю можливості використання електронних доказів, наприклад у тому ж кримінальному провадженні.

Наразі серед основних проблем роботи підрозділів кіберполіції у напрямку захисту цифрових прав людини в Україні залишається:

- неврегульованість Інтернет-контенту: в Україні на жаль відсутній порядок регулювання Інтернет-продукту, через що механізми блокування, видалення нелегального контенту – відсутні;
- стрімкий розвиток цифровізації значного сегменту суспільних відносин в онлайн-середовищі в умовах поширення COVID-19;
- відсутність системного характеру щодо проведення оцінки ризиків: розвиток системи державних послуг онлайн та механізмів взаємодії громадян з державою в цифровому просторі породжує ряд нерегульованих зв'язків та можливих загроз;
- технологічна залежність України від іноземних розробників продукції інформаційно-комунікаційних технологій та програмного обладнання, а саме неврегульованість механізмів поставки та проходження перевірки такого обладнання призводить до виникнення обґрунтованих загроз для об'єктів військової, політичної, фінансово-економічної та промислової інфраструктури держави від шкідливих і незадекларованих функцій у такому обладнанні та звужують вітчизняні спроможності протидії кіберзагрозам.

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані у науковій роботі, відображені у двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура наукової роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань та додатків. Основний текст роботи становить 30 сторінок.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Важко не погодитися із тезою, що наразі історію людства можна поділити умовно на «до» та «після» появи Всесвітнього павутиння. Це є не дивним, адже наскільки різуче помітні зміни у всіх сферах суспільного життя (сфера надання послуг, забезпечення медичного обслуговування, транспортна мережа, освіта, комунікація тощо), що настали саме з появою можливості у кожного, взявши до рук невеликий смартфон, без втрати великої кількості часу та зусиль, обрати бажаний товар чи послугу, отримати потрібну інформацію, зв'язатися з рідними та друзями навіть тоді, коли вас розділяють тисячі кілометрів. За даними Інтернет Асоціації України (ІнАУ) майже 23 млн громадян України – регулярні користувачі мережі Інтернет, 21 млн українців мають доступ до Інтернету вдома [30]. (додат. 1)

Категорія «цифрових прав» виникла не так давно та пов'язана, в першу чергу, зі становленням мережі Інтернет у світі. Наразі Інтернет 2021 року суттєво відрізняється від того, що був у 2004 році, коли відбувся перший прорив у масовому підключенні, та тим паче від того, що перебував на стадії зародження у 1994 році. Динамічність розвитку цифрового простору прискорює і розвиток можливостей людини в Інтернеті, а можливості становлять основу визначення головної сутності прав людини. З цієї точки зору влучним є визначення відомого професора П. Рабіновича, який стверджує, що «права людини і є певними можливостями, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства й забезпечені обов'язками інших суб'єктів» [31, с.12].

На сьогодні розвиток прав людини є невіддільним від цифрового простору та розвитку інформаційно-комунікаційних систем, які є «простором постійно оновлюючих знань, ідей та уявлень, які реалізуються як в реальному, так і в віртуальному житті» [37, с. 18].

Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду дефініції поняття цифрових прав, необхідним є зосередження основної уваги на теоретичних основах виокремлення, так званих, прав людини четвертого покоління. Питанням розвитку правовідносин у мережі Інтернет були присвячені праці Є. Литвинова [20], А. Долінської [8], О. Барабаша [3], Д. Шебаніц [41] та інших науковців даного напрямку: Н. Мушак, М. Якушев, В. Копилова, Н. Верлос тощо. Серед теоретичних джерел окреме місце посідають тексти законодавчих актів та ініціатив (Конституція України, Закон України «Про інформацію» [11], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [10], «Про основні засади кіберзабезпечення кібербезпеки України» тощо; проекти Законів «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» [28], «Про захист персональних даних» тощо), серед яких особливе значення мають міжнародно-правові акти (Резолюція Ради ООН з прав людини 38/2018, Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи).

1.1. Цифрові права людини: поняття та види

Фундаментальну базу концепції визначення цифрових прав становить класичний зміст прав людини, який хоч і має безліч трактувань, проте зводиться до одного узагальненого поняття – «гарантована законом міра свободи (можливості) особистості, яка, характеризуючи досягнутий рівень історичного розвитку суспільства, здатна забезпечити її існування та розвиток, а також закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх людей» [4, с. 26]. Що ж до

цифрових прав, то специфічним є те, що вони мають віртуалізований характер, тобто, виходячи із соціокультурного позначення слова «віртуальний», «є можливими, такими, що можуть проявитися при певних умовах, не мають фізичного втілення, або такі, що дещо відрізняються від реальності» [36]. Зважаючи на характер здійснення прав людини, у тому числі і цифрових прав, можна стверджувати на їх конкретно-визначений простір існування, проте твердження щодо їх штучного позареального характеру все ж має необґрунтоване визначення. Питання щодо правового середовища існування нової категорії прав людини, перш за все, пов'язані із глобальною телекомунікаційною мережею Інтернет, що є всесвітньою інформаційною мережею загального доступу, яка логічно пов'язана «глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [14]. Правовий статус людини, включаючи невід'ємний структурний елемент дієздатності, характерний і для Інтернет-відносин, до яких належать: 1) регулювання контентового змісту; 2) запобігання кіберзлочинності; 3) захист конфіденційної інформації та персональних даних; 4) захист прав інтелектуальної власності; 5) електронна комерція; 6) захист прав споживачів; 6) захист прав людини [9, с. 173-174].

Сучасні реалії становлення категорії цифрових прав людини дають змогу свідчити все ж про характеристику їх «перш за все як умову і гарантію реалізації традиційних прав людини, про що зазначено в міжнародно-правових актах, національних конституціях і законах, а також у судовій практиці» [7, с. 130]. Цифрові права (digital rights) є категорією, що відображає еволюційний розвиток суспільних процесів та явищ, а також їх електронно-технологічну спрямованість. Закріплення та визнання ООН доступу до Інтернет фундаментальним правом людини, що окреслює право кожного «на доступ, використання, створення, публікацію цифрових творів, доступ і використання комп'ютерів і інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема мережі Інтернет», є значним проривом у сфері законодавчого закріплення та створення механізму ефективного захисту цифрових прав людини. Цікавою є думка австралійського дослідника гіпермедіа, директора та ініціатора PublicNetbase та World-Information.org, який стверджує, що «цифрові права – це розширення і застосування універсальних прав людини до потреб суспільства, заснованого на інформації. Базисні цифрові права включають право доступу до електронної мережі, право вільно спілкуватися і висловлювати думки в мережі, і право на недоторканість приватної сфери» [37, с. 10]. Отже, цифрові права – досить специфічна категорія прав людини, навколо процедури закріплення якої точаться численні дискусії. Проте цифрова мережа – це наше майбутнє, що наповнене перспективами та можливостями.

1.2. Гарантії забезпечення цифрових прав людини: нормативна та інституційна складова

Звертаючись до загальноправового визначення гарантій прав і свобод людини, слід зазначити, що гарантії – це система норм, принципів і вимог, які забезпечують процес дотримання прав і законних інтересів людини [2, с. 4]. Існування ефективної системи гарантій сприяє можливості реалізації прав і свобод людини у реальності. При цьому гарантійна складова є невід'ємним елементом побудови якісного механізму захисту та відновлення прав у разі їх порушення.

Серед обов'язкових елементів гарантійного механізму визначають нормативну та інституційну складову, до завдань яких належить здійснювати захист прав і свобод людини.

Наразі, вітчизняне законодавство значно поступається динамічному розвитку суспільних відносин, пов'язаних із розвитком цифрової мережі, що породжує виникнення численних

прогалин у праві, тобто неврегульованості нормою права існуючих суспільних відносин. Це викликає явище незахищеності громадян у разі порушення їх інтересів. Серед нормативних актів у системі українського законодавства більшість все ж регулює механізм захисту інформаційних прав, аспектом яких є використання інформації, що міститься в інформаційних телекомунікаційних мережах; надання основних визначень мережі Інтернет; розбудови системи надання державних послуг онлайн (у зв'язку зі створенням Міністерства цифрової трансформації України): 1) Закони України «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про телекомунікації», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про авторське право і суміжні права»; 2) Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017, Указ Президента України №242/2019 «Про забезпечення умов для впровадження системи рухомого (мобільного) зв'язку п'ятого покоління»; 3) Розпорядження та постанови Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15.05.2013 р. № 386-р., «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 – 2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 р. № 67, постанова від 18 вересня 2019 р. № 856 «Питання Міністерства цифрової трансформації»). Водночас, вже в існуючій системі слід означити деякі недоліки: відсутність системного характеру та регулювання загальною нормою із урахуванням специфіки тих чи інших правовідносин; конституційна неврегульованість питань закріплення категорії цифрових прав.

Окремо слід відмітити законодавчі ініціативи, серед яких проєкт закону України «Про електронні комунікації», прийнятий ВРУ 16 грудня 2020 року. Новий закон, що набере чинності з 1 січня 2022 року продемонструє низку нововведень, які поліпшують стан забезпечення цифрових прав: «право на доступ до Інтернету як до універсальної послуги, у тексті збережено можливість отримувати комунікаційні послуги анонімно, а також оновлено норми, що сприяють захисту від спаму» [17].

Що ж до інституційної складової гарантійного механізму захисту прав і свобод людини у цифровій мережі, то в Україні простежується її зв'язок з нормативною складовою, яка, на жаль, не має повного та системного характеру. На основі цього рівень інституційної спроможності здійснити захист прав людини у цифровому просторі є недостатнім та не відповідає міжнародним стандартам. Серед інституційних можливостей захисту цифрових прав, що існують наразі, та їх негативних особливостей слід виокремити: 1) Відсутність у Конституції України категорії цифрових прав людини породжує неможливість особи звернутися до суду за захистом своїх порушених прав, адже у нормі ст. 8 Основного закону передбачено наступне: «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується». 2) Серед інституційних можливостей захисту прав людини в Інтернеті слід виокремити можливість звернення до Уповноваженого ВРУ з прав людини (ст. 55 Конституції України). Проте, оцінюючи результати роботи Уповноваженого за 2020 рік, необхідно зазначити, що діяльність Уповноваженого не охоплює напрям захисту прав людини в Інтернеті, а лише здійснює контроль за додержанням законодавства у сфері захисту персональних даних (моніторингова робота) [42] (додат. 2). 3) Звернення до Департаменту кіберполіції Міністерства внутрішніх справ України. На випадок виявлення факту «вчинення злочину за допомогою Інтернету, необхідно повідомити про цю подію, заповнивши форму зворотнього зв'язку на сайті Департаменту та написати відповідну заяву в найближчий відділ поліції» [24, с. 16]. Враховуючи даний спосіб захисту порушених прав в Україні, в рамках кримінально-процесуального законодавства простежується неможливість використання електронних доказів, що значно

гальмує процес розслідування злочинів, вчинених в онлайн-просторі. Серед головної причини – законодавча неврегульованість цього питання. Окремо слід врахувати, що після вичерпання усіх можливих національних способів захисту порушених цифрових прав, кожен має право звернутися до міжнародних судів чи організацій, зокрема до Європейського суду з прав людини. Отже, слід підсумувати, що гарантії забезпечення цифрових прав людини складають нормативну та інституційні складові, кожна з яких в Україні має певні недоліки. Серед основних причин – законодавча неврегульованість визнання категорії цифрових прав, закріплення за вже існуючими правоохоронними органами обов'язку захисту даної категорії прав людини зі встановленням відповідного процедурного механізму.

2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

3.

В рамках ООН питання забезпечення цифрових прав людини неодноразово ставало приводом для численних дискусій. Проте єдиним результатом таких обговорень стало все ж визнання того, що «право на Інтернет є невід'ємним правом людини, яке необхідно забезпечувати на усіх рівнях, а також акцентовано увагу на його вирішальній ролі у розвитку суспільства, а права, які людина має в офлайновому середовищі, повинні також захищатись і в онлайн-овому середовищі. ООН закликає всі держави поважати і захищати право на недоторканність особистого життя, в тому числі в контексті цифрової комунікації» [51].

3.1. Міжнародні акти про права людини та діяльність правоохоронних органів: місце в них цифрових прав людини

У системі міжнародно-правових актів про права людини першочергове значення набувають ті, що встановили основи для розбудови міжнародного механізму захисту основоположних прав людини. Безсумнівно таким фундаментом слід вважати Міжнародний Білль про Права, який включає в себе Загальну декларацію прав людини (ЗДПЛ), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МППТП), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП). Країни Європи погодились поважати, захищати та дотримуватися прав людини, що були зазначені у Міжнародному Біллі про Права і саме на основі його норм було прийнято Європейську конвенцію з прав людини та Європейську соціальну хартію [26]. **(додат. 3)**

Серед них більш детально слід виокремити наступні: 1) Резолюція Ради ООН з прав людини «Про сприяння, захист та здійснення прав людини в Інтернеті» від 5 липня 2012 року: сформовано принцип, який встановлює, що «права, які людина має офлайн, мають однаковою мірою бути захищені онлайн, зокрема, свобода вираження поглядів, яка застосовується незалежно від кордонів та щодо будь-яких обраних особою ЗМІ, відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» [6, с. 21]. У даній резолюції визнається «відкритий і глобальний характер Інтернету і міститься заклик до держав сприяти та полегшувати доступ до мережі» [23]. В рамках Генеральної Асамблеї ООН прийняті резолюції щодо захисту вже окремих цифрових прав («Про захист прав в Інтернеті» від 27 червня 2016 р. [57], «Про право на недоторканність приватного життя в цифровому столітті» [58]). 2) Рекомендація CM/Res (2014) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо використання «Посібника з прав людини для Інтернет-користувачів» (ухвалена Комітетом міністрів 16 квітня 2014 року на 1197-му засіданні постійних представників міністрів) [54]: посібник є «інструментом для ознайомлення кожного із правами людини в Інтернеті, їх

можливими обмеженнями та доступними засобами правового захисту; посібник засновано на Європейській конвенції про захист прав людини, а також інші документи Ради Європи, в яких розглянуто різні аспекти захисту прав людини; посібник не запроваджує нові права. У ньому розглянуто чинні стандарти прав людини та механізми їх забезпечення» [24, с. 18]. 3) Рекомендація Ради Європи №СМ/Rec(2016)5 щодо Інтернет-свободи: встановлює, що «Інтернет-свобода розуміється як здійснення і користування в Інтернеті правами людини і основними свободами, а також їх захист відповідно до Конвенції та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Держави-члени Ради Європи повинні вжити активний підхід до імплементації Конвенції та інших стандартів Ради Європи щодо Інтернету. Розуміння свободи Інтернету повинно бути всеосяжним і твердо ґрунтуватися на цих стандартах» [32]. 4) Рекомендація СМ/Rec(2018)2 Комітету Міністрів державам-членам про ролі та обов'язки Інтернет-посередників: «державам-членам вживати всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб Інтернет-посередники виконували свої обов'язки щодо дотримання прав людини відповідно до Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй щодо бізнесу та прав людини та Рекомендації СМ/Rec(2016)3 Комітету Міністрів державам-членам з питань прав людини та бізнесу» [33]. 5) та ін. (Рекомендація СМ/Rec(2016)5 Комітету Міністрів про свободу Інтернету, Рекомендація СМ/Rec(2016)1 про захист і заохочення права на свободу вираження думки та право на приватне життя з огляду на мережевий нейтралітет, Рекомендація СМ/Rec(2015)6 про безкоштовний, транскордонний потік інформації в Інтернет, Рекомендація СМ/Rec(2007)16 про заходи щодо сприяння підвищенню суспільного значення Інтернет).

З огляду на встановлені стандарти захисту прав людини в Інтернеті, правоохоронними органами різних країн світу здійснюється співробітництво в рамках роботи Інтерполу, Європолу. Так Інтерпол здійснює координаційні дії направлені на підтримку національної поліції, полегшення обміну інформацією та надання оновлень щодо розслідувань злочинів в Інтернет-мережі через свої Національні центральні бюро в 194 країнах [52]. На основі співпраці нашої держави із Інтерполом 4 жовтня 2021 року було здійснено арешт групи вимагачів, які здійснили низку атак, направлених на викрадення конфіденційних даних дуже великих промислових груп у Європі та Північній Америці з квітня 2020 року [53].

Наразі для України важливим є створення єдиного технологічного центру обміну інформацією про можливі кіберзагрози між правоохоронними органами України, ЄС та НАТО. Створення такого центру можливе на базі співробітництва нашої держави з Інтерполом та Європолом, що здійснюється Департаментом міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України [21, с. 109].

3.2. Цифрові права людини у рішеннях Європейського суду з прав людини

Щороку кількість судових справ щодо захисту прав людини в Інтернеті стрімко зростає. Аналізуючи рішення по судовим справам можна виокремити головне: ЄСПЛ «затвердив своїми рішеннями, що держави зобов'язані захищати основні права і свободи людини в Інтернеті. Особливо це стосується свободи вираження поглядів, захисту дітей та молоді, захисту моралі та прав інших осіб, які повинні дотримуватися через боротьбу з расизмом, ксенофобією та іншими формами дискримінації» [26]. Тепер перейдімо до конкретних справ.

– Свобода вираження поглядів гарантується ст. 10 Конвенції. Що ж до свободи вираження поглядів в Інтернеті, то позиція ЄСПЛ встановлює, що Загальні принципи Європейського Суду стосовно свободи вираження поглядів, застосовуються і до публікацій в Інтернеті. Стаття 10 Конвенції застосовується до мережі Інтернет, як засобу спілкування (справа

Delfi ASv. Estonia [49]), незалежно від типу повідомлення і навіть при використанні в комерційних цілях (**Ashby Donald and Others v. France** [46]). У цій справі суд вперше постановив, що публікація фотографій на інтернет-сайті, присвяченому моді, який пропонує публіці фотографії показу мод для консультації, безкоштовної або платної, а також для продажу, не виходила за межі здійснення права на свободу вираження поглядів. У рішенні у справі **Editorialboard of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine** [50] Суд вперше визнав, що стаття 10 Конвенції повинна тлумачитися як така, що покладає на держави позитивний обов'язок щодо встановлення належної нормативно-правової бази для забезпечення ефективного захисту свободи вираження поглядів журналістами в Інтернеті [16].

– Недоторканність приватного життя і таємниця листування. Порушення ст. 8 Конвенції було встановлено ЄСПЛ у справі **S. and Marper v. the United Kingdom** [55]. Європейський Суд вказав, що захист особистих даних має найважливіше значення для можливості особи використовувати право на недоторканність особистого і сімейного життя [16].

– Право на доступ до Інтернету: блокування доступу до Інтернету може "безпосередньо суперечити фактичному формулюванню пункту 1 статті 10 Конвенції, відповідно до якого права, закріплені в цій статті охороняються «незалежно від державних кордонів» (**Ahmet Yildirim v. Turkey**). У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що «інтернет став одним із основних засобів здійснення права на свободу вираження поглядів та свободи інформації». Це рішення є важливим кроком та прецедентною базою для вирішення спорів у майбутньому, що встановлюють доступ до Інтернету фундаментальним правом, обмеження якого допускається лише у виключних випадках [45].

– Питання забезпечення анонімності постає в справі **Benedik v. Slovenia** [48], де суд встановлює певні її ступені. Так для виявлення і переслідування винних, за відповідним приписом слідчого чи суду, особа може бути ідентифікована через обліковий запис чи контактні дані.

– Захист честі та гідності. У справі **Axel Springer AG v. Germany** [47], ЄСПЛ зазначено, що честь і гідність особи також захищені статтею 8 Конвенції як частина права на повагу до приватного життя. Хоча в деяких справах (**Tamiz v. The United Kingdom** [56]), Судом встановлено, що, наприклад, більшість образливих коментарів, швидше за все, будуть дуже тривіальними за своїм характером або публікація буде занадто обмеженою, щоб вони могли завдати якої-небудь значної шкоди репутації іншої людини [44].

– Свобода інформації. Порушення даного права стало предметом судової справи **Vladimir Kharitonov v. Russia**. У цій справі рішення ЄСПЛ визнало порушення ст. 10 Конвенції, яке «стосувалося блокування сайтів в Росії і, зокрема, різних видів заходів блокування, включаючи «суміжне» блокування (коли заблокована IP-адреса була загальною для декількох сайтів, включаючи цільовий); «надмірне» блокування (коли весь сайт був заблокований через одну сторінку або файл) і «гуртове» блокування (три онлайн-ЗМІ були заблоковані Генеральною прокуратурою за висвітлення певних новин)» [59].

Отже, зважаючи на судову практику Європейського суду з прав людини, можна підсумувати, що відбувається поступове, але досить динамічне визнання прав людини в Інтернет-середовищі як основоположних, враховуючи активні процеси цифровізації ХХІ століття. Позиція ЄСПЛ є дуже важливою для її врахування при здійсненні нормотворчої роботи у країнах світу, не виключаючи і Україну.

4. МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Механізм захисту прав людини є категорією, що наразі не має усталеного законодавчого визначення. У теорії права присутні численні інтерпретації поняття та призначення відповідного механізму. Виходячи із фактичного значення слів, захист є дією, що направлена на оборону, охорону кого-, чого-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій; пильно стежити за недоторканністю чого-небудь і багато робити для цього [1]. Правова література надає численні варіації позначення механізму захисту прав людини, серед яких: механізм забезпечення, гарантування, реалізації прав людини.

Що ж до самого визначення поняття механізму захисту прав людини, то найбільш повно його характеризує М.Д. Савенко, на думку якого механізм захисту прав людини – це правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян [35, с. 74]. До елементної складової механізму забезпечення прав людини в першу чергу необхідно віднести «гарантування», «реалізацію», «охорону», «захист» і «відновлення».

Проблемними є питання відповідальності за коментування, яке порушує честь, гідність особи, а також завдає шкоди її діловій репутації. Проте, в умовах поширення COVID-19, значно зросла кількість неправдивих чуток («фейків») у соціальних мережах, особливо у «Фейсбук». Щодо цього питання значно зросла кількість судових справ щодо їх спростування та притягнення винних до відповідальності, як правило до адміністративної (ст. 173-1 КУпАП). Згідно аналітичного звіту ГО «Платформа прав людини» було здійснено аналіз судової практики за даною категорією справ. Було виділено наявність складу адміністративного правопорушення у 54 справах, в 33-х із них суд застосував до винуватих осіб штраф у розмірі 170 грн та стягнув з них судовий збір у дохід держави у розмірі 420 грн. 40 коп. Щодо решти справ, то діяння в них були визнані судом малозначними [39, с. 5-6].

Зважаючи на сучасний стан проникнення Інтернету в Україні, яким користуються майже 23 млн громадян, необхідно виокремити, що «наша держава посідає високі позиції у рейтингах забезпечення доступу до Інтернету та вважається однією з країн з найдешевшим Інтернетом у світі» [60]. Поруч із можливою доступністю мережі, в Україні наразі низьке її територіальне покриття. (додат. 4) В першу чергу це стосується жителів сіл. За даними Мінцифри в Україні не підключені до мережі Інтернет майже 40 % шкіл, 92 % бібліотек, 37 % лікарень. Це створює значні перепони у роботі державного механізму захисту прав людини, у тому числі, що стосується права на доступ до Інтернету, що є основою усіх цифрових можливостей.

Проблеми, що присутні у механізмі забезпечення цифрових прав стосуються як нормативної, так і інституційної складової. Для державного механізму доцільним є врахування наступних практичних рекомендацій: 1) Слід розширити можливості парламентського контролю за додержанням цифрових прав: посилити роль Уповноваженого щодо здійснення контролю за дотриманням цифрових прав у текстах законодавчих ініціатив, розширення повноважень щодо реагування на факти порушень із забезпеченням гарантій незалежності інституту Омбудсмена; запровадити напрям розширеної моніторингової його роботи; 2) Верховній раді України разом з Комітетом з питань цифрової трансформації слід доопрацювати проєкт закону «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій, радіочастотного спектру та надання послуг поштового зв'язку України» [28] шляхом встановлення гарантій незалежності, прозорості та ефективності здійснення нагляду за напрямом електронної

комунікації; 3) Міністерству освіти та науки України спільно з Міністерством цифрової трансформації розробити якісні стандарти здобуття базових цифрових навичок у системі шкільної освіти; 4) Кабінету Міністрів України разом з Міністерством цифрової трансформації здійснити розробку та прийняття підзаконних актів для реалізації положень Закону України «Про електронні комунікації» у напрямку забезпечення права на доступ до Інтернету, враховуючи потреби вразливих груп населення та інклюзивність проведення реформування доступу до цифрової мережі населення, вже з моменту набрання ним чинності; прискорити процеси прийняття Національної стратегії щодо високоякісного Інтернет-покриття з акцентованим врахуванням інтересів жителів сіл; 5) Верховній Раді України разом з Комітетом з питань цифрової трансформації слід доопрацювати проєкт закону «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій, радіочастотного спектру та надання послуг поштового зв'язку України» шляхом встановлення гарантій незалежності, прозорості та ефективності здійснення нагляду за напрямом електронної комунікації; 6) Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності слід провести повторний аналіз та доопрацювання проєктів законів «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо підвищення ефективності протидії кібератакам», «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів» задля уникнення можливих ризиків обмеження прав і свобод громадян у майбутньому.

Серед основних викликів для України постали питання: 1) активного використання кіберзасобів у міжнародній конкуренції; 2) змагального «характеру розвитку засобів кібербезпеки в умовах швидких прогресуючих змін інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема хмарних та квантових обчислень, 5G-мереж, великих даних, Інтернету речей, штучного інтелекту тощо»; 3) мілітаризації кіберпростору та «розвитку кіберзброї, що дає можливість приховано проводити кібератаки для підтримки бойових дій і розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі»; 4) «впливу пандемії COVID-19 на економічну діяльність та соціальну поведінку, що спричинив стрімку трансформацію і організацію значного сегмента суспільних відносин у дистанційному режимі з широким використанням електронних сервісів та інформаційно-комунікаційних систем»; 5) «упровадження нових технологій, цифрових послуг та механізмів електронної взаємодії громадян з державою, що здійснюється безсистемно в частині заходів з кібербезпеки та без належної оцінки ризиків» [40].

Серед пріоритетних напрямів забезпечення кібербезпеки було виокремлено забезпечення безпеки кіберпростору для захисту державного суверенітету та розвитку суспільства, захист прав і свобод людини у кіберпросторі, інтеграція міжнародного досвіду забезпечення кібербезпеки.

4.1. Теоретичні та прикладні питання гарантування Національною поліцією України цифрових прав

Серед основних завдань Національної поліції України є захист прав і свобод людини, захист її від злочинних посягань та забезпечення умов для вільної реалізації своїх законних можливостей [12]. Наразі поліція України здійснює і захист цифрових прав людини, які, незважаючи на їх відсутність у переліку конституційних прав людини, все ж мають місце у сучасному українському суспільстві, що звичайно породжує дисонанс норми матеріального та процесуального права. Це пов'язано як з дією міжнародно-правових актів (були вказані у попередньому розділі), що містять зразкові норми для українського законодавця, так і з стрімкими процесами оцифрування усіх галузей суспільного життя, що породжує логічні процеси поширення кіберзлочинності. Важливим

залишається закріплення цифрових прав як на рівні Конституції, так і на рівні профільного законодавства, а саме Закону України «Про Національну поліцію» як основного завданневого напрямку.

Відповідно до Наказу МВС України від 22 квітня 2021 року № 301 було затверджено Концепцію програми інформатизації системи МВС України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується КМУ через міністра внутрішніх справ України, на 2021-2023 роки. Головними досягненнями такої трансформації є створення наступних цифрових проєктів: «Безпечна країна»; Система планування та управління об'єднаними силами із забезпечення громадської безпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій; Модернізація електронних інформаційних ресурсів у сфері безпеки дорожнього руху; Єдиний реєстр зброї; Реєстр відомостей про статус особи у кримінальному провадженні та судимості; Єдиний сервіс ідентифікації фізичних осіб; Модернізація загальнодержавної автоматизованої системи централізованого оповіщення; Поліцейські послуги (My Pol); та ін. [34].

Для Національної поліції України у галузі боротьби з кіберзлочинністю провідним міжнародним нормативно-правовим актом є Будапештська конвенція, що була ратифікована Україною у 2005 році. Саме її положення лягли в основу криміналізації діянь особи, пов'язаних із цифровим простором (Розділ XVI Особливої частини Кримінального кодексу України присвячений злочинам у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж, а також міститься низка статей в інших розділах) [19]. Деякі норми цієї Конвенції не були впроваджені до національного законодавства. На основі цього, наприклад, при розслідуванні злочинів щодо поширення інформації, що шкодить інтересам держави, ми спостерігаємо статистику, що не заважає веденню «дискусій» у мережі Інтернет. (додат. 5) Процедурний механізм наразі є недосконалим і щодо адміністративних правопорушень, склад яких становлять дії щодо поширення «фейків» у мережі Інтернет. Так більшість матеріалів повертаються судом на доопрацювання до підрозділів поліції через неправильність їх складання: відсутність в протоколі відомостей щодо місця та часу вчинення адміністративного правопорушення та/або змісту поширених чуток, а також інформації про те, у чому полягає їх неправдивість, які саме наслідки вони спричинили або можуть спричинити, а також у чому саме ці наслідки полягають [38]. Деякі з окреслених проблем також пов'язані з недостатньою цифровою освіченістю працівників поліції, пов'язаною з незнанням основних понятійних, функціональних категорій мережі Інтернет.

4.2. Підрозділи кіберполіції України як основна інституційна гарантія захисту прав людини у цифровому просторі

Україна, рухаючись невпинними кроками до створення якісного цифрового простору, що головною своєю ознакою має надійність та захищеність, у 2005 році ратифікувала Конвенцію ООН про кіберзлочинність [18]. Основні положення цієї Конвенції вказують на її «необхідність для зупинення дій, спрямованих проти конфіденційності, «цілісності і доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних, а також зловживання такими системами, мережами і даними, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку, як це описано у Конвенції, надання повноважень, достатніх для ефективної боротьби з такими кримінальними правопорушеннями шляхом сприяння їхньому виявленню, розслідуванню та переслідуванню, як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях, і укладення домовленостей щодо швидкого і надійного міжнародного співробітництва» [5].

Для боротьби із кіберзлочинністю та підвищення рівня кіберзнань громадян, у 2015 році у системі Національної поліції України було створено Департамент кіберполіції, до завдань якого

відносять: «участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, учинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку; сприяння в порядку, передбаченому чинним законодавством, іншим підрозділам Національної поліції в запобіганні, виявленні та припиненні кримінальних правопорушень» [5].

Основним регуляторним законодавчим актом, що спрямовує діяльність підрозділів боротьби з кіберзлочинністю Національної поліції України є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017. Саме на його основі сформовані основні понятійні визначення, серед яких: 1) **Кіберзлочин (комп'ютерний злочин)** – суспільно небезпечне винне діяння в кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України. 2) **Кіберзлочинність** – сукупність кіберзлочинів. 3) **Кіберпростір** – середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій із використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передавання даних [13].

Наразі простежується тенденція стрімкого збільшення кіберзлочинності. За даними Youcontrol, що є аналітичною системою збирання та об'єднання інформації з понад як 50 державних реєстраторів та формування досьє на кожну компанію України, які були отримані у ході опитування респондентів - 498 користувачів системи YouControl – показники кіберзлочинності в Україні в умовах пандемії 2020 року значно зросли (66 % респондентів), менше 1% тих, хто думає навпаки. Близько 12% говорять, що умови карантину і локдауну ніяк не вплинули на кіберзлочини і їх кількість залишилася на рівні 2019 року [25]. (додат.6)

Серед основних порушень найбільшу частку складає онлайн-шахрайство. За даними кіберполіції за 2020 рік зафіксовано понад 600 злочинів інтернет-шахрайства, у результаті яких було завдано збитків у розмірі понад 86 млн гривень. До основних причин таких сумних показників експерти відносять перехід на онлайн-сферу роботи громадян та компаній у період поширення COVID-19, чим зацікавилися кібершахраї. (додат.7)

До найпоширеніших видів онлайн-шахрайства відносять: 1) **Кардинг** – шахрайські операції з кредитними картками (реквізитами кредитних карток), які не погоджені власником картки (крадіжка чи незаконне отримання кредитної картки, вкопіювання даних картки тощо). 2) **Фішинг** – шахрайські дії, спрямовані на виманювання реквізитів картки у її власника. Зазвичай власник кредитної картки сам добровільно повідомляє шахраям потрібну інформацію (СМС-фішинг, Інтернет-фішинг). 3) **Вішинг** – виманювання реквізитів картки зловмисники здійснюють за допомогою телефонних дзвінків (представлення працівниками банку з метою вивідати у власника картки ПІН-код чи примусити здійснити якісь дії зі своїм рахунком). 4) **Скімінг** (шимінг – модернізований різновид скімінгу) – копіювання даних платіжної картки за допомогою спеціального пристрою (скімера). Зазвичай відбувається під час здійснення карткових операцій із банкоматами. Для отримання даних злочинці використовують міні-камери або змінні клавіатури. 5) **Онлайн-шахрайство** – фальшиві інтернет-аукціони, інтернет-магазини, сайти й телекомунікаційні засоби зв'язку [43].

Звертаючись до офіційного Звіту Національної поліції України про результати роботи за 2020 рік за напрямом поширення злочинів у цифровій мережі було зафіксовано понад 5 тис. випадків. За результатами вчинення даних правопорушень було заарештовано 106 фігурантів кримінальних проваджень (серед них 13 педофілів). Серед найбільш розповсюджених видів

кіберзлочинів, поліцією було названо випадки шахрайства з платіжними картками, крадіжки грошей з банківських рахунків, розповсюдження комп'ютерних вірусів, онлайн-торгівля наркотиками та зброєю, викрадення інформації тощо. Важливим кроком у реформі кіберпідрозділів Національної поліції України, стало створення call-центру, на який потягом 2020 року надійшло близько 100 тис. дзвінків та 40 тис. електронних звернень [15] (додат. 8).

В умовах динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, хмарних обчислень, 5G-мереж, великих даних, Інтернету речей, машинного навчання/штучного інтелекту (AI) простежується нерішучість державного механізму кіберзахисту. Незважаючи на позитивні зрушення, що відбулися із моменту появи нової інституції, важливим є її модернізація до загальносвітових зразків з урахуванням розвитку мережі Інтернет [29].

Тож, здійснення захисту цифрових прав людини є першочерговим завданням державного правоохоронного механізму. Для України це питання залишається «на порядку денному», адже як свідчить статистика кількість порушень цифрових прав людини в Україні щороку зростає. Так, за даними моніторингу громадської організації «Платформа прав людини» лише за жовтень 2021 року було зафіксовано близько двадцяти п'яти порушень цифрових прав людини. Серед них виділяють 13 фактів порушення цифрових прав загального характеру у вигляді обмеження доступу до інтернету, а саме доступу до 750 веб-ресурсів та 12 (шістнадцять) порушень цифрових прав індивідуального характеру (10 (десять) порушень права на свободу вираження поглядів у цифровому середовищі; 2 (два) порушення права на приватне життя та захист даних) [22].

ВИСНОВКИ

У даному дослідженні було обґрунтовано основні закономірності становлення цифрового простору у контексті розгляду його як підґрунтя для виокремлення новітньої категорії прав людини – цифрових прав. Завдяки цьому було розглянуто головні теоретичні та практичні особливості правової суті цифрових прав, а також практичної (інституційної) їх реалізації.

З метою виокремлення основних недоліків нормотворчого та інституційного механізму захисту прав людини у цифровому просторі, а також формування рекомендацій щодо його якісної трансформації з урахування міжнародних стандартів, було розглянуто український правозастосовний механізм, що наразі перебуває на стадії активних реформ.

Практична значущість роботи полягає у наданні рекомендацій державним інституціям, що наразі здійснюють нормотворчу роботу з напрямку формування та закріплення цифрових прав людини, щодо удосконалення вітчизняного механізму захисту прав людини: конституційне закріплення категорії цифрових прав, приведення в дію механізму регулювання Інтернет-контенту, надання однакової можливості доступу до цифрової мережі жителям міст та сіл, унормування механізму використання електронних доказів при розслідування злочинів у цифровій мережі, розширення повноважень Омбудсмана з проведення моніторингової роботи щодо дотримання цифрових прав людини, запровадження освітніх програм цифрової грамотності населення тощо.

Проаналізувавши численні наукові погляди щодо дефініції поняття цифрових прав людини, було підсумовано, що цифрові права – це категорія, що відображає еволюційний розвиток суспільних процесів та явищ, а також їх електронно-технологічну спрямованість, яка основною своє суттю розширює сферу застосування універсальних прав людини до потреб суспільства, заснованого на інформації, включаючи при цьому право доступу до електронної мережі, право вільно спілкуватися і висловлювати думки в мережі, і право на недоторканість приватної сфери. Було відзначено основні особливості даної категорії прав людини, а саме їх позатериторіальний та віртуалізований характер.

Завдяки виокремленню основних особливостей даної категорії прав людини було проведено її класифікацію. Так у системі цифрових прав людини слід виокремити ті, що характеризують віртуалізований формат вже існуючих прав людини, серед яких право на доступ до Інтернету та недискримінації, свобода вираження поглядів та інформації, право на приватне життя, право на захист персональних даних, право на мирний протест в Інтернеті, свобода зібрань та об'єднань, право на освіту тощо. До другої категорії цифрових прав ми віднесли ті, що в певній мірі характеризують основні принципи існування віртуальної сфери, побудови її структурних елементів та функціонального призначення: право на блокування та фільтрування, право на переносимість даних, право на забуття, право на цифрове самовизначення або відключення від онлайну.

Зважаючи на те, що міжнародний досвід нормотворення з питань закріплення категорії цифрових прав людини є важливим та необхідним в умовах сьогодення, доцільно зазначити, що перед світовим співтовариством постають проблеми, по-перше, встановлення єдиного правового визначення категорії цифрових прав, по-друге, встановлення надійних механізмів для їх захисту. Окреслені завдання повинні знаходити своє відображення на рівні національного законодавства держав, що є продовжувачами демократичних традицій та є членами провідних міжнародних організацій. В сучасних реаліях деякі зарубіжні країни схиляються до декілької варіантів дій, а саме: повна конституціоналізація зі зміною тексту конституцій (Конституція Грузії 2018 року) або розширення змісту вже закріплених конституційних прав людини на основі реформування профільного законодавства (Закон «Про цифрову республіку» у Франції, Декларація про права в Інтернеті в Італії, Закон про порядок використання Інтернету в Бразилії тощо).

Важливим елементом системи забезпечення прав людей є гарантії, що являють собою систему норм, принципів і вимог, які забезпечують процес дотримання прав і законних інтересів людини. До системи гарантій відносять нормативну та інституційні складові. Щодо захисту цифрових прав людини в Україні, то станом на 2021 рік цифрові права опосередковано закріплюються на рівні лише профільного законодавства, в свою чергу, конституційне закріплення даної категорії прав людини просувається лише на рівні деяких конституційних ідей, концепцій. В інституційному напрямі також простежуються недоліки, що деякою мірою обумовлені нормативною неврегульованістю (нечіткий порядок звернення до суду щодо захисту цифрових прав, адже відсутні конституційні норми закріплення прав, вузький спектр моніторингової роботи Уповноваженого ВРУ з прав людини, відсутній механізм використання електронних доказів підрозділами Національної поліції України тощо).

Серед ключових позицій у системі нормативних актів міжнародного регулювання питань забезпечення цифрових прав людини посідають резолюції Ради ООН з прав людини та рекомендації Ради Європи. Серед важливих інституцій, що здійснюють протидію цифровим загрозам, чільне місце посідає Інтерпол та Європол.

Серед інституційних особливостей українського механізму захисту цифрових прав слід виокремити можливість звернення до Уповноваженого Верховної Ради України із захисту прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням прав і свобод людини (недоліки роботи були зазначені вище). Важливу моніторингову роботу та функціональні нововведення щодо можливості користування державними послугами онлайн, забезпечення безпечних умов користування можливостями цифрового простору в Україні здійснює Міністерство цифрової трансформації України. Неохідно виокремити і зусилля національного органу правосуддя – суду. Але у зв'язку з низькою обізнаністю щодо існування категорії цифрових прав, а також низькою цифровою грамотністю українські громадяни дуже рідко звертаються до суду щодо відстоювання своїх прав як інтернет-користувачів. На жаль поза увагою судового механізму залишається розгляд

справ щодо таких категорій цифрових прав як свобода слова та вираження поглядів у цифровій мережі.

Важливим аспектом механізму захисту цифрових прав людини залишається надання рівної можливості доступу до Інтернет-середовища. Для багатьох жителів українських сіл на жаль і досі доступ до Інтернету є лише мрією, що різко відрізняється від існуючих реалій. Так завдяки аналізу робочих звітів Мінцифри стало відомо, що в Україні не підключені до мережі Інтернет майже 40 % шкіл, 92 % бібліотек, 37 % лікарень. Це створює значні перепони у роботі державного механізму захисту прав людини.

З урахуванням виокремлених проблемних аспектів українського механізму захисту прав людини були сформовані наступні рекомендації: посилення ролі Уповноваженого щодо здійснення контролю за дотриманням цифрових прав у текстах законодавчих ініціатив, розширення повноважень щодо реагування на факти порушень із забезпеченням гарантій незалежності інституту Омбудсмана, запровадження напряму його розширеної моніторингової роботи; внесення до змісту проєкту закону «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій, радіочастотного спектру та надання послуг поштового зв'язку України» гарантій незалежності, прозорості та ефективності здійснення нагляду за напрямом електронної комунікації; розроблення якісних стандартів здобуття базових цифрових навичок у системі шкільної освіти; здійснення розробки та прийняття підзаконних актів для реалізації положень Закону України «Про електронні комунікації» у напрямку забезпечення права на доступ до Інтернету, враховуючи потреби вразливих груп населення та інклюзивність проведення реформування доступу до цифрової мережі населення, вже з моменту набрання ним чинності; прискорення процесів прийняття Національної стратегії щодо високоякісного Інтернет-покриття з акцентованим врахуванням інтересів жителів сіл; доопрацювання проєкту закону «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій, радіочастотного спектру та надання послуг поштового зв'язку України» шляхом встановлення гарантій незалежності, прозорості та ефективності здійснення нагляду за напрямом електронної комунікації; проведення повторного аналізу та доопрацювання проєктів законів «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо підвищення ефективності протидії кібератакам», «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів» задля уникнення можливих ризиків обмеження прав і свобод громадян у майбутньому.

Особливе місце у системі державних органів, що здійснюють захист цифрових прав людини, посідають підрозділи кіберполіції України. Починаючи з 2015 року саме силами даного підрозділу здійснено боротьбу з поодинокими злочинцями та знешкоджені прояви організованої кіберзлочинності, здійснено ряд профілактичних заходів. Серед основних результатів роботи кіберполіції за 2020-2021 рік слід виокремити: затримання 326 осіб онлайн-шахраїв, які ошукали понад 26 тис. громадян; врятовано 47 дітей та заарештовано 13 педофілів; припинено 47 випадків піратства; за 2020 рік у злочинців було вилучено 327 Тбайт інформації з персональними даними громадян; у 2020 році потерпілим було забезпечено відшкодування 189 млн гривень.

Незважаючи на показники роботи кіберполіції України, кількість порушень цифрових прав людини, злочинів у онлайн-просторі щороку зростає. Не поодинокую роль тут відіграє період прогресивного поширення пандемії, у результаті чого багато сфер суспільного життя набули дистанційного формату. Це стало причиною численних випадків онлайн-шахрайств, які за минулий рік досягли показників у 600 злочинів, у результаті яких було завдано збитків у розмірі

понад 86 млн гривень. Серед найпоширеніших форм онлайн-шахрайства виділяють кардинг, фішинг, вішинг та скімінг.

За даними офіційного Звіту Національної поліції України про результати роботи за минулий рік за напрямом поширення злочинів у цифровій мережі було зафіксовано понад 5 тис. випадків, результатом чого стало затримання 106 фігурантів кримінальних проваджень (серед них 13 педофілів). До найбільш поширених кіберзлочинів поліція віднесла шахрайство з платіжними картками, крадіжки грошей з банківських рахунків, розповсюдження комп'ютерних вірусів, онлайн-торгівля наркотиками та зброєю, викрадення інформації тощо. Важливим кроком у реформі кіберпідрозділів Національної поліції України, стало створення call-центру, на який потягом 2020 року надійшло близько 100 тис. дзвінків та 40 тис. електронних звернень.

Враховуючи вищевикладене, при реформуванні роботи підрозділів кіберполіції важливо звернути увагу на наступні проблемні аспекти: неврегульованість Інтернет-контенту; стрімкий розвиток цифровізації значного сегменту суспільних відносин в онлайн-середовищі в умовах поширення COVID-19; відсутність системного характеру щодо проведення оцінки ризиків: розвиток системи державних послуг онлайн та механізмів взаємодії громадян з державою в цифровому просторі породжує ряд нерегульованих зв'язків та можливих загроз; технологічна залежність України від іноземних розробників продукції інформаційно-комунікаційних технологій та програмного обладнання, а саме неврегульованість механізмів поставки та проходження перевірки такого обладнання призводить до виникнення обґрунтованих загроз для об'єктів військової, політичної, фінансово-економічної та промислової інфраструктури держави від шкідливих і незадекларованих функцій у такому обладнанні та звужують вітчизняні спроможності протидії кіберзагрозам; недостатня кваліфікація фахівців із питань кіберзахисту та кібербезпеки, відсутність новітніх механізмів їх якісної підготовки; недосконалий механізм стимулювання до роботи у державному секторі.

Список бібліографічних посилань:

1. Академічний тлумачний словник (1970-1980) «Словник української мови». URL: <http://sum.in.ua/s/zakhyshhaty> (дата звернення 22.10.2021)
2. Афанасенко С.І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис. Проблеми становлення правової демократичної держави*. 2019. №3. С. 3-5
3. Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 213-217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_36 (дата звернення 01.10.2021)
4. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Права людини. Ужгород, 2003. 189 с.
5. В. Вадовський. Кіберзлочинність в Україні. URL: <https://equity.law/press-center/publications/1169.html> (дата звернення 01.11.2021)
6. В.Бенедек, М.Кетteman. Свобода вираження поглядів та Інтернет. 2013. 206 с. URL: <https://rm.coe.int/168059936a> (дата звернення 04.12.2021)
7. Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. №2. С. 129-133. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/359/340> (дата звернення 02.10.2021)

8. Долінська А.М. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття Інтернет-користувача як фізичної
9. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. *IT право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. Львів: НУ «Львів. політехніка», 2016. С. 172–181.
10. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.12.2021)
11. Закон України «Про інформацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 04.12.2021)
12. Закон України «Про Національну поліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 04.12.2021)
13. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» №2163-VIII від 05.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 01.11.2021)
14. Закон України «Про телекомунікації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> (дата звернення 04.12.2021)
15. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf> (дата звернення 03.11.2021)
16. Інтернет: прецедентне право Європейського Суду з прав людини (станом на червень 2015 року). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/publikacii/2016-03-10.echr.internet.drozdov.pdf> (дата звернення 18.10.2021)
17. Інтернет-свобода в Україні 2020. Дотримання прав людини та основоположних свобод в Інтернеті. URL: <file:///C:/Users/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0/Desktop/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%202021/Internet-svoboda-2020.pdf> (дата звернення 16.10.2021)
18. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення 01.11.2021)
19. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 23.10.2021)
20. Литвинов Є. П. Правовідносини в Інтернет-праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 145-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_3_36 (дата звернення 01.10.2021)
21. Марущак А.І. Міжнародне співробітництво у боротьбі з транснаціональною кіберзлочинністю. *Інформація і право*. №3 (26). 2018. С. 104-110
22. Моніторинг порушення цифрових прав людини за жовтень 2021 року: ГО «Платформа прав людини». URL: <https://www.ppl.org.ua/monitoring/monitoring-cifrovix-prav> (дата звернення 03.11.2021)
23. Бурмагін О., Опришко Л. Свобода слова в Інтернеті: практичний посібник. URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/%D0%A1%D0%92%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%94%D0%90-%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%90-%D0%92->

%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%95%D0%A2%D0%86.pdf (дата звернення 17.10.2021)

24. Мурашкевич О. А., Черних О. О. Освіта в сфері прав людини в Інтернеті. Методичний посібник. Київ : ВАІТЕ. 2015. 70 с.

25. Півтисячі користувачів YouControl про шахрайства 2020. URL: <https://youcontrol.com.ua/data-research/pivtysiachi-korystuvachiv-youcontrol-pro-shakhraystva-2020/> (дата звернення 01.11.2021)

26. Посібник з протидії мові ненависті онлайн через освіту з прав людини. URL: file:///C:/Users/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0/Downloads/zakladyntyk_-_posibnyk_z_protydyiy_movi_nenavysti_onlain_cherez_osvitu_z_prav_lyudyny_ua.pdf (дата звернення 17.10.2021)

27. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо підвищення ефективності протидії кібератакам від 01.09.2020. № 4003 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69770 (дата звернення 23.10.2021)

28. Проект Закону «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72768 (дата звернення 04.12.2021)

29. Проект Стратегії кібербезпеки України (2021 – 2025 роки). URL: https://www.rmbo.gov.ua/files/2021/STRATEGIYA%20KYBERBEZPEKI/proekt%20strategii_kyberbezpeki_Ukr.pdf (дата звернення 03.11.2021).

30. Проникнення Інтернету в Україні. URL: https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani_ustanovchyh_doslidzhen_iii_kvartal_2019_r_oku.pdf (дата звернення 15.10.2021)

31. Рабінович П. Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання. *Право України*. 2015. № 2. С. 9-23.

32. Рекомендація СМ / Рес (2016) 5 Комітету Міністрів держав-членів щодо Інтернет-свободи. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016806415fa (дата звернення 17.10.2021)

33. Рекомендація СМ/Рес(2018)2 Комітету Міністрів державам-членам про ролі та обов'язки Інтернет-посередників. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/normative_document/archive/5bcf04496e848695859521.pdf (дата звернення 17.10.2021)

34. Розвиток цифрової інфраструктури та створення цифрових сервісів для громадян – пріоритет програми інформатизації системи МВС. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/rozvitok-cifrovoyi-infrastrukturi-ta-stvorennya-cifrovix-servisiv-dlya-gromadyan-prioritet-programi-informatizaciyi-sistemi-mvs> (дата звернення 23.10.2021)

35. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 1. С. 68-83

36. Словник іншомовних соціокультурних термінів. URL: https://slovnuk.me/amp/dict/social_terms/%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9 (дата звернення 02.10.2021)
37. Соснін О. Проблеми формування сучасної інформаційно-комунікаційної сфери держави. Юридичний вісник України: загальнонац. прав. газ. 2021. 20 серпня-2 вересня (№ 33/34). С.18-19
38. Справа про адмінправопорушення № 211/2226/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88974317> (дата звернення 23.10.2021); Справа про адмінправопорушення № 462/2441/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89399681> (дата звернення 23.10.2021)
39. Бурмагін О. О., Опришко Л. В. Судова практика у справах про поширення інформації в інтернеті: тенденції та проблеми правозастосовної практики. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2020. 48 с.
40. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України». Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення 22.10.2021)
41. Шебаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право* / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. Т. 1. Вип. 31. С. 57–61
42. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дордержання прав і свобод людини в Україні за 2020 рік. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=5> (дата звернення 15.10.2021)
43. Юлія Газізова. Кіберзлочинність в Україні. Ера цифрових технологій – ера нових злочинів. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013606 (дата звернення 01.11.2021)
44. Як ЄСПЛ захищає «цифрові» права людини в Інтернеті. URL: <https://www.echr.com.ua/yak-yespl-zaxishhaye-cifrovi-prava-lyudini-v-interneti/> (дата звернення 18.10.2021)
45. Ahmet Yıldırım v. Turkey, nos. 40153 / 98 and 40160/98, § 67, ECHR 2003 III. URL: <file:///C:/Users/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0/Downloads/001-126863.pdf> (дата звернення 18.10.2021)
46. Ashby Donald and Others v. France. URL: <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2013/28.html> (дата звернення 18.10.2021)
47. Axel Springer AG v. Germany [GC], no. 39954/08, 7 February 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-109034%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109034%22]}) (дата звернення 18.10.2021)
48. Benedik v. Slovenia, no. 62357/14, 24 April 2018. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-182455%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-182455%22]}) (дата звернення 19.10.2021)
49. Delfi AS v. Estonia, no. 64569/09, 10 October 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-8960%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-8960%22]}) (дата звернення 18.10.2021)

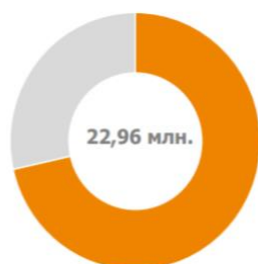
50. Editorial board of *Pravoye Delo* and *Shtekel v. Ukraine*. URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-redaktsiya-gazety-pravoe-delo-ta-shtekel-proty-ukrayiny/> (дата звернення 18.10.2021)
51. Human Rights Council. 38th session. Agenda item 3. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. 18 June–6 July 2018. URL: <https://undocs.org/A/HRC/38/L.10/Rev.1> (дата звернення 17.10.2021)
52. Member countries. URL: <https://www.interpol.int/en/Who-we-are/Member-countries> (дата звернення 18.10.2021)
53. Ransomware gang arrested in Ukraine. URL: <https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2021/Ransomware-gang-arrested-in-Ukraine> (дата звернення 18.10.2021)
54. Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a guide to human rights for Internet users – Explanatory Memorandum – К. : Інжиніринг, 2015. 56 с.
55. *S. and Marper v. The United Kingdom* [GC], nos.30562 / 04, 30566/04, § 41, 4 December 2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-117816%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22001-117816%22]}}) (дата звернення 18.10.2021)
56. *Tamiz v. The United Kingdom*, (dec.), No. 3877/14, 19 September 2017. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/tamiz-v-united-kingdom/> (дата звернення 19.10.2021)
57. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet: resolution (adopted at the 32nd Session). URL: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session32/Pages/ResDecStat.aspx> (дата звернення 18.10.2021)
58. The right to privacy in the digital age: Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013. URL: file:///C:/Users/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0/Downloads/A_RES_68_167-EN.pdf (дата звернення 18.10.2021)
59. *Vladimir Kharitonov v. Russia*, no. 10795/14, 23 June 2020. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-203177%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-203177%22]}}) (дата звернення 19.10.2021).
60. *Worldwidemobiledatapricing*: <https://www.cable.co.uk/mobiles/worldwide-datapricing/> (дата звернення 22.10.2021)

ДОДАТКИ

Інтернет: основні показники

71%
доля регулярних користувачів

65%
наявність Інтернету вдома

В умовах карантину та локдауну в 2020 р. кіберзлочинність в Україні:

66%
зросла

12%
залишилася
на рівні 2019 р.

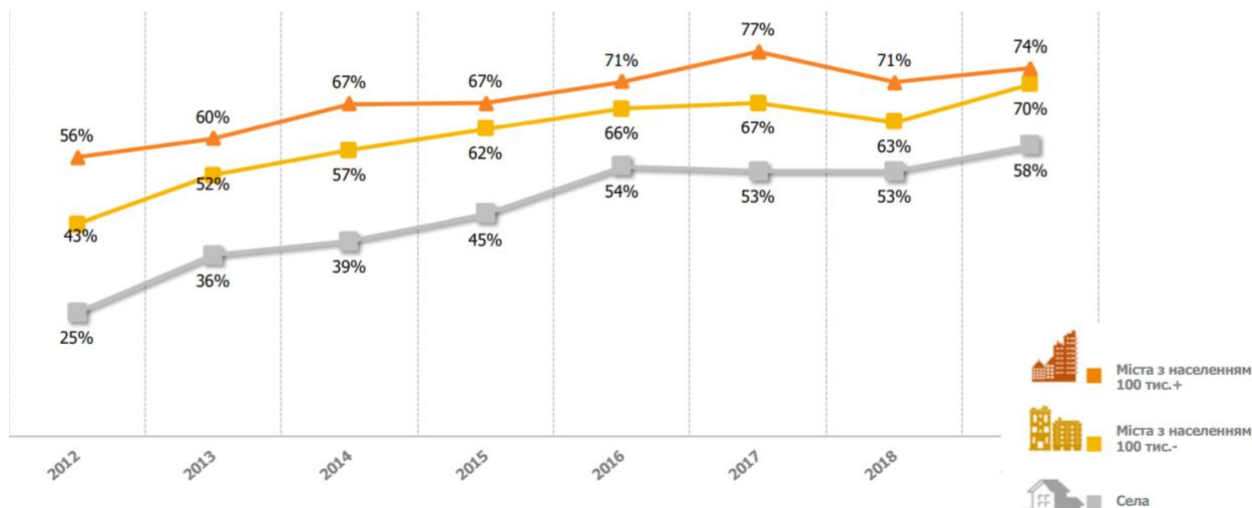
21%
складно
відповісти

1%
зменшилася

YOU
CONTROL

Динаміка проникнення Інтернету у розрізі типів населених пунктів: щорічний замір

2020 РІК

НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНИМИ СХЕМАМИ АФЕРИСТІВ У 2020 РОЦІ БУЛИ:

zareestrovano

ponad **5** tис.
kiberzlochyniv

zatrимано

106 fігуранtiv
kryminalnykh provadzhenniv
sered yakikh **13** pedofіliv

241
mln грн

materialny
zbitky

189
mln грн

vidshkodovano

rozpochav robotu **call-центр** kiberpolitsii,
na yakiy nadійshlo ponad **100** tис. dzviniv
ta ponad **40** tysyach elektronnykh zvernenniv

МОНІТОРИНГ

ПЛАТФОРМА
ПРАВ ЛЮДИНИ

AMERICAN BAR ASSOCIATION

Rule of Law Initiative

ПОРУШЕНЬ ЦИФРОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ за **ЖОВТЕНЬ 2021**

ВСЬОГО ЗАФІКСОВАНО **25** ПОРУШЕНЬ, З ЯКИХ:

13

ПОРУШЕНЬ **ЗАГАЛЬНОГО** ХАРАКТЕРУ,
У ВИГЛЯДІ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ІНТЕРНЕТУ ШЛЯХОМ
БЛОКУВАННЯ 750 ВЕБ-САЙТІВ, З ЯКИХ:

697

В ПОЗАСУДОВОМУ ПОРЯДКУ

53

В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

12

ПОРУШЕНЬ **ІНДИВІДУАЛЬНОГО** ХАРАКТЕРУ,
ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ
ПОГЛЯДІВ

ТАКОЖ ВІЯВЛЕНО **12** ФАКТІВ ПОТЕНЦІЙНИХ ПОРУШЕНЬ
ЦИФРОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Харківський національний університет внутрішніх справ

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«Дисциплінарне провадження в органах
Національної поліції України
в умовах реформування системи МВС України»**

Виконав:

Курсант факультету №1

Топчій Андрій Олегович

Науковий керівник:

доцент кафедри адміністративного

права та процесу факультету №1

Казанчук Ірина Дмитрівна

2022

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

1.1 ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.

1.2 СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ.

РОЗДІЛ 2.

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

2.1 СУБ'ЄКТИ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.

2.2 СТАДІЇ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.

2.3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Права і свободи людини, її життя та здоров'я визнані Конституцією України найвищою соціальною цінністю, тому їх забезпечення і захист є важливим обов'язком держави. При цьому правопорядок в країні, безпека всього суспільства на пряму залежать від якісної роботи правоохоронних органів, важливе місце серед яких належить Національній поліції України. Прийнятий у 2015 році Закон України «Про Національну поліцію» [1] надав зовсім новий правовий і соціальний статус органам охорони правопорядку в Україні. Відбулася їх переформатування від органу «сили» в системі правоохоронних органів на державний орган, який виконує роль публічно-сервісної служби. У новій іпостасі співробітник Національної поліції повинен бути не лише професіоналом своєї справи, але й взірцем «законослухняності» для своїх колег та інших громадян, чітко дотримуючись при цьому етичних норм, правил службової поведінки та законності у поліцейській діяльності.

Велику увагу громадські інституції (насамперед, правозахисні організації) звертають на неприпустимість в діяльності поліцейських як незначних, так і резонансних порушень вимог антикорупційного законодавства, службової дисципліни, норм етики та толерантності у спілкуванні з різними верствами населенням. Вважається, що саме така поведінка поліцейських перешкоджає формуванню позитивної громадської думки про них та знижує рівень довіри до Національної поліції у суспільстві загалом. Зазначимо, що за час створення та функціонування Національної поліції України у статусі «сервісної служби», що виконує правоохоронну функцію держави, зафіксовано багато випадків вчинення поліцейськими дисциплінарних проступків. Так, за статистичними даними МВС України у 2020 році підрозділами внутрішньої безпеки Національної поліції України проведено понад 4600 цільових заходів та перевірок, під час яких виявлено майже 7900 порушень. До дисциплінарної відповідальності притягнуто 2724 працівника, з яких 178 – звільнено. За матеріалами підрозділів внутрішньої безпеки, органами досудового розслідування проведено 94 кримінальних проваджень стосовно працівників поліції за фактом порушення конституційних прав громадян [2, с. 16]. Звісно, існування фактів неналежного виконання поліцейськими своїх службових обов'язків негативно впливають на ефективність діяльності поліції, на внутрішній клімат у її підрозділах, значно гальмують процес створення високопрофесійного кадрового «ядра» та покращення іміджу цього правоохоронного органу в Україні.

Враховуючі вказані обставини, «У Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року» та представленому органами Національної поліції України 12 квітня 2019 року проекті «Стратегії розвитку Національної поліції на період до 2023 року» одними із пріоритетних напрямків у сфері забезпечення прав і свобод громадян, запобігання випадкам корупції в поліції визначені: формування високопрофесійного кадрового складу органів системи МВС України шляхом упровадження ефективних механізмів контролю за якістю відбору кадрів [3] та розроблення ефективних підходів до оцінювання й покращення службової діяльності працівників поліції [4, с. 190].

В юридичній науці вивченням організаційно-правових питань здійснення дисциплінарних проваджень відносно працівників правоохоронних органів, у тому числі і щодо ролі інституту дисциплінарної відповідальності в Україні займалися такі

провідні вчені як: О. Бандурка, Ю. Битяк, В. Венедиктов, С. Гусаров, Є. Додін, М. Ковалів, В. Колпаков, К. Коваленко, А. Комзюк, Т. Коломоець, А. Куліш, О. Кузьменко, В. Манохін, О. Музичук, Л. Остапенко, О. Синявська, В. Сорокін, С. Шоптенко та ін. У той же час багато аспектів реалізації процедури проведення дисциплінарних проваджень відносно поліцейських залишилися поза увагою науковців, що обумовлює актуальність дослідження питання визначення змісту та особливостей дисциплінарних проваджень в Національній поліції України.

Отже, на сучасному етапі розвитку системи МВС України та належного виконання українськими поліцейськими своїх службових обов'язків, питання визначення сутності та особливостей дисциплінарного провадження в органах Національної поліції набуває певної ваги для сучасної вітчизняної правової науки та є вкрай актуальним завданням для практики поліцейської діяльності.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

1.1 Поняття та підстави дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України

Саме від того, як поліцейські виконують свої завдання, залежить стан правопорядку в країні. При цьому ефективна робота органів поліції напряду залежить від стану службової дисципліни, порушення якої тягне для поліцейських настання несприятливих наслідків у вигляді дисциплінарної відповідальності. Відповідно, домінуючий вплив на зміцнення законності, реалізацію принципів верховенства права та пріоритетності прав і свобод людини й громадянина в поліцейській діяльності має ефективне виконання службових обов'язків відповідно до закону, що забезпечується належною процедурою застосування і здійснення дисциплінарного провадження в поліції.

Не зважаючи на вагому роль інституту дисциплінарної відповідальності поліцейських у забезпеченні законності і правопорядку в країні, на сьогодні в науці з адміністративного права відсутній єдиний погляд на визначення поняття «дисциплінарне провадження». Серед вітчизняних вчених існують різні думки та підходи до трактування цього поняття, роблячи акценти на тих чи інших властивостях дисциплінарної відповідальності та специфічності процедури накладення на працівника поліції дисциплінарного стягнення.

На думку В.В. Васильківської під дисциплінарним провадженням слід розглядати врегульовану законодавством діяльність уповноважених суб'єктів із застосування дисциплінарних стягнень [5, с. 396] і, як вказує Н.В. Медведенко, «таку, що гарантує забезпечення прав і законних інтересів державних службовців [6, с. 70]». Такої ж точки зору дотримуються й А.Г. Біла та С.В. Ківалов, які під дисциплінарним провадженням розуміють врегульовану законодавством діяльність уповноважених органів щодо застосування дисциплінарних стягнень при дотриманні прав і законних інтересів винних осіб [7, с.48]. Ми вважаємо, що запропоновані науковцями визначення дещо звужують сутність дисциплінарних проваджень, адже виділяють виключно одну його властивість – винність особи, що передбачає вирішення лише

одного завдання усієї діяльності уповноважених в процесі розгляду дисциплінарної справи осіб: встановлення факту вчинення працівником поліції дисциплінарного проступку. На завершальному етапі вчені акцентують увагу на необхідності вирішення питання про накладення на особу конкретного дисциплінарного стягнення.

Досить обґрунтованою є точка зору А. С. Крижановського. Виділяючи ознаки дисциплінарного проступку і специфічність юрисдикції уповноважених осіб, він зазначає, що «дисциплінарне провадження в органах Національної поліції – це вид адміністративно-юрисдикційної діяльності, що здійснюється в порядку, встановленому законодавством для вирішення дисциплінарної справи і застосування до винної особи заходів дисциплінарного впливу [8, с. 102]». І головною його метою є зміцнення та забезпечення службової дисципліни.

У свою чергу, О.М. Бандурка пропонує зовсім інше трактування поняття «дисциплінарне провадження», розглядаючи його з позиції окремого виду правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів, що переслідує мету накладення дисциплінарного стягнення при наявності чітких підстав. Внаслідок чого, вчений розглядає дисциплінарне провадження як «сукупність юридичних норм, регламентуючих суспільні відносини у зв'язку з правозастосовною діяльністю по вирішенню питання про дисциплінарну відповідальність за допущене правопорушення» [9, с. 320]. Така думка теж є дещо дискусійною, зважаючи на те, що дисциплінарне провадження передбачає процес, окрему процедуру розгляду та вирішення справи про дисциплінарне правопорушення, а не лише сукупність правових норм, які регламентують таку діяльність.

Цікавою є позиція Т.О. Коломоєць, яка пропонує під дисциплінарним провадженням вважати особливу процесуальну процедуру (діяльність) щодо притягнення особи до дисциплінарної відповідальності, що має на меті зміцнення дисципліни, попередження дисциплінарних проступків у дусі розуміння обов'язку дотримуватися правил внутрішнього розпорядку [10, с. 45]. Ми підтримуємо дану точку зору вченої і вважаємо її прийнятною. Схожу думку мають С.В. Подкопаєв та С.С. Шоптенко, які трактують поняття дисциплінарного провадження в органах поліції як комплекс взаємопов'язаних процесуальних дій суб'єктів дисциплінарної влади щодо розгляду й вирішення індивідуально-конкретних справ про дисциплінарні проступки [11, с. 455].

Сприятливим для розуміння, на наш погляд, є визначення дисциплінарного провадження, сформульоване К.В. Коваленком. Він зазначає, що це діяльність посадових осіб, урегульована дисциплінарно-процесуальними нормами, та спрямована на вирішення індивідуальних справ, пов'язаних з порушенням норм службової дисципліни працівниками органів охорони правопорядку, з метою застосування і виконання заходів дисциплінарної відповідальності [12, с. 147]. Як і Т.О. Коломоєць, Коваленко К.В. робить акцент на процедурному характері дисциплінарного провадження, його таких властивостях, як чітка нормативно-правова урегульованість та мета застосування. У той же час науковець дуже звужує у своєму визначенні саму мету такого провадження, віддаючи перевагу лише покаранню особи, яка вчинила дисциплінарний проступок. Також слід зауважити, що (на відміну від інших науковців) він не визначає важливість ані діяльності із попередження і профілактики дисциплінарних проступків, ані виявленню й усуненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню.

Отже, на основі проведеного аналізу наукових підходів та концепцій спробуємо надати власне визначення поняття дисциплінарного провадження в органах Національної поліції, під яким слід розуміти врегульовану нормами адміністративного законодавства діяльність спеціально уповноважених посадових осіб, наділених правом розгляду і вирішення індивідуальних дисциплінарних справ, встановлення складу вчинення особою дисциплінарного проступку та притягнення її до дисциплінарної відповідальності, з'ясування причин і умов, що сприяли вчиненню дисциплінарного проступку, з метою їх усунення, та виховання у душі дотримання службової дисципліни і законності.

Слід зазначити, що важливе значення для реалізації порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності, накладення дисциплінарних стягнень є визначення підстав дисциплінарних проваджень в органах поліції. Для з'ясування цього питання ми звернемося до положень закону України «Про Національну поліцію» [1] і головне – до Дисциплінарного статуту Національної поліції України, затвердженого Законом України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII [13], яким регламентовано дисциплінарні провадження в частині порядку притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності. І так, згідно законодавству, такою головною підставою є вчинення дисциплінарного проступку, яким визнається «протиправна винна дія чи бездіяльність поліцейського, що полягає в порушенні ним службової дисципліни, невиконанні чи неналежному виконанні обов'язків поліцейського або виходить за їх межі, порушенні обмежень та заборон, визначених законодавством для поліцейських, а також у вчиненні дій, що підривають авторитет поліції [13]».

В сучасній науці адміністративного права виділяють нормативну, фактичну та документальну підстави настання відповідальності [14, с. 46]. За даною аналогією та на підтримку позиції В.К. Колпакова ми теж виділимо нормативні підстави, що утворюють норми, за якими діяння визнається дисциплінарним проступком, визначається порядок накладання і виконання дисциплінарних стягнень, та забезпечується законність дисциплінарного провадження.

У цьому аспекті, як вірно зазначають автори навчального посібника «Дисциплінарно-деліктне право України», можна констатувати, що лише протиправну і винну поведінку особи – дисциплінарний проступок – слід визнавати підставою для дисциплінарної відповідальності, при цьому зміст такої відповідальності, як і порядок проведення дисциплінарного провадження, визначаються законом [10, с. 5]. Виділимо також фактичну підставу, до якої відносяться юридичні факти, пов'язані з вчиненням дисциплінарного проступку. І документальну підставу, що відображає наявність дисциплінарної справи, яка оформлена відповідно до встановлених законом порядку та вимог.

1.2. Сучасний стан нормативно-правового регулювання дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України в контексті реформування системи МВС України

Враховуючи специфіку завдань та правоохоронний характер діяльності Національної поліції, держава встановлює підвищені вимоги щодо поведінки її працівників на службі. З огляду на ці обставини поліцейські як представники державної влади зобов'язані бути взірцем для інших та чітко дотримуватися законності та

службової дисципліни в своїй професійній діяльності.

Незважаючи на підвищений суспільний та відомчий інтерес до інституту дисциплінарної відповідальності, дисциплінарне провадження в Національній поліції побудовано на суворому дотриманні норм діючого і, насамперед, адміністративного законодавства. Відзначимо, що особливістю дисциплінарної відповідальності поліцейських, які порушили законність і службову дисципліну в своїй роботі, є те, що порядок притягнення до неї врегульовано переважно нормами адміністративного права. При цьому в дисциплінарному провадженні вагома роль надається як забезпеченню прав осіб, що притягаються до дисциплінарної відповідальності, так і захисту державних й суспільних інтересів у пріоритетності виконання завдання з протидії корупції в поліції.

Кажучи про правове регулювання дисциплінарного провадження в органах Національної поліції, слід враховувати, що поліція являє собою складну державну систему, до складу якої згідно законодавству входить: «центральний апарат і територіальні органи Національної поліції, освітні, наукові організації, підрозділи матеріально-технічного забезпечення, інші організації та підрозділи, створені для виконання завдань і здійснення повноважень, покладених на органи Національної поліції [1]». Внаслідок чого, особовий склад Національної поліції залежно від правового положення поділяється на три основні групи.

До першої групи належать працівники, які перебувають у трудових відносинах з роботодавцем системи МВС України. Їх правовий статус, порядок застосування дисциплінарних стягнень за вчинені дисциплінарні проступки в рамках професійної діяльності регулюються законодавством про працю.

Другу групу становлять державні службовці, порядок проходження служби, порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності регулюється законодавством України про державну службу [15].

Саме до третьої багаточисельної групи належать поліцейські Національної поліції, які перебувають на посадах в органах (підрозділах) поліції і яким в установленому законом України «Про Національну поліцію» порядку присвоєно спеціальні звання рядового та начальницького складу [1]. Ці особи є основою Національної поліції, адже вони виконують правоохоронну функцію.

Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 60 «Правове регулювання служби в поліції» вказує, що «проходження служби в поліції регулюється цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [1]». При цьому відносини, пов'язані з притягненням поліцейського до дисциплінарної відповідальності, накладенням на нього дисциплінарних стягнень за проступки, що допущені в межах служби в підрозділах Національної поліції, є предметом правового регулювання спеціальних нормативних актів [16, с. 54]. Відмінною рисою цього виду порушень є те, що «протиправними діями (бездіяльністю) співробітників створюється реальна загроза порушення або відбувається порушення прав і свобод людини і громадянина, порушуються вимоги до службового поведіння, яких співробітник повинен дотримуватися під час своєї службової діяльності та в позаслужбовий час [8, с. 102]». Тому такі правопорушення за законом віднесені до категорії дисциплінарних проступків. У цьому аспекті ми спираємося на думку В. Гуріна, який вказує, що відносини, які зумовлені залученням поліцейських до дисциплінарної відповідальності регулюються спеціальним законодавством. І це відрізняє їх від інших правовідносин,

пов'язаних зі службою в поліції [17]. Теж саме стверджує і Поплавський В.Ю., який визначає, що для державних службовців, зокрема осіб, які перебувають на службі в Національній поліції, передбачена дисциплінарна відповідальність відповідно до дисциплінарних статутів, в яких визначено правила поведінки працівників, їх ставлення до виконання службових обов'язків та підстави притягнення винних до відповідальності [18, с. 16]. У зв'язку з цим, статuti передбачають додаткові і більш суворіші дисциплінарні стягнення.

Дисциплінарна відповідальність за вчинення дисциплінарного проступку може настати незалежно від часу доби і місця його вчинення, при порушенні обмежень, обов'язків і заборон, пов'язаних зі службою в органах Національної поліції, та встановлені законодавством про протидію корупції [19, с. 35].

За сучасних умов функціонування української поліції порядок здійснення дисциплінарного провадження в її органах регулюється нормативно-правовими актами України за різною юридичною силою. За твердженням Крижановського А.С. права основа дисциплінарного провадження в поліції «характеризується багаторівневим галузевим регулюванням як по горизонталі, так і по вертикалі [8, с. 102]». Враховуючи це, нормативно-правові акти, якими врегульовано дисциплінарне провадження в поліції, слід класифікувати за такими ознаками:

- 1) за юридичною силою: Конституція України, закони, підзаконні акти;
- 2) за предметом правового регулювання: основні нормативно-правові акти, які безпосередньо регламентують питання дисциплінарного провадження; додаткові (спеціальні) правові акти, які на сферу дисциплінарного провадження прямо не поширюються, але фактично містять правила його здійснення;
- 3) за суб'єктами – учасниками провадження: нормативні акти, якими врегульовуються правовідносини за участю працівників, нормативні акти, що регулюють правовідносини за участю державних службовців, і нормативно-правові акти, що регулюють правовідносини за участю поліцейських;
- 4) за сферою застосування: а) загальні нормативні правові акти, дія яких поширюється як на поліцейських Національної поліції, так і на державних службовців, інших працівників; б) спеціальні нормативні акти, що регулюють правовідносини тільки за участю поліцейських.

Конституція України є основним правовим актом, дія якого поширюється на всі види дисциплінарного провадження незалежно від суб'єктів. Оскільки саме в її положеннях закріплені основні права і обов'язки людини, принципи функціонування системи органів державної влади, відповідно, Конституція має вищу юридичну силу. Вона містить норми права про те, що «дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина є обов'язком держави, передбачена рівність громадян перед законом і судом, визначено принцип законності в діяльності органів державної влади та їх обов'язок дотримуватися Конституції України і законів, право на оскарження рішень державних органів [20]».

У низці законів, як виду правового джерела дисциплінарного провадження в органах Національної поліції, головне місце займає Закон України «Про Національну поліцію», який хоча питання дисциплінарної відповідальності не регулює напряду, але містить в ст. 19 норму, за якою на поліцейських у разі вчинення протиправних діянь «покладається кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність відповідно до закону [1]».

Пріоритетне місце серед законодавчих актів займає закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII, яким затверджено Дисциплінарний статут Національної поліції України [13]. Саме цей нормативний акт є основним правовим джерелом дисциплінарного провадження в органах поліції, у якому визначені: перелік порушень службової дисципліни, підстави і порядок притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності, види дисциплінарних стягнень. Також він детально регламентує порядок розгляду справи про дисциплінарний проступок тощо [21, с. 70-73]. Одна з переваг цього закону – чітка регламентація положень, що стосуються процедур проведення службової перевірки та вирішення службових суперечок, зокрема з питань, пов'язаних із притягненням поліцейського до дисциплінарної відповідальності.

Аналізуючи особливості правого регулювання інституту дисциплінарної відповідальності поліцейських необхідно акцентувати увагу на положеннях Закону України «Про запобігання корупції», яким встановлено притягнення у тому числі і поліцейських до дисциплінарної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, та за корупційні правопорушення [22].

Важливе місце у правовому регулюванні дисциплінарного провадження в органах Національної поліції, займають відомчі нормативно-правові акти МВС України. Серед наказів, які регулюють питання дисциплінарного провадження, центральне місце займає Наказ МВС України від 07.11.2018 р. №893 «Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України» [23], яким затверджено Порядок проведення службових розслідувань у Національній поліції України. Цим наказом упорядковані питання призначення, проведення службових розслідувань за фактами порушення поліцейськими службової дисципліни, порядок організації роботи комісії з прийняття рішення в рамках службових розслідувань. Разом з тим недоліком цього наказу є те, що він не поширюється на державних службовців і працівників установ, організацій і підрозділів Національної поліції України.

Окрему групу становлять відомчі нормативні акти, якими врегульовані загальні правила проходження служби в органах Національної поліції. Звісно, в них безпосередньо не відображені усі аспекти дисциплінарного провадження, втім передбачені процесуальні етапи та правила його здійснення. Зокрема, це: Накази МВС України від 12.05.2016 р. №377 «Порядок формування та ведення особових справ поліцейських» [24], від 07.11.2018 р. №893 «Положення про дисциплінарні комісії в Національній поліції України» [23], від 17.11.2015 р. № 1465 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських» [25]. Так, норми Наказу № 1465 можна визначити правилами дисциплінарного провадження у разі прийняття рішення про проведення позачергової атестації під час реалізації дисциплінарних стягнень у вигляді переведення поліцейського на нижчу посаду та у разі звільнення його з поліції.

У контексті реформи системи МВС України, підготовки поліцейських як професіоналів своєї справи, підвищення авторитету Національної поліції серед населення, ефективного виконання поліцейськими службових завдань важливе місце відводиться дотриманню положень Наказу МВС України від 09.11.2016 р. № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» [26]. Ці Правила спрямовані на «формування в поліцейських почуття відповідальності стосовно дотримання

професійно-етичних норм поведінки під час виконання службових обов'язків [26]». Отже, вони є не тільки пріоритетом у покращенні кадрового потенціалу в поліції, але й основою у належному забезпеченні кожним поліцейським – від рядового до керівної ланки – прав людини, норм службової дисципліни, законності та професійної етики в своїй діяльності.

Крім того цей Наказ містить основні завдання профілактичної роботи, спрямовані на формування у поліцейського вірності Україні, Присязі поліцейського Національної поліції та професійному обов'язку, вироблення та розвиток комплексу морально-психологічних якостей патріота, професіонала, культури поведінки в поєднанні з високим рівнем правової свідомості.

Необхідно зауважити, що у нормативно-правових актах МВС України не відображені інформаційні і профілактичні аспекти дисциплінарної практики в територіальних органах поліції, що суперечить ст. 9 «Відкритість і прозорість» Закону України «Про Національну поліцію» [1]. У цьому випадку, на шляху до створення єдиного інформаційного простору в діяльності державних органів, доцільно включити до положень Дисциплінарного статуту Національної поліції інформаційну складову роботи з профілактики дисциплінарних проступків.

РОЗДІЛ 2

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

2.1 Суб'єкти дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України

Той факт, що дисциплінарне провадження виступає формою, засобом реалізації дисциплінарної відповідальності [27, с. 65], для нього як і для інших видів дисциплінарних проваджень є характерним наявність певного кола осіб, які є учасниками (суб'єктами) дисциплінарного провадження, що мають певний правовий статут. Відповідно, особливості правового статусу працівника поліції відображають специфіку статусу суб'єкта дисциплінарного провадження в органах Національної поліції. Слід підкреслити, що на сьогоднішній день у сучасній юридичній науці відсутній єдиний загальноприйнятий підхід до систематизації суб'єктів, що мають певну юрисдикцію в рамках дисциплінарного провадження в органах поліції. Тому питання класифікації таких суб'єктів залишається одним із дискусійних і вирішується неоднозначно.

Бандурка О.М., розглядаючи зміст дисциплінарного провадження у своїй монографії, поділив суб'єктів дисциплінарного провадження в правоохоронних органах на: суб'єктів ініціювання дисциплінарного провадження, які таке провадження призначають (керівник підрозділу, в якому працює працівник, що притягується до дисциплінарної відповідальності); суб'єктів, які безпосередньо проводять службове розслідування (посадова особа або комісія, що проводить службове розслідування); суб'єкти, стосовно яких проводиться службове розслідування; залучені особи, які сприяють дисциплінарному провадженню [9].

У свою чергу, Т.П. Мінка пропонує виділяти суб'єктів дисциплінарного

провадження на такі види: керівники, які наділені повноваженнями накладати дисциплінарними стягненнями; зацікавлені особи або особи, щодо яких проводиться провадження; допоміжні особи (експерти, потерпілі, свідки тощо) та особи, що проводять службове розслідування [28, с. 248].

Втім Л.М. Корнута, досліджуючи питання дисциплінарної відповідальності з позиції статусу державного службовця в Україні, пропонує класифікувати суб'єктів дисциплінарного провадження на такі категорії: суб'єкти уповноважені застосовувати дисциплінарні стягнення (особи дисциплінарної влади); суб'єкти дисциплінарного обвинувачення; суб'єкти, відносно яких здійснюється провадження; суб'єкти дисциплінарного захисту; суб'єкти, що сприяють проведенню дисциплінарного провадження (свідки, експерти) [29, с. 160].

Враховуючи позицію В. Галуцька та П. Діхтієвського, які зазначають, що процесуальний статус суб'єктів дисциплінарного провадження по різному визначається діючим законодавством, вони мають різне коло прав та обов'язків у провадженні [5, с. 387-390], ми розглянемо класифікацію суб'єктів дисциплінарного провадження в органах поліції, спираючись на законодавче визначення їх правового статусу та відповідно до функцій, які вони виконують як учасники такого провадження. Беручи до уваги праці таких вчених як О.М. Бандурка, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, Т.О. Коломоєць, особливості правового статусу працівників органів поліції як суб'єктів адміністративно-деліктного провадження закріплено в нормах адміністративного законодавства України.

На підставі Закону України «Про Національну поліцію» [1], Дисциплінарного статусу Національної поліції України [13] та Порядку проведення службових розслідувань в органах Національної поліції, якими врегульовано «процедуру проведення службового розслідування стосовно поліцейського, права учасників службового розслідування, порядок оформлення його результатів, прийняття та реалізації рішень за результатами службового розслідування [23]», суб'єктів дисциплінарного провадження в органах поліції слід класифікувати залежно від змісту функцій, які вони виконують, з поділом на такі категорії [30, с. 149-150]:

1) *суб'єкти як представники дисциплінарної влади*. Це уповноважені керівники: Міністр внутрішніх справ України, Голова Національної поліції і його заступники, начальники головних управлінь Національної поліції України, територіального (міжрегіонального) органу Національної поліції, структурного підрозділу, ректор закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, службова особа поліції, керівник органу досудового розслідування. Їх статус деталізовано у Наказі Національної поліції України від 04.10.2018 № 929, яким затверджено Перелік посад керівників Національної поліції України та їх повноважень щодо застосування заохочень і дисциплінарних стягнень [31]. Саме керівник, якому підпорядкована особа, уповноважений здійснювати контроль та організацію службової діяльності підлеглих йому поліцейських. Як бачимо, перелік осіб, які наділені правом призначати службове розслідування та накладати дисциплінарні стягнення на поліцейських, чітко визначений;

2) *суб'єкти як ініціатори дисциплінарного провадження*. Основним суб'єктом є уповноважений (безпосередній) керівник органу або підрозділу поліції (або особа, яка виконує його обов'язки), що виявив дисциплінарний проступок та за письмовим наказом якого проводиться службове розслідування. Також інші посадові (службові)

особи, які отримали відомості, інформацію про проступок чи безпосередньо виявили факт порушення дисципліни;

3) *суб'єкти, які безпосередньо проводять службове розслідування, готують й розглядають дисциплінарну справу.* Це – дисциплінарна комісія (колегіальний орган), якій доручено провести службове розслідування. Склад дисциплінарної комісії (голови та членів) визначається з урахуванням вимог ст. 15 Дисциплінарного статуту Національної поліції України. А сам порядок утворення дисциплінарних комісій та їх повноваження визначено Положенням про дисциплінарні комісії в Національній поліції України, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.11.2018 р. № 893 [23];

4) *суб'єкти, щодо яких здійснюється дисциплінарне провадження.* До таких осіб слід віднести: поліцейських; державних службовців, які призначені на посади державної служби відповідно до штатного розкладу органу Національної поліції; усі інші працівники поліції, тобто працівники вільного найму, фахівці, спеціалісти, працівники обслуговуючого персоналу.

Отже, характеризуючи суб'єктів, щодо яких здійснюється дисциплінарне провадження в поліції, можна стверджувати, що ними є будь-які особи, які займають посади відповідно до штатного розкладу органів та підрозділів поліції, незалежно від наявності спеціального звання чи кола повноважень.

5) *заінтересовані суб'єкти, які беруть участь у проведенні службового розслідування.* Такими особами можуть бути заявники (громадяни, які відповідно до Закону України «Про звернення громадян» [32] звернулися зі скаргою на дії (бездіяльність) конкретного поліцейського), потерпілі, треті особи, захисники, представники профспілок. Зацікавлених осіб можна впевнено віднести до факультативних суб'єктів провадження, адже їх наявність для більшості дисциплінарних проваджень не завжди є обов'язковою;

б) *допоміжні суб'єкти,* тобто особи, що залучені з метою об'єктивного та ефективного проведення дисциплінарного провадження. До таких осіб слід віднести свідків, спеціалістів, експертів, від яких отримана інформація (відомості, експертні висновки) має велике значення для об'єктивного дослідження всіх обставин по справі, встановлення вини поліцейського та прийняття щодо нього вірного рішення за результатами розслідування справи.

Таким чином, надавши власну класифікацію суб'єктів дисциплінарного провадження для органів Національної поліції, напрошуються певні висновки.

По-перше, для окремих суб'єктів дисциплінарного провадження можливо суміщення різних функцій під час проведення такого провадження. Мова йде про уповноваженого керівника, який призначає службове розслідування.

По-друге, зазначимо, що правовий статус як суб'єктів дисциплінарного провадження в органах поліції юридично визначений лише для трьох категорій: керівника (начальника) органу (підрозділу) поліції, який призначає службове розслідування; дисциплінарної комісії; частково особи, щодо якої проводиться службове розслідування. Між тим, правовий статус інших суб'єктів дисциплінарного провадження не визначений, а тому потребує встановлення та відповідного закріплення у Дисциплінарному статуті Національної поліції.

2.2. Стадії дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України

У наукових дослідженнях вчених-адміністративістів наявні різноманітні наукові погляди та позиції щодо визначення сутності та стадій дисциплінарного провадження в правоохоронних органах. Так, в своїх працях Н.В. Медведенко стадії дисциплінарного провадження в органах Національної поліції розглядає в аспекті застосування до поліцейських, як правопорушників дисципліни, заходів дисциплінарного примусу. Внаслідок чого, він виокремлює п'ять стадій дисциплінарного провадження: «1) відкриття дисциплінарного провадження; 2) проведення службового розслідування; 3) прийняття рішення; 4) виконання рішення; 5) перегляд прийнятого рішення [6, с. 209-210]». При цьому Н.В. Медведенко звертає увагу на те, що для дисциплінарного провадження в поліції із застосування заходів заохочення до поліцейських характерні такі стадії як: відкриття дисциплінарного провадження, розгляд справи й прийняття рішення, виконання рішення, перегляд прийнятого рішення [6, с. 212].

У свою чергу Д.П. Полівчук зазначає, що основна мета та зміст кожної стадії дисциплінарного провадження в органах охорони правопорядку пов'язані з притягненням до дисциплінарної відповідальності. З огляду на це він вказує на стадії провадження як: 1) порушення дисциплінарного провадження, зміст якої виражається в алгоритмі дій уповноважених суб'єктів із перевірки наявності підстав і фактів порушення особою службової дисципліни; 2) службове розслідування, що включає збір доказів щодо факту вчинення дисциплінарного проступку; 3) розгляд справи про дисциплінарний проступок і прийняття рішення, тобто доказування факту вчинення дисциплінарного проступку; 4) оскарження рішення про застосування заходів дисциплінарного впливу (перевірка законності і обґрунтованості накладеного дисциплінарного стягнення. І остання четверта стадія – це виконання рішення, що полягає у виконанні, обліку й знятті накладеного дисциплінарного стягнення [33, с. 8-9].

Водночас у наукових працях можна відстежити точки зору вчених, які досліджували питання визначення стадій дисциплінарного провадження в діяльності правоохоронних органів з позиції самостійності та автономності чітко визначених законодавством процесуальних дій щодо притягнення особи до дисциплінарної відповідальності. Як приклад, Д.М. Романяк стадіями дисциплінарного провадження в поліції за аналогією дій в органах прокуратури визначає: «1) порушення дисциплінарної справи; 2) розгляд дисциплінарної справи й прийняття рішення; 3) виконання рішення по дисциплінарній справі [34, с. 169–170]». При цьому стадію оскарження винесеного рішення по справі науковець виділяє в самостійний вид дисциплінарного провадження.

У підтримку даного підходу С.С. Шоптенко наголошує на необхідності нормативного закріплення (на відомчому рівні) стадій дисциплінарних проваджень відносно працівників правоохоронних органів (у тому числі і поліції). А тому науковець виділяє наступні стадії: «1) порушення дисциплінарного провадження (призначення службового розслідування); 2) службове розслідування; 3) прийняття рішення за результатами службового розслідування (видання наказу про накладення дисциплінарного стягнення); 4) виконання дисциплінарного стягнення; 5) оскарження

рішення про накладення дисциплінарного стягнення [35, с. 276]». При цьому п'ята стадія розглядається як факультативна стадія.

Розглянувши різні наукові концепції, нами вважається за необхідне погодитися з позиціями вищезазначених вчених щодо виокремлення чотирьох основних стадій дисциплінарного провадження в органах Національної поліції. Натомість вважаємо, що стадія оскарження рішення про застосування заходів дисциплінарного впливу слід розглядати як самостійну стадію або окремий вид провадження, оскільки в межах оскарження розв'язується специфічне для цього виду провадження конкретне завдання. Також ця стадія має специфічне коло суб'єктів провадження, а також певну сукупність послідовно здійснюваних юридичних дій, які відбуваються в певних часових межах, і в кінцевому підсумку ухвалюється відповідне рішення по дисциплінарній справі.

На сьогодні порядок здійснення дисциплінарного провадження в органах поліції має своє юридичне закріплення у відомчих нормативних актах України. Відомче регулювання процедурної форми дисциплінарного провадження в структурі адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції підкреслює відносну спрощеність її конструкції в порівнянні з іншими видами проваджень, зокрема у справах про адміністративні правопорушення, та виконавче провадження [36, с. 131]. Слід також звернути увагу на положення постанови Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1039 «Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження» [37], якою визначається процедура здійснення дисциплінарними комісіями розгляду дисциплінарних справ. За Постановою дисциплінарне провадження складається із стадій:

- 1) прийняття рішення про порушення дисциплінарного провадження;
- 2) формування дисциплінарної комісії та її склад;
- 3) визначення повноважень дисциплінарної комісії;
- 4) визначення основних засад роботи дисциплінарної комісії;
- 5) формування дисциплінарної справи;
- 6) прийняття рішення за результатами розгляду дисциплінарної справи [37].

Вважаємо, що такий розподіл на стадії дисциплінарного провадження є самим деталізованим. Проте, незважаючи на таку конкретизацію змісту, в питанні виокремлення в окрему стадію «формування дисциплінарної комісії, її складу й повноваження» не зовсім є вірним. На нашу думку дане питання носить не стільки процедурний скільки забезпечувальний характер, а тому і не може стосуватися здійснення дисциплінарного провадження в органах поліції.

Утім звернення безпосередньо до Дисциплінарного статуту Національної поліції України надає можливість виокремити три стадії дисциплінарного провадження саме для органів Національної поліції в питанні притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності. Такими стадіями є:

1) стадія службового розслідування (збір, перевірка і оцінка матеріалів та відомостей про факт вчинення дисциплінарного проступку, або безпосереднє виявлення ознак такого проступку посадовою особою органу поліції за наявності достатніх підстав і даних, що вказують на ознаки дисциплінарного проступку);

- 2) розгляд справи про дисциплінарний проступок і прийняття рішення;
- 3) виконання рішення за результатами розгляду дисциплінарної справи [21].

Як зазначалося нами вище, стадію оскарження рішення за результатами розгляду

дисциплінарної справи ми розглядаємо як окреме провадження, тому в питанні розмежування на стадії дисциплінарного провадження, оскарження як стадію ми не виокремлюємо. Така позиція буде більш правильною, зважаючи на те, що «за результатами вивчення висновків службових розслідувань і наказів про застосування до поліцейських дисциплінарних стягнень Департаментом кадрового забезпечення Національної поліції України за наявності відповідних підстав готуються пропозиції керівникові Національної поліції України щодо скасування або пом'якшення накладеного дисциплінарного стягнення [13]» чи застосування суворішого дисциплінарного стягнення. Відповідно, у вказаній ситуації мова йде про позасудовий порядок врегулювання правовідносин, пов'язаних із притягненням поліцейського до дисциплінарної відповідальності. І не слід забувати, що поліцейський-порушник завжди має право звернутися до суду зі скаргою з метою скасування адміністративного акту – наказу про притягнення його до дисциплінарної відповідальності. І тим самим він може реалізувати право на захист своєї честі у судовому порядку.

Виокремивши стадії дисциплінарного провадження в Національній поліції щодо притягнення поліцейського до дисциплінарної відповідальності, тепер здійснимо детальний аналіз та особливості кожної з них. Але на початку хотілося б звернути увагу, що в рамках кожної стадії доречно виокремлення на певні окремі етапи, які містять конкретні дії. Як вказує Крижановський А.С., «кожний етап – це сукупність дій, які переслідують якусь внутрішню стадійну проміжну мету» [8, с. 102]. І як слушно зазначає А.В. Щерба окрім стадій серед елементів провадження слід також виділяти етапи, процедурні дії та процедурні рішення [38, с. 8]. Отже, можна впевнено сказати, що наявність усіх елементів дисциплінарного провадження найповніше характеризує його зміст.

Першою стадією дисциплінарного провадження в органах Національної поліції є стадія службового розслідування. Варто зазначити, що підставами для призначення службового розслідування є «заяви, скарги й повідомлення громадян, посадових осіб, інших поліцейських, засобів масової інформації, рапорти про вчинення порушення, що має ознаки дисциплінарного проступку, або безпосереднє виявлення ознак такого проступку посадовою особою за наявності достатніх даних, що вказують на ознаки дисциплінарного проступку [23]». При цьому службове розслідування проводиться задля повного, своєчасного і об'єктивного з'ясування всіх обставин вчинення поліцейським дисциплінарного проступку, встановлення причин та умов його вчинення, вини, ступеня тяжкості дисциплінарного проступку, розміру заподіяної шкоди, надання пропозицій щодо усунення причин вчинення такого проступку.

Звернемо увагу на таку особливість першої стадії, як її процесуальне оформлення – саме письмовий наказ керівника, якому надані повноваження із застосування до поліцейського дисциплінарного стягнення, і є підставою для відкриття дисциплінарного провадження в органах поліції [21, с. 97]. Також «у наказі про призначення службового розслідування та утворення дисциплінарної комісії визначаються голова й члени дисциплінарної комісії, зазначається підстава проведення службового розслідування, а також прізвище, ім'я, по батькові, посада поліцейського, стосовно якого воно проводитиметься [13]».

Другою стадією дисциплінарного провадження в органах Національної поліції є розгляд справи про дисциплінарний проступок і прийняття рішення. В межах цієї стадії власне і здійснюється проведення службового розслідування. Саме на другій стадії

відбувається безпосередня робота дисциплінарної комісії зі збирання, перевірки й оцінки матеріалів і відомостей про дисциплінарний проступок поліцейського [23]. Крім того, в рамках даної стадії встановлюється:

- 1) наявність чи відсутність складу дисциплінарного проступку в діянні (дії чи бездіяльності) поліцейського;
- 2) наявність чи відсутність порушень законів України, інших нормативно-правових актів, організаційно-розпорядчих документів, посадових інструкцій;
- 3) ступінь вини поліцейського, який вчинив дисциплінарний проступок;
- 4) обставини, що пом'якшують або обтяжують ступінь і характер відповідальності поліцейського чи знімають безпідставні звинувачення з нього;
- 5) відомості, що характеризують поліцейського, а також дані про наявність або відсутність у нього дисциплінарних стягнень [23];
- 6) причини й умови, що призвели до вчинення дисциплінарного проступку;
- 7) вид і розмір заподіяної шкоди.

Законодавством передбачено відповідні строки проведення такої стадії дисциплінарного провадження, яка повинна бути завершена не пізніше одного місяця з дня призначення керівником здійснення службового розслідування.

Специфічним для стадії розгляду дисциплінарної справи є те, що вона може розглядатися як у формі письмового провадження, так і у формі відкритого засідання. В разі розгляду справи у формі письмового провадження збір матеріалів про дисциплінарний проступок поліцейського спрямований на перевірку й з'ясування обставин справи про дисциплінарний проступок шляхом: 1) одержання пояснень щодо обставин справи від поліцейського, стосовно якого проводиться службове розслідування, та від інших осіб; 2) одержання в органах, закладах, установах поліції та їх підрозділах чи за запитом в інших органах державної влади й органах місцевого самоврядування необхідних документів або їх копій і долучення до матеріалів справи; 3) отримання консультацій з питань, що стосуються службового розслідування. Водночас розгляд справи може здійснюватися на відкритому засіданні, яке полягає в гласному й відкритому дослідженні обставин, які стали підставою для призначення службового розслідування, за участю поліцейського, щодо якого проводиться службове розслідування, та інших зацікавлених осіб [18, с. 116].

В межах даної стадії кінцевим документом або проміжним рішенням по дисциплінарній справі є висновок службового розслідування, який готує і підписує дисциплінарна комісія. Але слід зазначити, що дії дисциплінарної комісії щодо розгляду дисциплінарної справи стосовно поліцейського має рекомендаційний характер. Іншими словами комісія лише надає пропозиції керівнику, який призначив службове розслідування, щодо накладення на поліцейського дисциплінарного стягнення з урахуванням наявності в його діях (бездіяльності) дисциплінарного проступку. Отже, слід констатувати, що друга стадія дисциплінарного провадження завершується виданням керівником письмового наказу про застосування до підпорядкованої особи (поліцейського) дисциплінарного стягнення. При цьому обов'язково враховується характер проступку, обставини, за яких він був учинений, ступінь вини порушника, а також «обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, попередню поведінку поліцейського, його ставлення до служби [23]».

І завершальною стадією дисциплінарного провадження в органах поліції є виконання рішення про накладення дисциплінарного стягнення за результатами

розгляду дисциплінарної справи. В межах цієї стадії виконується наказ керівника про застосування до поліцейського конкретного дисциплінарного стягнення шляхом оголошення наказу в органі (підрозділі, закладі, установі) поліції і особистого ознайомлення з ним (під підпис) поліцейського. Здійснюється це кадровим підрозділом органу (підрозділу) поліції за місцем проходження служби поліцейським, який притягується до дисциплінарної відповідальності. Сам наказ долучається до особової справи поліцейського [23].

Отже, як ми бачимо кожна стадія дисциплінарного провадження в органах Національної поліції має свою певну специфіку, самостійну мету реалізації, відповідний процесуальний акт, якими фіксується початок і закінчення стадії.

Констатуючи викладене, дамо власне визначення стадії дисциплінарного провадження в Національній поліції, під яким слід розуміти врегульовану нормами адміністративного права процедуру здійснення уповноваженими посадовими особами низку послідовних, відносно самостійних процесуальних дій, спрямованих на виконання власних завдань у рамках кожного етапу дисциплінарного провадження з метою вирішення і розв'язання дисциплінарної справи шляхом прийняття, реалізації процесуального рішення щодо притягнення поліцейського-порушника до дисциплінарної відповідальності, накладення на нього дисциплінарного стягнення в чітко визначений законодавством строк.

Таким чином, можна зробити загальний висновок про те, що дисциплінарне провадження в органах Національної поліції України містить суттєві відмінності від інших видів проваджень, а також у правовому аспекті має свої характерні риси та стадії на відміну від дисциплінарних проваджень, що проводяться відносно осіб, які перебувають на державній службі.

2.3. Шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання та практики здійснення дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України в умовах реформування системи МВС України

Як зазначає М.В. Ковалів, правовий статус поліцейських «значно відрізняється від правового статусу державних службовців інших видів державної служби [8, с. 102]» у зв'язку із специфікою поліцейської діяльності. А тому відносини, пов'язані зі службою та здійсненням дисциплінарного провадження в органах Національної поліції, врегульовані спеціальним законодавством, яке встановлює службу дисципліну, за порушення якої передбачені особливі види дисциплінарних стягнень і порядок їх застосування [39, с. 141]. Не слід забувати і про те, що серйозність дисциплінарних проступків, що вчинені поліцейськими обумовлена ще й тим, що вони часто спрямовані на порушення прав і свобод людини, неналежне поведіння з різними верствами населення при виконанні службових завдань. Для прикладу звернемося до статистичних даних Управління з дотримання прав людини Національної поліції, яке протягом 2020 року та за перше півріччя 2021 року провело понад 360 службових розслідувань виявленої інформації про порушення поліцейськими прав людини. За їх результатами притягнуто до дисциплінарної відповідальності 185 працівників поліції (з них: 68 – догана, 23 – сувора догана, 76 – зауваження, 12 – попередження про неповну посадову відповідність та 7 – звільнення) [2].

Загалом становлення інституту дисциплінарного провадження нерозривно пов'язане з удосконаленням системи органів МВС України, які реалізують основну правоохоронну функцію держави – забезпечення публічної безпеки і порядку, охорона прав і свобод громадян. Втім, процес оптимізації правоохоронної системи нерозривно пов'язаний із удосконаленням діючого адміністративного законодавства. Нагадаємо, що правовідносини, пов'язані з притягненням працівників органів поліції до дисциплінарної відповідальності, регулюються адміністративними нормами. Зважаючи на це, можна констатувати, що спеціальне адміністративне законодавство, яке регулює організаційні аспекти та порядок притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності, потребує невідкладного удосконалення. Отже, спробуємо з'ясувати певні недоліки чинного законодавства, що регулює дисциплінарні провадження щодо поліцейських, та надати певні пропозиції щодо їх усунення.

Насамперед зазначимо, що Закон України «Про Національну поліцію» та Дисциплінарний статут Національної поліції України за своїм призначенням здійснюють основне правове регулювання питань проходження служби та дисциплінарного провадження в органах поліції. При цьому, як вірно стверджує А.Ю. Коротких, інститут дисциплінарної відповідальності є частиною адміністративного права, а отже, як наполягає науковець, дисциплінарну відповідальність правоохоронців слід розглядати як основний вид дисциплінарного примусу в рамках службових правовідносин [40, с. 58-61].

Слід звернути увагу і на те, що питання про обсяг застосовуваних до працівників органів Національної поліції під час проходження ними служби норм трудового законодавства в сучасних наукових концепціях залишається дискусійним, що великою мірою відзначено і у нормах Закону України «Про Національну поліцію». Посилаючись на дослідження В. Ортинського, З. Кісіль і М. Коваліва, правове регулювання службових відносин за участю працівників органів охорони правопорядку становлять за всіма ознаками відносини найманої праці, тому мають комплексний характер і здійснюються нормами адміністративного права, і у виключних випадках нормами законодавства про працю [41, с. 217-218]. На думку вчених застосування норм Кодексу законів про працю України [42] можливе при регулюванні правовідносин, що виникли в зв'язку з проходженням служби в органах Національної поліції у випадках, коли ці правовідносини не врегульовані спеціальними правовими актами.

Зважаючи на сказане, доцільно відзначити, що правовідносини на службі в органах Національної поліції у випадках, що не врегульовані спеціальним законодавством, слід регламентувати законодавством про державну службу, а за відсутності необхідних норм – законодавством про працю.

З огляду на те, що важливе значення в дисциплінарному провадженні органів Національної поліції має попереджувальна та профілактична робота з посадовими особами та оцінювання її ефективності в підтримці правопорядку і службової дисципліни, ми вважаємо за необхідне прийняття наказу на рівні МВС України, який наприклад мав би назву «Про стан дисципліни і законності в діяльності органів Національної поліції та заходи щодо його покращання» з метою встановлення організаційно-правових основ морально-психологічного забезпечення усіх видів службової діяльності поліцейських [43].

Слід також підкреслити, що за умов сучасності процес удосконалення ключових

положень діючого адміністративного законодавства України, яким врегульовані різні питання щодо дисциплінарного провадження, вимагає комплексного наукового підходу. Слід охопити всі важливі аспекти правового регулювання цієї сфери, всі його інститути та напрямки контролю за його забезпеченням. У такому випадку доцільно розробити та прийняти окремий відомчий нормативно-правовий акт, у якому мають бути відображені поняття, правові форми регламентації та основні методи здійснення громадського контролю за порядком здійснення дисциплінарного провадження в контексті притягнення винних поліцейських до дисциплінарної відповідальності.

Ще одним важливим напрямком удосконалення законодавства щодо здійснення дисциплінарного провадження є додаткове правове регулювання та посилення контролю з боку керівників структурних підрозділів та інших уповноважених органів поліції щодо дотримання працівниками поліції вимог транспортної дисципліни, адже важливість цієї складової професійної культури поліцейського як учасника дорожнього руху важко переоцінити.

Враховуючи все викладене вище, можна з впевненістю стверджувати, що нормативно-правовим засадам дисциплінарного провадження в органах поліції притаманна спадкоємність правових приписів з одночасним удосконаленням процедурних питань, уточненням суб'єктного складу та видів дисциплінарних стягнень. При цьому правовими джерелами регламентації дисциплінарного провадження в органах Національної поліції виступають нормативно-правові акти різної юридичної сили. Така особливість свідчить про багаторівневе галузеве правове регулювання цієї сфери, що зумовлює доцільність подальших досліджень проблем правозастосування під час здійснення дисциплінарного провадження. Адже це сприятиме впорядкуванню юридичних дій і адміністративних процедур, мінімізації помилок, уникненню необхідності співвідношення правових норм, що містяться у різних правових джерелах [44].

Належне правове регулювання дисциплінарного провадження в поліції, розвиток інституту дисциплінарної відповідальності є важливими кроками для створення надійного підґрунтя на шляху до зміцнення законності в діяльності поліції, ефективної реалізації механізму запобігання вчинення корупційних діянь поліцейськими, подальших кроків у реформуванні системи МВС України, відновлення авторитету професії «поліцейського» в суспільстві та посилення довіри громадян до Національної поліції України в цілому.

ВИСНОВКИ

Враховуючи всі наукові концепції та узагальнюючи викладену у даній науковій роботі інформацію, ми можемо сформулювати певні висновки.

1. Встановлено, що дисциплінарне провадження в органах Національної поліції слід розглядати як врегульовану нормами адміністративного законодавства діяльність спеціально уповноважених посадових осіб органу Національної поліції, наділених правом розгляду і вирішення індивідуальних дисциплінарних справ, встановлення складу вчинення особою дисциплінарного проступку та притягнення її до дисциплінарної відповідальності, з'ясування причин і умов, що сприяли вчиненню такого проступку, з метою їх усунення та виховання у дусі належного дотримання службової дисципліни і законності.

2. Наголошено, що на сьогоднішній день дисциплінарне провадження в органах Національної поліції України регулюється різними за юридичною силою законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами України. Для правової основи здійснення в поліції дисциплінарного провадження характерно багаторівневе галузеве регулювання і по горизонталі і по вертикалі.

3. Надано класифікацію суб'єктів дисциплінарного провадження в органах поліції з позиції законодавчого визначення їх правового статусу та відповідно до функцій, які вони виконують як учасники такого провадження, з поділом їх на: 1) *суб'єктів як представників дисциплінарної влади*; 2) *суб'єктів як ініціаторів дисциплінарного провадження*; 3) *суб'єктів, які безпосередньо проводять службове розслідування, готують й розглядають дисциплінарну справу* (дисциплінарна комісія); 4) *суб'єктів, щодо яких здійснюється дисциплінарне провадження*; 5) *зайнтересованих суб'єктів, які беруть участь у проведенні службового розслідування* (є факультативними учасниками провадження); 6) *допоміжних суб'єктів*, що залучені з метою об'єктивного та ефективного проведення дисциплінарного провадження.

4. Виокремлено три основні стадії дисциплінарного провадження в органах Національної поліції в питанні притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності, до яких віднесено: 1) службове розслідування (збір, перевірка і оцінка матеріалів про вчинення дисциплінарного проступку, або безпосереднє виявлення ознак такого проступку посадовою особою за наявності достатніх підстав [13]); 2) розгляд справи про дисциплінарний проступок і прийняття рішення (висновку); 3) виконання рішення за результатами розгляду справи. Вказано на доцільність розгляду стадії оскарження рішення за результатами розгляду дисциплінарної справи розглядати як окремого провадження.

При цьому констатовано, що кожна стадія дисциплінарного провадження в органах Національної поліції має свою специфіку, самостійну мету реалізації, відповідний процесуальний акт, якими фіксується початок і закінчення стадії.

5. На підставі аналізу діючого адміністративного законодавства України та наукових доктрин надано визначення стадій дисциплінарного провадження в органах Національної поліції, під яким слід розуміти врегульовану нормами адміністративного права процедуру здійснення уповноваженими посадовими особами низку самостійних, послідовних процесуальних дій, що мають на меті виконання певних завдань у рамках кожного етапу дисциплінарного провадження з метою вирішення справи відносно поліцейського про вчинений ним дисциплінарний проступок через прийняття та виконання конкретного процесуального рішення щодо накладення на поліцейського-порушника дисциплінарного стягнення в чітко визначений законодавством строк.

6. Запропоновані шляхи удосконалення адміністративного законодавства, яким врегульовано дисциплінарне провадження в органах Національної поліції, основними з яких є розробка і прийняття наказу МВС України «Про стан дисципліни і законності в діяльності органів Національної поліції та заходи щодо його покращання» з метою встановлення організаційно-правових основ морально-психологічного забезпечення усіх видів службової діяльності поліцейських, покращення попереджувально-профілактичної роботи в органах поліції, оцінювання її ефективності в підтримці правопорядку і службової дисципліни. Вказано також на необхідність посилення відомчого контролю за станом та дотриманням працівниками поліції вимог транспортної дисципліни.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Дата оновлення: 21.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?lang=en> (дата звернення: 06.12.2021).
2. Неналежне поведження в діяльності Національної поліції України: прояви, поширення, причини. Аналітичний звіт за результатами дослідження / За загальною ред. Юрія Белоусова. Київ: ПП «Вид-тво «Фенікс», 2021. 96 с.
3. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р. *Офіційний сайт МВС України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80> (дата звернення: 18.12.2021).
4. Берестень Д.Г. Нормативно-правові засади добору на посаду поліцейського в Україні. *Юридична наука*. 2020. №5. С. 188-193.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. – Видання четверте. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
6. Медведенко Н.В. Правові та організаційні засади дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України : монографія / Надія Василівна Медведенко, Сергій Вікторович Медведенко, Олена Володимирівна Ковальова ; Одес. держ. ун-т внутрішніх справ. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 262 с.
7. Ківалов С. В., Біла А. Г. Адміністративне право України : навч.-метод. посібн. : вид. 2-е перероб. і доп. Одеса : Юрид. літ., 2012. 312 с.
8. Крижановський А.С. Правові засади дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. №845. С. 99-106.
9. Бандурка О. М. Адміністративний процес України: монографія. Харків: ХНУВС, Майдан, 2019. 422 с.
10. Дисциплінарно-деліктне право України : навч. посіб. / Т.С. Аніщенко, Ю.А. Берлач, Д.С. Бондаренко [та ін.] ; за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова; Запоріж. нац. ун-т. К. : Ін Юре, 2016. 464 с.
11. Шоптенко С.С. Дисциплінарні провадження в Національній поліції України: зміст та особливості реалізації. *Форум права*. 2017. № 5. С. 454–459. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_71.pdf.
12. Коваленко К.В. Щодо правового регулювання дисциплінарної відповідальності поліцейських в Україні. *Форум права*. 2016. № 4. С. 146-149. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2016_4_25.pdf.
13. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. / БД «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#n159> (дата звернення 18.12.2021).
14. Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Теорія адміністративного проступку. Монографія. Х.: Харків юридичний. 2016. 344 с.
15. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / За заг. ред. Петренка П.Д. Київ.: Видавничий дім «Професіонал», 2020. 512 с.
16. Адміністративна діяльність органів Національної поліції. Заг. част.: навч. посіб. / Серєда В. В., Ковалів М. В., Єсімов С. С. Львів: ЛДУВС, 2015. 512 с.

17. Гурін В. В. Службове розслідування в органах Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.07. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2003. URL: mydisser.com/ua/catalog/view/6/352/8258.html.

18. Поплавський В. Ю. Правове регулювання вирішення публічно-правових спорів у державно-службових відносинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. К., 2015. 22 с.

19. Дисциплінарна відповідальність державних службовців. Практич. посіб. для керівників служб управління персоналом / За заг. ред. Вашенка К.О. К. : Центр адаптації державної служби до стандартів ЄС, 2017. 68 с.

20. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (в ред. від 03.01.2020). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України* «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення 22.11.2021).

21. Дисциплінарний статут Національної поліції України : науково-практичний коментар / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора Сокурєнка В. В. Х.: Майдан, 2019. 254 с.

22. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. № 1700-VII. (в ред. від 05.02.2021). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України* «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700> (дата звернення 22.11.2021).

23. Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України: Наказ МВС України від 07.11.2018 №893. *Офіційний вісник України* від 21.12.2018. 2018. № 98. Стор. 476, стаття 3257.

24. Порядок формування та ведення особових справ поліцейських: Наказ МВС України від 12.05.2016 №377. (в ред. від 26.03.2019). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України* «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-16#Text> (дата звернення: 13.12.2021)

25. Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських: Наказ МВС України від 17.11.2015 № 1465. *Офіційний вісник України* від 20.11.2015. 2015. № 90. Стор. 234, стаття 3073.

26. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. *Офіційний вісник України* від 06.01.2017. 2017. № 2. Стор. 522, стаття 55.

27. Медведенко Н.В. Особливості адміністративно-правового статусу суб'єктів дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. №1. С. 65-69.

28. Адміністративне процесуальне право: навч. посібник / кол. автор. ; за заг. ред. Т.П. Мінки. Дніпропетровськ. Дніпроп. держ. унів-т внутр. справ, 2017. 278 с.

29. Корнута Л. М. Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні: теоретичний та практичний аспекти. *Актуальні проблеми держави та права*. 2013. С. 84-90.

30. Казанчук І.Д., Топчій А.О. Щодо класифікації суб'єктів дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України. *Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика* (до 25-ї річниці Конституції України): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь – м. Кривий Ріг, 11 червня 2021 року). Маріуполь: ДонДУВС, 2021. С. 149-151.

31. Про затвердження Переліку посад керівників Національної поліції України та їх повноважень щодо застосування заохочень і дисциплінарних стягнень : наказ Національної поліції України від 04.10.2018 № 929. *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2018#Text> (дата звернення: 23.11.2021).
32. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст.256.
33. Полівчук Д.П. Дисциплінарне провадження в органах внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 21 с.
34. Романяк Д.М. Дисциплінарне провадження в діяльності органів прокуратури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 195 с.
35. Шоптенко С.С. Проблеми нормативно-правового регулювання реалізації дисциплінарних проваджень у правоохоронних органах України. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 4 (79) С. 272–279.
36. Середа В.В., Ковалів М.В., Єсімов С.С. Дисциплінарне провадження в органах Національної поліції як вид адміністративно-юрисдикційної діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 129-133.
37. Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 №1039. *Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1039-2019-%D0%BF>. (дата звернення: 22.12.2021).
38. Щерба А.В. Адміністративні процедури в органах місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 198 с.
39. Ковалів М. Формування державної кадрової політики у правоохоронній сфері України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки: збірник наукових праць*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 876. С. 138–143.
40. Коротких А.Ю. Порядок застосування дисциплінарної відповідальності до державних службовців за трудовим законодавством України. *Соціальне право*. 2019. № 3. С. 55-63.
41. Ортинський В. Л. Управління в органах виконавчої влади України: навч. посіб. / В. Л. Ортинський, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів. К.: ЦУЛ, 2008. 296 с.
42. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 26.11.2021).
43. Казанчук І.Д., Топчій А.О. Проблемні аспекти правового забезпечення нормотворчої функції органів публічного адміністрування в Україні / *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 листопада 2020 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППЧН, 2020. С. 92-94. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20201120/article/view/kazanchuk/pd

СОКУРЕНКУ Валерію Васильовичу – ректорові Харківського національного університету внутрішніх справ, генералу поліції третього рангу, заслуженому юристу України, члену-кореспонденту Національної академії правових наук України, доктору юридичних наук, професору;

ГУСАРОВУ Сергію Миколайовичу – професору кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, заслуженому юристу України, члену-кореспонденту Національної академії правових наук України, доктору юридичних наук, професору;

БОРТНИКУ Сергію Миколайовичу – проректорові Харківського національного університету внутрішніх справ, полковнику поліції, доктору юридичних наук, професору;

МУЗИЧУКУ Олександрю Миколайовичу – проректорові Харківського національного університету внутрішніх справ, полковнику поліції, заслуженому юристу України, доктору юридичних наук, професору;

БУРДІНУ Михайлу Юрійовичу – проректорові Харківського національного університету внутрішніх справ, доктору юридичних наук, професору;

КЛОЧКУ Анатолію Миколайовичу – проректорові Харківського національного університету внутрішніх справ, доктору юридичних наук, професору;

усім працівникам Харківського національного університету внутрішніх справ, які взяли участь в створенні даного видання.

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ФАКУЛЬТЕТ № 1

Формат видання: 60×84/8. Ум. друк. арк. 8,75
Тираж: 100 прим.

61080, м. Харків, пр. Л. Ландау, 27.
тел.: +38(057)-73-98-300, +38(057)-73-98-181
www.univd.ua

Харків
2023